

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐRÁ

XXVI. ÉVFOLYAM III.

2017/3. SZÁM

A MÁSIK
KARINTHY

DEÁK FERENC
FÜREDEN

JUBILEUMI
INTERJÚ
TOKODY
ILONÁVAL

AZ ANYANYELV
SZIVÁRVÁNYHÍDJÁN

SZÉTSZAKADT
MAGYARORSZÁG

VÉLEKEDÉSEK
A DOKUMENTUMOK
MEZSGYÉJÉN

REFORMÁCIÓ 500 ÉG ÉS FÖLD

BORSOS MIKLÓS KIÁLLÍTÁSA
A GYŐRI ESTERHÁZY-PALOTÁBAN

Cikkünk a 11. oldalon

1. A gyógyító
2. A fény alatt
3. Keresztvétel
4. Felemelt kezű férfi

SZAKONYI KÁROLY

DEÁK FERENC
FÜREDEN

Füred a szivgyógyászat szent helye, de nemcsak a kórház meg a szanatórium gyógyít, hanem maga a táj, a város szépsége is. A Tagore sétány klasszikus, öntöttvas korlátja eltűnt, a vizet a parttól nem választja el semmi sem, a felújított szegélyre ki lehet ülni, lábat lógázva a tó fölött. A platánok sora a mólótól végig a strandig a kikövezett út mellett a biciklisták sávja fölé is hajol, oldalt a kolbász-, a lángos- meg a halsütők bódéit, az üzletek és a fagyfaltozók útra néző traktusait ízléssel egységesítették, az Annabella hotel környékén a parkot átrendezték, de maga a reformkori városmag is örökösen csinosodik. Az Anna-báloknak helyt adó épület árkádja alatt márványablák, egyrészt az első, magyar nyelvű teátrum, másrészt az itt gyógyuló írók emlékére, de odább a fák is ugyanígy a hála jelei, ki-ki elültette gyógyulása után a maga fáját Tagorétól Quasimodóig. Az itáliai, Nobel-díjas poéta *büszkje* körül zajlik kora ősszel az olasz és a magyar költők ünnepe. A Salvatore Quasimodo költői verseny egyike azoknak a kulturális eseményeknek, a borfesztivált is beleértve, amelyek vendégeket csalogatnak Füredre. Csalogatni, persze, nem nagyon kell senkit, mindig sok a nyaraló meg a teledő, Füred a Balaton gyöngye.

Blaha Lujzának és Jókainak is kedvenc helye volt, a *nemzet csalogányának* villája ma családias hotel, a nagy regényíró házat pedig régi szépségében csodálhatják a látogatók. A reformkorra emlékeztet Széchenyi István szobra, Andrassy Kurta János műve, a büszke tartású gróf évtizedek óta néz szembe a túlsó parttal. Nem messze tőle Deák Ferenc könyököl íróasztalára, és szemléli a mai világot. Déry Tibor a Tamás-hegyi otthona jogán a későbbi füredieket idézi, mellszobra a sétaút mentén áll. A tó szerelmese, a szenvedélyes vitorlázó és népszerű színész, Bujtor István a mólónál túri, hogy bronzszobra ölébe telepedve lányok és gyermekek fotóztassák magukat. A vitorlás klubtól felfelé nyári holmikát árusító üzletek bővülnek a sétálókat, köztük elegáns és kényelmes presszók teraszai, még ha most éppen zajos és poros is a szemközti oldal, mert a parkolás gondját egy épülő mélygarázzsal igyekszik megoldani a város. De a sétálókat láthatóan ez nem zavarja, s aki a régi nagymamák receptje szerint készült süteményeket

akarja megkóstolni, letér a vitorlás öbönlél levő családi cukrászdához.

Deák Ferenc szobránál mindig megállok. Ül a haza bölcsje egy asztal mögött, csak derékig látszik, előtte könyvek, irományok, úgy látszik, hogy éppen dolgozik, vagy helyesebben, most is dolgozik, ám meglehet, hogy csak levelet ír valamelyik barátjának, közülük is leginkább Vörösmartynak. Vagy valamely beszédre készül, felír néhány vezérszót, például, hogy a politikának a jellemmel nem szabad ellentétbe jutnia, meg hogy a legjobb politika az egyenesség és a becsületesség. Mert semmi sem igazolja azt, hogy a politika harcai között meg ne óvjuk a morált. Nézem ezt a férfiút, akinek egész életét betöltötte a legőszintébb és legönzetlenebb hazaszeretet. Wlassich Gyula írja, aki jól ismerte élettörténetét, hogy a legtöbben, még a nagyok sem bírják elválasztani a haza szeretetétől a maguk önös érdekeit. Ám Deák sohasem fáradozott a maga érdekében. Minden cselekedete a köz hasznát szolgálta, a maga javára semmit sem tett. Hiányzott természetéből a hiúság és a dicsőség vágya. Mint mondta, királyától sem fogad el más jutalmat, mint egy kézszerítást. Elég volt neki, ha azt tarthatták felőle, s méltán, hogy becsületes ember. Vajon nem azért tudott-e jó politikus, a haza javára cselekvő államférfi lenni, mert szerény volt és önzetlen? Mert nem kívánt anyag

gyarapodást, főleg a köz vagyonából, ami új és új javak szerzésére csábította volna, hogy az aztán a szabadságában, függetlenségében megbéklyózza? Van egy tábla a belváros egyik házán, amely egykor az Angol Királyné Szálló épülete volt: a söjtöri, családi örökség reá eső részétől megszabadulva itt élt Pestre költözése után két szobában (az egyikben általában állott, hogy barkácsolhasson, s pipáit is maga készíthesse). Nem tudom, hogy volt-e akkor is vagyonbevallás, de ha volt, mást nem írhatott volna a rovatokba, mint jövedelmét és életjáradékát, ennyit a javakból elegendőnek is tartott. Nézem itt Füreden ezt a bölcs, szabad embert, Széchenyi közelében, ahogy az életben is közel voltak egymáshoz természetükkel, gondolkodásukkal és a haza iránti törődésükkel. Még abban való aggályukban is, hogy a szabadságharc csak nagyobb elnyomásra vezethet, s bár a *legnagyobb magyar* tragikusabban fogta fel a helyzetet, Deák, a *haza bölcsje* tudta, hogy ennek ellenére az önfeladás az elnyomásnál is végzetesebb lehet. Egyetértettek ebben Kossuth Lajossal, éppen ezért érte tőle szemrehányás 1867-ben a kiegyezés előkészítésének idején, mert abban Kossuth a nemzeti önállóság végső elvesztését látta, csak hogy Deák tudta, hogy a békés *kiegyenlítés* – ahogy mondta – üdvösebb, mint a bizonytalan ígéretek mellett fenntartott várakozás.

Ahogy itt ül, szemben a Balatonnal, a sétányon hömpölygő tömeget figyelve, talán azon töpreng, vajon ismerik-e, olvassák-e, legalább is a politikával foglalkozók a beszédeit, amelyek ugyan egy más kor társadalmának kérdéseire keresték vagy adták a választ, de olyanok, mint a klasszikus drámák, hiába, hogy más korban íródtak, mindenkor szólnak a jelenhez is örök igazságokkal. Láthatunk is a szobor hátán néhány idézetet: *nem az a gazdag ország, ahol a legtöbb gazdag ember, hanem az, hol legkevesebb szegény ember van; [...] megtámadni, ellenezni azt is, ami jó, csak azért mert mástól származik; [...] az államok ereje nem absolut hatalom, biztosítékra nem a hatalomnak van szüksége, hanem a népnek. Jobb karja kinyújtva fekszik az asztal lapján, tenyérral felfelé, mintha várná a kézfogást. Kézfogást a mával. Bajszos arcán biztató reménykedés. Vagy inkább kételkedés? Aggodalom? ☛*

ALFÖLDY JENŐ

A SZÉPSÉGBEN REJLŐ IGAZSÁG

Dobozi Eszter versei képekről

A mikor egymás mellett látunk festményeket és róluk, illetve alkotójukhoz írt verseket, az esztétikai élmény mintegy megkétszereződik. A festmények és a verses művek egymagukban is teljes világot mutatnak, de a párba állított művek olyan képzettársításokat is elindítanak bennünk, amelyek egymás nélkül nem jöhetnének létre. A vers egyrészt a maga közvetve érzékeltető, érzelmi és gondolati módján mintegy „értelmezi” a képet, másrészt olyan irányba tereli a festmény sokszorosan összetett, belső tartalmát, amelyben a képzőművész és a költő lelki-világának találkozása, összeszikkasztása vagy széttartása fejeződik ki.

Nem azt várjuk ilyenkor, korántsem, hogy a festő ugyanazt lássa meg művének tárgyában, mint a költő – és viszont. Az alkotó nem független ugyan a téma prózában elmondható ábrázolatától, de felfogóeszköze, a lélek önálló világ mindkét alkotóegységben. Mindkettőjükben más és más tapasztalatok, másféle érzések, ráismerési élmények kelnek életre a látvány hatására. Érzékelői és gondolati tapasztalataink hatalmas raktára az emlékezet. Egy mástól függetlenül mondhatjuk ugyanarról a festményről, hogy szép, érdekes, hangulatos, rejtélyes vagy felkavaró, ám ezek csak utalásszerűen érvényes általánosítások. Az igazi „tartalom” az a személyes befogadói élmény, amely a műélvező szemléletében és gondolataiban megfog.

Dobozi Eszter verseiről elmondható, hogy különös érzékenységgel szemlélődik és tűnődik el a különböző képzőművészeti alkotások hatására, s olvasóját az övéhez hasonló, vagy a sajátjától eltérő lelki folyamatokra vezeti. Egy sziklamászónak a Kárpátok hívogató szépség, örömteli feladat, egy sík földi csodálójának viszont valószínűleg zordon, félelmetes magasság és mélység, s nem éppen szerethető, akárcsak Petőfié. Mégis, ebben is, abban is feléled a *fenségesség* érzése, s ez maradandóan beleépül emlékezetükbe, hogy másféle tájakon, vidékeken valamiképpen befolyásolja az új élményt.

Élményeket megmagyarázni nem lehet, legfeljebb kommentálni. Ennél nem is törekedtem többre. De hiszek benne, hogy ha a szépségben levő igazságról sikerül megfontolásra érdemes szavakat találnom, akkor legalábbis a hivatásának élő tanár (ez esetben a pedagógusnak is kiváló *Dobozi Eszter*) nyomába léphetek. ♡

DOBOZI ESZTER

Udvardi Erzsébet: Sárkányölő

SZENT GYÖRGY LÁNYA, NÉNJE, HÚGA...

Udvardi Erzsébet: Sárkányölő című művére

Örök a szurokéj, örök,
nincs erő, mely meglebbentse
sűrű fátylát, fonadékát.
Örök a szurokéj, örök.

Ám mikor a hold pengéje
átmetszi a füledt eget,
másik világ süt át rajta.
Ezüst szike, hold pengéje.

Szent György lánya, nénje, húga?
Emelkedik karcsú nádszál.
Karja fűzág, olyan gyenge
Szent György lánya, nénje, húga.

Ki emeli azt a dárdát,
mely a szörnyet fejen szúrja?
Szende lányarc, szeme révült.
Ki emeli azt a dárdát?

Milyen erő támad benne?
Vele törnek egész hadak
a sokfejű bestiára.
Milyen erő támad benne?

Nem lankad, győzi a gyenge,
porba hull a gonosz pára,
majd a táj is fölmagaslik.
Nem lankad, győzi a gyenge!

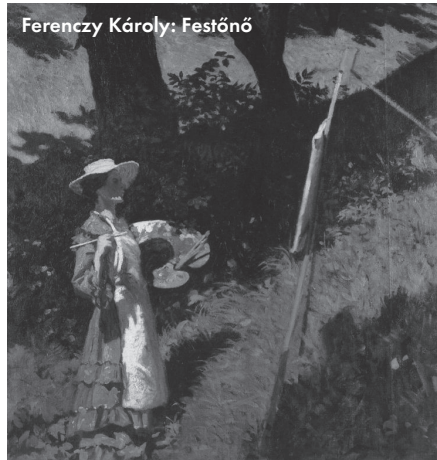
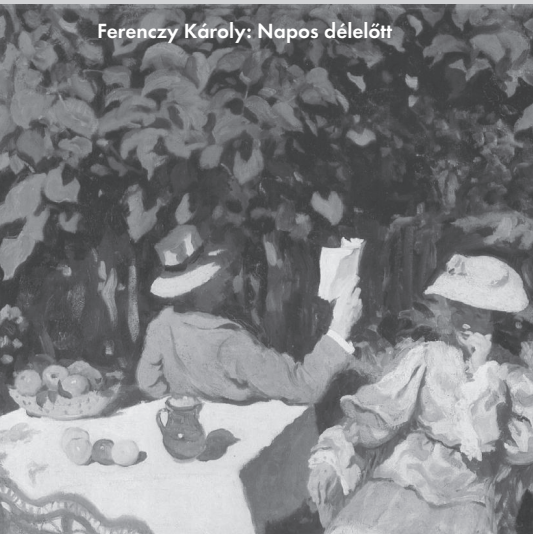
Meg-megvillan hold pengéje,
mint a glória, fölragyog
a fehér kendő. Az erőd
ott fenn és a hold pengéje.

MINT AKI HALLGAT

Ferenczy Károly: Napos délelőtt

Akkor még voltak ilyen délelőttök.
Akkor még volt fény, mely nem éget, táplál
csupán, megvilágít, míg árnyat szőtök
a tárgyak túlsó felén, ti, sugárcák.
Akkor még volt derű: nem kellett hozzá
semmi. Egy tálnyi gömbölyűség sárgán
s piros alma fenséges alkalommá
váltja mindazt, ami itt meglátható
a fehérle abroszon, s közben lombbá
tobzódja magát a zöld, és mint hajó,
úszik az abrosz síkjában madarat
formázó árnyával a kancsó. A jó,
mi létezhet, itt együtt van. S ide tart,
ami szép. Asztalnál kerti szék. Kettő.
Egy férfi: laza tartásban az alak –
megdöntve kissé. Szemközt velünk egy nő.
Háttal a férfin, de odafordulván
félíg a hölgyhöz. Kalapja, mint ernyő,
félárnyékban tartja az arcot. Pusztán
azért, hogy a szem zavartalan fusson
a betűsoron. Percét meg nem unván
e könnyű jelenésnek talán ujjong,
mert a dal most fölizzik a kezében
tartott könyvben. A varázs ki ne hunyjon,
a lapok, mint a nap, olyan fehéren
világítanak. A női arc talán
távolba merítkezik, talán réved.
Egyik kéz a karfán, másik áll alá
támasztva. Mint aki hallgat. A teste
nyakáig, a csuklóig – s a szoknya bár
nem látható –, a bokáig lefedve,
mégis tárva, s készen arra: átfolyjon
rajt a szó, a szó, a szó! S csak a csipke,
a ruhaujj lobogása, a fodrok
jelzik finom rezgését levegőnek,
az élő tűznek, mely a mondatokból
megképződik.

Ferenczy Károly: Napos délelőtt

SOROK FERENCZY KÁROLY KÉPÉRE

I. A festőnő s a vászna

A festő festőt fest, ahogy a Vermeer-
képen is. Csakhogy nem kettőztetődve
tárgyát, mint ott Kliót, kit fest a mester
mása. S játszva sem: áttűnve tükörbe

Arnolfini úr s a nő. Hogy különb-e
itt, mi készül, mint zöldben fény, a permet-
kék meg a pecsétes kötény üszögje;
s van súlya, mit vászon rejt, ahogy a testes

árnyéknak, mely úgy dől a fák alá, mint
lerontott oszlopfő sajtásainkban,
ki mondja meg? A ráma négyszögéből

kimosódót ki látja? S ami száll, kit
ér el? Így fordulnak el tájaink majd,
így lett titok a megtestesülésből.

II. Méretlenül

Hatvan foknyit ha elfordítanánk
az állványt. Legalább ha ötvenet!
Mert ábrándnak nem elég a „talán”?
Képzelné is kevés, mi csak „lehet”?

A ráncos földből kiszántott lelet
nem merülhet föl sosem már? S alább
taposva: méretlenül a jelen?
Néző kevés ide! Ki látva lát,

ő kellene: „nincs”-et lehelni „van”-ná!
Szorgos jelekként elfogadni mindent:
zöld árnyékos s napsárgában fogant

feltjait – a palettán ahogyan
összefolynak; nem láthatón is innen
amint fény vált valakit kék alakká.

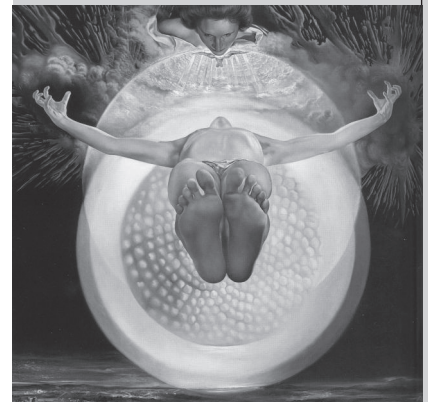
SALVADOR DALÍ LÁTOMÁSA

Krisztus ürbe menetele

A feszülő izmok lázadása,
csak a leejtett fej, az átütött
tenyér tudatta, s a görcsös ujjak
rajzolata: látszólagos csupán
a repülés. Pedig vitorlázó

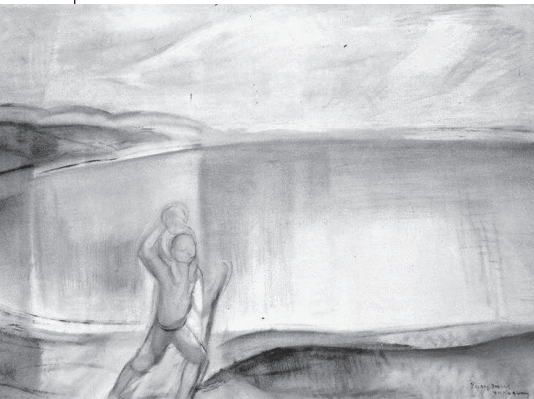
ölyv stilizált teste volt a teste.
Mögötte áttetsző, sárga fény hullt
a függőlegest épp csak megdöntve
kissé, amelyet átlózva metszett
másik sugárnyaláb – vízszintesen.

Azóta minden repülő madár,
minden odafönn masírozó gép
viszi-hordja ezt a félig látványt,
félíg eszmét: táruól karokban
vesztegél a tűnő s megtalált ég.

Salvador Dalí: Krisztus felemelkedése

Egry József: Szent Kristóf a Balatonnál

EGRY JÓZSEF KÉT FESTMÉNYE ALÁ

1. Szent Kristóf a Balatonnál

A végtelenségen ki hozott át, Fiú?
Kié a vállgödör, melyben ott csücsültél?
Ki karja tartott meg, s aki vont magához,
ki volt? Kié a test, az oszlopmagas törzs?
Honnan támadt az a kolosszusi erő,
mely – egész világot – úgy hordozott, cipelt,
mégis mint a pihét, s benne mintha minden
esendőség súlya volna összegyúrva.
Ami csak létező: élet és a halál
e kicsinybe volna behöhömbölgetve,
mert kétségünk sincsen, hova fut az az út,
és a végkifejlet nagyon is ismerős,
de mindezeknél is izgatóbb: a „Honnan?”.
Honnan indultál el, Fiú? Honnan hozod
a jelet arcodon, s ki néz a szemedből?
A kezdet és a vég Teveled üzen így?

2. Rondó Egry József Szamaras emberére

„Szeretnék, ahogy itt lent szoktam, valami
kedvemre való utat választani...”
(Francis Jammes: *Ima azért, hogy a szama-
rakkal mehessen a Paradicsomba*)

Ne kutasd az utat, a túlpartra vivőt!
Még ide szögez a nyár! Rúgd messze cipőd,
hogy fűszálak cirkalmazzák a talpadon
a bőrt, s ahogy madarak nyoma a havon,
úgy rajzolódjon, vésődjön a mi időnk
a fövényre lépéseinkben. Aki jött:
a szamaras ember, hogy már-már idenőtt,
oly súlyosan áll itt, mint telt komp a tavon.
Ne kutasd,

honnán dől rá a fény, az aranyló, minőt
csak glória tud magába gyűjteni! Őt
mutatja, őt tükrözi a táj, a halom:
a túlról érkezőt. Bár nekünk oltalom,
ki fest aurát mindent körülövezőn,
ne kutasd!

SATURNALIA CHRISTIANA

Dréher János kiállítása elé

„Bened mérem, lelkem, az időt.”
(Aurelius Augustinus)

Ablakkeretbe fogva – karc.
Ezernyi kapkodó
vonagra hull, hasad a fény.
Konok kiszámoló,

a csacska vers birokra kél
vele, s marad alul.
Sebes iram! S a mély, a tér
érintetlen lapul.

Kimondhatatlan fut tova,
méretlenül, s kevés
elérni őt a „volt”, a „van”,
a „lesz”. S a fürge ész?

Hírül se az! Halandzsa, mit
üzen s hozzá beszél
a megszólíthatatlan Úr.
Az úr. Merő veszély

belül: mi, mind, a hallgatás.
Barázda, sérülés
mibennünk annyi, mint egünk
ablaknyi szértűjén

ágak karcolta kúsa rajz.
E néma folytonos
folyamra szó sehol! A hang,
betű elkordonoz
attól, mi lényeged, Idő!

A dolgok éle csak
így, csorbulón, szakadozott,
tört testek érce, vak

fehéren izzó lüktetés,
érdes, hideglelős
anyag csupán, s roncsolt szövet
másol hitettetőn.

Dréher János: Fehér falak szegmentje

VÁLTOZATOK EGY ALAKZATRA

Deim Pál festményei alá

1.

Bebábozódva fekszem itt,
mint egy dobozba zárva, lenn
a sutban, magam megadva
s kitöltve levegőtelen

járataimat. Álmodom,
hogy körbemosnak áramok.
Befelé fordult arcomon
mi átfolyik, a kárhozat?

Szárnyak zenéje? Rebbenőn
a kék elem? A hült tetem
fölött ki trónusán csücsül,
szűk térbe fojtott végtelen.

2.

A löszbabák szorítanak
ennyi távotit tömböknént,
szél porlasztotta árnyakat.
Messzi Ázsiába földrészt

nagyságú sóhajt futtatva
zeng, bömböl, törvénnyel dacol,
ül törvényt a láthatatlan.
Így lát: kimondhatatlan úr.

3.

A sírkamrákban megannyi
szarkofág őriz így bomlást,
hány életet! Másvilági
látomást, aknamezőt, vég-

ítéletet a lárvaarc.
Mint szelencébe parancsolt
szellem, feszül, robban. A harc
megsokszorozt erő, romlást.

Benn egyszerre csend és iszony.
Földben mag. Fémkazettában
töltény lapul. Sejtés. Sikoly.
Formalinban embrióké.

LIPCSEY EMŐKE

TABÁN

A költő, elmerülvén az emberi lélek mélységeiben, képes volt a lélek legsötétebb zugaiba is bevilágítani, ugyanakkor folyamatosan forradalmi láng emésztette. E két, nem mindennapi képesség szárnyakat is adhatott volna neki, ám, sajnos, sem a lélekbúvár, sem a forradalmár szereppel nem tudott azonosulni. Nem volt semmilyen hivatástudata, még a költői hivatás fogalmát is megkérdőjelezte. Hogy az ellentmondást fokozzuk, mindenki hallotta, hogy baráti körben, a kocsmapulznak támaszkodva egyszer kijelentette: valójában csak írni tudok.

A költő végzettsége szerint matematikus volt, de honlapkészítéssel kereste kenyerét. Egyik legjobb kuncsaftja egy génmanipulált termékeket népszerűsítő, amerikai cég volt, amely igen komoly lobbihátérrel rendelkezett, s egyben a Transzatlanti Szabadkereskedelmi Megállapodás (TTIP) egyik élharcosának számított. A cég harcos szellemét talán mégis fűtötte valamelyest a költő forradalmi lángja, mert honlapjuk átütő sikert aratott. Több százezres volt a látogatottsága, s Facebook-oldaluk csak úgy söpörte be a lájkokat. Eljön az idő, amikor a génmanipulált termékek iránt érzett minden gyanakvás és ellenszenv eloszlik, jelentette ki egyszer a költő, szintén a kocsmapulznál. Szeméből őszinte hit sugárzott, miközben nagyokat kortyolt kedvenc söréből, a Gyengéd barbárból.

A söröző, amelynek törzsvendége volt, a Tabán lábánál feküdt. A költő képes volt órákig bolyongani a Tabán meredek oldalának ösvényein, mielőtt betért a kocsmába. Amerre járt, gombamód nőttek ki a földből az egykor földig rombolt házak, a gyepszőnyeg helyén macskaköves terecskék jelentek meg, az ösvények helyén pedig girbe-gurba utcácskák kapaszkodtak felfelé. A süvegtetejű szederfák és ecetfák lombjai alatt megbúvó apró házak kitárt ablakaiból nevetés hallatszott meg cívakodás, a vendéglők udvarairól sramlizene szólt. A költő végigballagott a Hadnagy utcán, majd a Fehér sas térről kisebb kerülökkel a Görög utca felé vette útját, ahol Poldi bácsi híres pincéje, a több száz éves Mélypince állt, amelyből állítólag titkos alagút vezetett a királyi várba, s amelyben egyesek szerint a törökök egykor kuplerájt is működtettek. A bejáráthoz érve éppen Krúdyba botlott. Az író nehezen állt a lábán, látszott rajta, hogy hosszú időt töltött lent, a Poldi bácsi pincéjében. Ahogy észrevette a költőt, bizonytalanul kalapot emelt, majd tovább imbolygott.

A költő a fejét csóválta. Sosem értette Krúdyt. Nem értette például az író velőcsont iránti szenvedélyét, nem értette, hogy miért jár még mindig olyan divatjamúlt öltözékben, mint 1933-ban, a halála előtti napon, s azt sem, hogy miért mindig a Mélypincét keresi fel, amikor azt az egész Tabánnal együtt

nyolvanhárom éve lebontották, s amikor a Mr. és Mrs. Columbo vendéglője a Szarvas téren legalább olyan patinás épületben van, mint a Poldi bácsi pincéje. És oda még csak nem is kellett nyolcvan lépcsőfokon lemenni. Így is elég volt az a körülbelül tizenöt lépcső, amelyet kapatos állapotban felfelé meg kellett tenni. A két Columbo, Gábor és Éva sörözőjében Krúdy legalább Bohumil Hrabállal is találkozhatott volna, aki ott mindennapos vendég volt. Az egyik sarokasztalt foglalta el, s esténként elmélázva hallgatta a vele szemben ülő, harsányan ordító Pepin bácsi egyetlen, végtelen mondatban előadott történeteit, amelyek egytől egyig az Osztrák–Magyar Monarchiáról szóltak. Hrabal, gyermekkorra iránti nosztalgiából, kizárólag a nymburki sörgyárból származó söröket fogyasztott, kedvence a Francin ászok söre volt. A falakat is Hrabalról készült fotók díszítették. A monarchikus hangulat a retróval keveredett. A pince minden szöglete ötvenes-hatvanas-hetvenes évekből származó rádiókészülékkel, tévékészülékkel, lemezjátszóval, magnetofonnal és telefontal volt telepakolva. A retró sokakban nosztalgiát kelt a gulyáskommunizmus iránt, jegyzte meg Hrabal. Pepin bácsi mintha nem is hallotta volna, csak egy pillanatra állt meg levegőt venni, majd folytatta a történetet.

Nemcsak Pepin bácsi, hanem a megboldogult Ferenc Jóska kedvenc eledele is volt a knédli és a káposzta, ahogy Szindbádé a velőcsont, bár mi egyiket sem tartjuk étlapunkon, mondta Gábor a költőhöz fordulva, miközben gyöngéden átölelte asszonyát. Ez a készülék igazi ritkaság, egy Terta T 528-as. Rádió, szalagmagnó, lemezjátszó, s még a gyári könyve is megvan, a rádiócsövekre, minden darabra külön-külön volt garancia, folytatta Gábor. Egy egész családi ház árértéke 1959-ben, amikor gyártották. A költő le nem vette szemét a férfi fülemből himbálódzó, piros-fekete műanyag fülbevalóról. Mágikus ereje volt annak. Gábor is matematikus volt, mielőtt sörözőt nyitott. A költővel időnként elvitakoztak egy-egy bonyolultabb számítástechnikai kérdésről vagy megoldatlan matematikai problémáról, mint például arról, vajon lehet-e megoldása a diophantoszi egyenletnek az egész számok körében 'n' nagyobb mint 2 természetes szám esetében. Most azonban nem vitakoztak. Gábor keze asszonya derekán nyugodott, Hrabal a sörét kortyolgatta, a

költő is, egy vacsorázó asztaltársaság kezében megállt a kés és a villa, a Groupama Arénából közvetített svéd–magyar hivatalos, barátságos futballmérkőzés először elhalványult, majd az ötvenhüvelykes plazmatévé képernyője mögé húzódott. Teljes csend lett a kocsmában, csak Pepin bácsi hangja hallatszott valahonnan, nagyon távolról, duruzsolásszerűen. Minden tekintet a több száz éves boltívek alatt átvonuló, háromdimenziós jelenetre szegeződött.

Loknis, gyöngyös hajkoronájú szépkisasszonyok tüllös, suhogó, selyem bálruhákban, daliás, frakkos, vagy hófehér, aransujtásos díszegyenruhába öltözött urak keringőztek némán a levegőben, szorosan egymáshoz simulva. A levegőt bódító parfümillat töltötte be, szálltak a frakkszárnyak, ringva úsztak a kerek szoknyák, ragyogtak a mellre tűzött kitüntetések és brossok, izzottak a tekintetek. Aztán megállt a tánc, sorfalba rendeződve mélyen bókkoltak a hölgyek, fejet hajtottak az urak, amikor Ferenc Jóska és oldalán minden magyarok pártfogója, Sisi királyné végigvonult a boltívek alatt. Éljen az osztrák diszciplína, a világ legszebbik hadseregének diszciplínája! – harsant a csendbe Pepin bácsi hangja. Sisi és Ferenc Jóska mögött csőrömpölve megindult a teljes császári sereg. Vezényszavak pattogtak, Zum Gebet! Marsch eins! Hergestellt! Paradenmarsch! Pepin bácsi lelkesedésében felugrott az egyik asztalra, szalutált, majd a falról lekapta a dekorációnak odaszögezett selyembugyogót, s azzal integetett. Ferenc Jóska, oldalán Sisivel, egyenesen feléje tartott. A császári pár megállt, Ferenc Jóska a nadrágzsebéből nemes egyszerűséggel előhúzott egy szikrázó gyémánttal díszített aranymedalions, s Pepin bácsi pulóverére tűzte. Ezután Sisi gyöngéd csókot lehelt homlokára, selyemsuhogója vállkivágását kissé lehúzva megvillantotta a tenger iránti szeretetűl vállára tetovált apró vasmacskát, majd a teljes báli nép, nyomában a császári és királyi sereggel, a csaknem három méter vastag falon könnyedén áthatolva kitódult az utcára.

Ekkor a pinceteremben megszólalt az összes telefon, televízió, rádió, gramofon, lemezjátszó és magnetofon, mind egyszerre, mintegy vezényszóra. Villogtak a képernyők, a svéd–magyar hivatalos, barátságos mérkőzés folytatódott a Groupama Arénából, az 1956-ban gyártott Orion AT501-es készülék képernyőjén Kádár elvtárs éppen május elsejei beszédet tartott, majd váltott a kép, s vidám úttörők csapata jelent meg, egy 1971-es gyártású Orion AT551 Venus készülék képernyőjén az iskolatelevízió orosz nyelvleckéinek rendezőasszisztense, Kudlik Júlia éppen a Delta című tudományos híradó egyik adását vezette, egy szovjet gyártmány, az 1970-es Belarusz TR 210L készülék képernyője üres volt, de a masina lemezjátszójából népszerű, szovjet induló bömbölt, egyik magnetofon Seress Rezső világsikert aratott számát, a

Szomorú vasárnapot játszott, a dal kíséretében fontos szerepet kaptak az igen hatásos és borzongató c-moll akkordok, amelyek egész öngyilkossági hullámot indítottak el annak idején, egy sersistegő gramofon tölcseréből pedig Karády Katalin hangja búgott. Nem volt készülék a pincében, amely ne szól volna.

Gábor odalépett a költőhöz, s mondott valamit, de az óriási hangzavarban nem lehet teljesen érteni, hogy mit. A költő csak annyit szűrte ki, hogy Gábor is itt akarja hagyni Magyarországot, s inkább Ausztrában nyit majd sörözőt, meg hogy ebben az országban nem lehet megélni. Éva végiglejtett a termen, s diszkrétan begyűjtötte az üres söröskorsókat. A költő rendelt még egy Gyengéd barbárt. A falakra kitett plakátokat olvasgatta. Szavazzunk nemmel! Szavazzunk nemigennel! Tudta, hogy Brüsszel egy város? Hi, Brussels, we still love your money! Egyre kevésbé bírta a hangzavart. Miután sörét felhörpintette, a pultnál fizetett, intett a sarokban egykedvűen iszogató Hrabalnak, s a tizenöt lépcsőfokon, majd az előtéren keresztül az utca felé vette az irányt.

Nagyot szippantott a ködös, nedves, őszi levegőből. Késő esti sétára indult a Tabán sikátorai felé. Gyér volt errefelé a világítás, de a költő jól ismert minden szögletet. Elkerülte a Görög utcát, nehogy ismerősbe fusson, inkább az Árok utca felé indult. Fázósan húzta magán össze a dzsekijét. Az előbb mintha tavasz lett volna, amikor ere jártam, mélézött. Nem volt kedve most senkivel beszélgetni. Átvágott a Bocskai téren, majd a Kereszt utcán át folytatta útját a Kereszt tér felé. Nem volt különösebb célja, bár fontolgatta, hogy benéz a Régi nyár nevű kisvendéglőbe, ott nem volt ismerőse. Az Aranykacsa utca felől egy alak közeledett a ködben. Nem sietett. Mikor közelebb ért, a költő a gázlámpa fényénél megismerte, Krúdy volt. Már nem volt menekvés. A költő kedvetlenül üdvözölte. Az író gondterhelten átszót, de láthatólag józan volt.

– Ha már újra összefutottunk, meghívom

egy-két pohárka zsámbéki borra a Mélypincébe – mondta. A költőnek sem borozgatni, sem Krúdyval beszélgetni nem volt kedve. A Mélypincét pedig elvből is kerülte, mégis, maga se tudta miért, elfogadta a meghívást. Némán baktattak egymás mellett. Késő volt már, az apró házak elcsendesedtek. Csak a kocsmából és a vendéglőkből szűrődött ki zaj, zenező. Egy szűk sikátoron keresztül, amelynek a nevét a költő sem ismerte, hamarosan a Fehér sas tere értek. Innen már csak egy ugrás volt a Görög utca és a Fehér sas utca sarkán a Poldi bácsi pincéje.

Némán tették meg mind a nyolcvan képcsőfokot is lefelé. Miért kell ez, ha egyikünknek sincs kedve megszólalni? – töprengett a költő. Amint Poldi bácsi meglátta az író, mélyen meghajolt, s mindjárt asztalt csinált neki és vendégének egyik befalazott kazamatafülkében, ahonnan be lehetett látni az egész nagy terem. A kocsmá amúgy szinte tele volt. A költő körülnézett. Először járt a pincében. Óriási, boltíves terem volt, amelyből kisebb fülkék nyíltak, s a nagy terem egyik végéből vaskos tölgyfa ajtó, ez vezetett az alsó pincébe. Mindenütt asztalok sora. A mellettük levő egyik asztalnál négy, amerikai lány ült. Fennhangon és a lehető legrémelebb kiejtéssel nyűtték az eredetileg angolnak szánt nyelvet. Egyik szelfit kattintották a másik után. Láthatólag igen jó hangulatban voltak Poldi úr zsámbéki borától. Egy másik, közeli asztalnál három, harmincasnak tetsző férfi és két, hasonlókorú nő tárgyalt. Visszafogottak voltak, csöndesen beszélgettek. Innen nem lehetett megállapítani, hogy milyen nyelven, de a költő biztos volt benne, hogy nem magyarul. Öltözetük egyszerre volt elegáns és egyszerű, az is visszafogott, akárcsak viselkedésük. Valamennyien a „business casual” dresszkód szabályait követték. A közelben egy öregúr üldögélt még egyedül egy asztalnál, odébb két fiatal, egy lány meg egy fiú. Egy darabig kissé frusztráltan nyomogatták mobiljaik érintőképernyőjét, de elég hamar

rájöttek, hogy ide a pincébe nincs az a wifi, amely lehetőzne. Aztán csak csendben ültek, fogták egymás kezét. A távolabbi asztalokra már nem nagyon terjedt ki a költő figyelmé, csupán arra, amelyiknél egy nagyobb társaság tivornyázott. Nem lehetett őket nem észrevenni, olyan hangosan voltak. Voltak köztük magyarok is, külföldiek is, a szó néha magyarul, néha angolul, néha franciául, de talán még hollandul is folyt.

Poldi bácsi kérdés nélkül egy kancsó számbékit hozott. Töltött az írónak, az megízlelte a bort, s bölintott. Ekkor a kocsmáros mindkettejük poharát teletöltötte, az asztalra tette a kancsót, majd meghajolva távozott. Krúdy tekintete továbbra is gondterhelt volt. Ezzel a tekintettel szemlélte egy darabig a vendégeket.

– Nagyon fordult a világ, ha úgy tetszik, a feje tetejére állt. Látja, már itt sem a régi! – szólalt meg végre, s bizalmasan a költő füléhez hajolt. Közben óvatosan körülnézett, figyel-e őket valaki. – Látja például ott azt az urat? Velőskoncot rendelt magának, de mi lyet. Olyan vastag, mint az én combom. Tudja miért? – vont fel a szemöldökét. A költő a fejét ingatta. Krúdy ismét közelebb hajolt a füléhez, s egyik tenyerét is arcához simította, hogy senki kívülálló még a szájáról se tudja leolvasni, hogy mit mond.

– Génmanipulált marhából főzték – sutto gta. – És nem csak a marhával van baj. Ma már nincs itt jóféle puliszka se. A kukoricaliszt is génmanipulált termék, s nem is hazai. A liszt karvastagságú, méteres hosszú, Amerikában termelt csövekről morzsolt szemekből készült örlemény. De sorolhatnám még a többit is. A répa, a hagyma, a káposzta..., már a szőlő is gyanús nekem, amelyből a számbéki bor erjedt a tölgyfa hordóban. A legszomorúbb az,

hogy Poldi úr se tudja, hogy miféle nyersanyagokat használ ételleihez. A legjobb számbékkal se tudja megállapítani, hogy mi génmanipulált, s mi nem.

A költő félbe akarta szakítani, hogy ne túlozzon már annyira Krúdy, de az leintette. Kis szünetet tartott, aztán folytatta.

– Persze, ezt hiába mondom. Ismerem a honlapot, amelyet szerkeszt. A maga nemében kitűnő munka.

A költő kényelmetlenül feszengett. Tudtam, hogy nem lesz jó vége annak, ha leülök Krúdyval beszélgetni, gondolta. És nem hiába kerültem a Mélypincét sem. Nem akarta megbántani az író, de bizalmas beszélgetésbe sem akart vele bonyolódni. Ha valaki, hát Krúdy tudhatná, hogy egy költőnek és egy írónak is meg kell élnie valamiből. Hogy ő éppen honlapszerkesztéssel foglalkozik, hát, istenem. Így jött. Azt pedig nem ő dönti el, hogy a megrendelő milyen terméket kíván reklámozni és eladni.

Bár a csend kínos volt, még kínosabb lett volna megszólalni. Krúdy szivart vett elő. A költőt is kínálta, de az nem dohányzott. Az író komótosan rágyújtott, élvezettel pöfékelt.

– Tudja – szólalt meg ismét –, manapság az írásból nem lehet megélni sehol a világon. És az úgynevezett kultúrának nincs becsülete – sóhajtott. – Ma már én sem írok. Kit is érdekelne. Miután le kellett tennem a lantot 1933-ban, próbálkoztam azért még egy darabig. Álneveken írogattam néha évtizedekig. Legutóbb például Lipcsey Emőke néven, de kiderült, hogy a név foglalt. Viselője egy kolléga, aki szintén nem jut egyről kettőre. Mindig női álnevet választottam, mert úgy éreztem, hogy diszkriminatív lenne a hölgyekkel szemben, ha ragaszkodnék a férfinevekhez.

Nem vagyok olyan, régi vágású úriember ám, mint azt maga gondolja.

A költő kezdett kissé felengedni. Nem is olyan rossz ez a számbéki, gondolta.

– Ha szabad kérdeznem, akkor ön miből él meg, ha nem az írásból? – szegezte Krúdynek a kérdést.

Az író lepöckölte a hamut szivarja végéről.

– Én, kérem szépen, egy nemzetközi, emberjogi civilszervezet koordinátora vagyok. Engedje meg, hogy titokban tartsam a nevét, hiszen ön sem viseltetik irántam teljes bizalommal! Szervezetünk azért küzd, hogy a melegek, a transzneműek, a nők, a kisebbségek és a menekültek jogai érvényesüljenek világszerte. Az én feladatomban, hogy a civilszervezet számára aktivistákat toborozzak Magyarországon.

A költőnek leesett az álla, de szeme se rebent. Újabb vendégek érkeztek. Poldi úr éppen körülöttük sürgölgödött.

– Úgy gondolom, lassan mennünk kell – mondta Krúdy.

– Köszönöm a meghívást. Megtisztelt vele. Őszintén szólva azonban nem értem, miért akart velem beszélgetni.

Az író egy darabig nézelődött a teremben, majd diszkrétan ismét közelebb hajolt a költőhöz.

– Tudja, maga kiváló képességekkel rendelkezik. Vesébe lát, bár egy prózaíró ennek nagyobb hasznát veszi, mint egy költő, már ha egyáltalán beszélhetünk manapság ezekről a kihalt félben levő hivatásokról. Mert hivatásnak nevezném még mindig ezeket. Magának azonban forradalmi lángja is van, ami egyenesen páratlan manapság. Tudom, hogy egy Petőfi, egy Byron ezt még kiválóan tudta hasznosítani, s előbb-utóbb aprópénzre is váltotta a lobogását, hiszen „volt iránta kereslet”, ahogy azt Pesten mondani szokás. Ma ez már nem működik. Mégis, gondolja meg, egy ilyen isteni ajándékot szabad-e pusztán génmanipulált termékeket forgalmazó honlapszerkesztésére pazarolni, bocsánat, használni?

A költő mélyet sóhajtott. Tudtam, nem lesz jó vége annak, hogy Krúdyval lejöttem a Mélypincébe, gondolta ismét. A business casual öltözetű társaság fizetett, de nem mozdult helyéről.

– Nem kell rögtön válaszolnia a kérdéseimre. Csak azt akartam mondani, akárhogy is nézzük, a dolgok nem mennek jól a világban. Ért engem...

A költő bölintott.

– Akkor rendben is volnánk – nyomta el szivarját az író. – És a törzshelyemet mostantól átteszem a Mr. és Mrs. Columbóhoz, legalábbis addig, amíg Éva és Gábor nem költözik Ausztriába. Náluk mindig megtalál, ha valamit mondani akar. ♦♦

Zorád Ernő tabáni képei

„A DÍSZMAGYART NEM TEKINTEM JELMEZNEK”

Jó húsz évvel ezelőtt a TAPS színészmagazin számára Angyal Mária operarendező készítette interjút Tokody Ilonával. Világhírű operaénekesünk gyakran lépett színpadra gyönyörű díszmagyarban, holott az idő tájt éppenséggel nemigen számított divatos viseletnek. Engem szíven talált a fenti mondatával, ezért a lapot szerkesztve a tapsbéli interjúnak akkor ezt a címet adtam (A szerk.).

RÉFI ZSUZSANNA

„Mindig szenvedéllyel énekeltem”

Jubileumi beszélgetés Tokody Ilonával

Különleges koncerttel ünnepelte pályára lépésének negyvenedik évfordulóját Tokody Ilona. Március közepén hangversenyére zsúfolásig megtelt az Ybl-palota nézőtere, s az operagála hatalmas sikert aratott. A világjáró szoprán a jubileum kapcsán mesélt emlékezetes szerepeiről, szeretett dalszínházairól, valamint az éneklés mellett legkedvesebb hivatásáról, a tanításról. És, persze, ars poeticájáról, a folyamatos megújulásról, s arról, hogy még álmaiban is szól a zene.

– Hogyan válogatta össze ennek az operaházi, ünnepi estének a programját? Gondolom, a kedvenc hősnők áriáit rangsorolta.

– Fontos szempontom volt a gála műsorának összeállításánál, hogy olyan részleteket válasszak, amelyek jellemzők rám, a pályafutásomra és az énekesi karakteremre. Lírai spinto vagyok, csak már a kezdetektől drámai akcentussal énekeltem és keltettem életre a különböző figurákat. Mindig jellemző volt rám a szenvedély, a vehemencia. Válogatás közben, persze, áttekintettem ezt a négy évtizedet is. A dalszínháznak 1976-ban lettem a tagja, de már előtte, főiskolásként pódiumra léphettem. Először *A varázsfuvola Első fiúját* alakítottam, majd *Doroghy Sanyikát* a *Légy jó mindhalálig* című operában. A társulat tagjaként a *Rigoletto Apródját* énekeltem, s az előadást Lamberto Gardelli dirigálta. Az első Mozart-figurám pedig *Fanchette* volt a *Figaro házasságában*. Olyan művészekkel léphettem színpadra, mint Melis György és Sudlik Mária, s ma is emlékszem, mekkora boldogságot jelentett, hogy picike áriámat követően felcsattant a taps. Ezért sem szerettem volna a programból kihagyni a komponistát, s most egy ritkán hallható áriát választottam, amelynek címe *Vado, ma dove*. Ebben a gyö-

nyörűségeket részletben benne rejlik Mozart egész stílusa, s mennyei béke árad a dallamaiból. Számomra ez égi zene, örülök, hogy előadtam, s annak is, hogy ezzel valami újat is mutathattam, hiszen az áriát a gálaestre tanultam meg. Bennem még ma is olthatatlan tudásszomj él. Azt hiszem, az valóban a pályám vége volna, ha nem akarnék tanulni, új dolgokat megismerni.

– S az oly sokszor énekelte Verdi- és Puccini-nőalakok?

– Természetesen a két komponista nem maradhatott ki, az *Otello*ból, *A lombardokból*, a *Simon Boccanegróból*, az *Aidából*, a *Bohéméletből* és a *Toscából* is hangzottak fel részletek. Az *Adriana Lecouvreur*t sosem énekeltem – bár Giuseppe Patané felkérésére megtanultam, Carreras lett volna a partnerem, sajnos, azonban a produkció a dirigens halála miatt meghiúsult. De most azért előadtam ebből a *Cilea-operából* is egy áriát. S ha nem is tudott személyesen részt venni az esten a két kedves Rodolphe-om, José Carreras és Plácido Domingo, azért mindkettőjük köszöntőjét, üzenetét meghallgathatta a publikum. Szintén szép sorokat írt erre az évfordulóra az első menedzserem, aki a külföldi karrierem elindításában közreműködött: Ioan Holender.

Az Operaházat tartottam ugyanis mindig az anya-, a bécsi Staatsopert pedig az apaszínházamnak. Az osztrák teátrumban huszonnégy évig énekeltem, hatvanhat előadásban, tizenhat szerepben léptem színpadra.

– Két, kedves partnere énekelte a gálán: Alexandru Agache, valamint a férje, Muskát András. A karmester pedig a Három tenor-koncertek dirigense, az Olaszországban élő Janos Acs volt.

– Érdekes módon csak az utóbbi években kezdtünk el Jánossal együtt muzsikálni, előtte valahogy elkerültük egymást, de ez alatt a néhány esztendő alatt is rengeteget tanultam tőle. Ő mondta például az első, közös próbánk

5

6

7

1. Tokody és Juan Pons
2. Luciano Pavarottival
3. José Carreraszal
4. Tokody-gála
5. 7. A Tokody-gálán
6. Tokody, Lamberto Gardelli és Vámos László
8. Aida, Plácido Domingóval

8

végén: te egy Verdi-énekes vagy. Hozzátetted, hogy Puccinit mindenki tud énekelni, mert úgy van megírva, Verdi ellenben kegyetlenül nehéz. Nagyon jó technikára van szükség, s tényleg lélekből kell énekelni, hogy életre keljenek a színpadon azok a hősnők, akiket Verdi megálmodott. János a bel canto igazi mestere, ő is lélekkel muzsikál.

– *Bár szép jubileumot ünnepel, még most is rendszeresen énekel. Milyen koncertek következnek a Tokody40 című est után?*

– Az, hogy ennyi éven keresztül megőriztem a hangomat, úgy vélem a jó énektechnikámnak köszönhető, s annak, hogy mindig tudtam, mit szabad elvállalnom, s mire kell – bármennyire fáj is – nemet mondanom. Szükség is van a rendszeres fellépésekre, hogy az ember karbantartsa magát és a hangját. Áprilisban Schubert, Puccini, Verdi és Liszt dalaiból válogatunk Muskát Andrással Pécsen, a Zsolnay Negyedben levő, különleges koncertteremben. A zongorakísérőnk Józsa Péter lesz, aki régebben Németországban, jelenleg pedig Ausztriában él, s Tatán több, nyári fesztivált szervezett. Az egyik alkalommal engem is meghívott a programsorozatra, összebarátkoztunk, azóta is rendszeresen koncertezünk. Érzékeny muzsikus, kiváló zongoraművész, élmény vele min-

den fellépés. S mivel április 11-én A költészet napját ünnepeltük, meghívtam a koncertre egy kedves, színész barátomat, aki meglepetésként szavalt néhány költeményt.

– *Nyáron pedig ismét zenei táborba várják a növendékeket.*

– Keönch Boldizsár vitt először el Balassagyarmatra, ahol harmadik éve tanítok. Most már Andrással vezetjük a tábort, amelyre tavaly huszonhatan jelentkeztek. Tíznapos kurzust szervezünk, ezalatt nemcsak a szerepformálásról, zenei építkezésről beszélgetünk, hanem a technikával is foglalkozunk. Igyekszünk minél jobban megtanítani a fiatal művészeket arra, hogyan használják a testüket. Hiszen nekünk, énekeseknek ez a hangszerünk. Nagyon ügyelnünk kell hát a rendszeres gyakorlásra, valamint az elegendő pihenésre is. S meg kell találni, hogy milyen művekkel lehet a legjobban csiszolni a vocenkat. Arra ugyancsak figyelünk kell, hogy a lelkünk rendben legyen, ha ugyanis gond van, azt azonnal hallani. A táborban ilyen témákat is érintünk, hiszen nemcsak a darabokat kell tudni, hanem egy jó énekesnek fejben és testben egyaránt rendben kell lennie. A tervek szerint ezen a nyáron lesz még egy másik mesterkurzusunk is Németországban.

9

– *Visszaidézve az eltelt évtizedeket, hogyan lehet százötvenedszer vagy kétszázadszor is ugyanolyan illüziókeltően megformálni egy-egy főszerepet?*

– Minden előadás más és más, mert az emberre hatnak a partnerek, az adott dalszínház, a karmester, sőt, még a közönség is. Így mindig újabb és újabb arcát mutathatja meg ugyanannak a figurának. Azt, hogy hogyan kell megformálni egy-egy alakot, nekem is meg kellett tanulnom a pályám elején, hiszen lényeges, hogy az ember saját magából építkezzen, hogy magára igazítsa a figurát. Az első főszerepem, premierem *Durkó Mózes* című operája volt, Sass Sylvia mellett, a második szereposztásban énekelhettem az *Anyát*. Ma is emlékszem, hogy milyen ámulattal néztem, hiszen akkor ő már ünnepelt művész volt, nagy színpadi gyakorlattal. Figyeltem a gesztusait, a mozdulatait, s akadtak, amelyeket ezek közül magamra igazítottam. Jó volt például a drámai akcentusát tanulmányozni, s kialakítani belőle a sajátomat. Aztán egyre inkább megteremttem a saját színpadi eszköztáramat. S be kell valljam, hogy több olyan szerep is akadt, amellyel jócskán megkínlódtam. A *Manont* például sokáig nem tudtam megszeretni, s az is furcsa volt számomra, hogy ellenszenves figurát kell eljátszanom. De egyszer csak megleltem hozzá a kulcsot, s az én Manonom is életre kelt. Az énekesnek kell legyen mondanivalója a figuráról, hiszen úgy vélem, híd vagyunk a szerző és a publikum között. Közvetítenünk kell a komponista üzenetét. Színesen kell énekelnünk, a hangunkkal megformálni, kidolgozni az adott nőalakot.

– *Mindebből mit lehet átadni, megtanítani a növendékeknek?*

– Érdekes dolog az oktatás, s lassan elmondhatom, hogy e téren is négy évtizedes

tapasztalatom van, ugyanis már huszonévesen elkezdtem tanítani. Először a kollégák kértek meg, hogy segítsek egy-egy szerepnél, áriánál, mert hallották, hogy milyen stabil és jó a technikám. Később aztán jöttek a magánövendékek, s öt esztendeje a pécsi egyetemen oktatok, jelenleg már tanszakvezetőként. Abban, hogy segíteni tudjak, hogy átadjam a tapasztalataimat és a tudásomat, rengeteget segít az édesapámtól örökölt pedagógusi véna. A katedrára lépve észreveszem magamon, hogy átalakulok. A háttérbe húzódok, ilyenkor a növendék az első. A legfontosabb az, hogy az ő útjára találjunk rá. S, persze, a technikát meg tudom tanítani, s temérdek tapasztalatot is megoszthatok velük szerepformálásról, a figurák felépítéséről, de van, amit én sem adhatok. Egyéniséget, karizmát. Mindig felhívom a figyelmet az alázat fontosságára is. Hiszen a művészet – szolgálat. Folyton mondogatom azt is, lényeges, hogy az ember figyelje a nagyokat, a kollégákat, de soha ne legyen rájuk irigy. Mindig a saját karrierjét építse, s ne felejtse el tanulni. Újabb szerepeket, koncertdarabokat, kifejezést és színészi játékot. A tanítványaimat arra is figyelmeztetem, hogy vegyék észre, mindegyikük értékes, csak máshol tart. S azt is el kell tudni fogadni, hogy ehhez a pályához nagyrészt szerencse kell. Fortuna kezét viszont mindig felkészülten kell várni.

– *A tápé-kutasi iskola tanyabirodalmában gyermekként hurcolta a hóna alatt az elemes rádióját, s tanulta lelkesen a tenoráriákat. Megfordult akkoriban a fejében, hogy egyszer majd az ön éneklését is közvetíti a rádió, a tévé?*

– Magamnak sem mertem bevallani, hogy a zene lesz a hivatásom. Mert amire az ember a legjobban vágyik, azt fél megfogalmazni, kimondani. Csak azt tudtam, hogy olyan pá-

lyát szeretnék, ahol engem is úgy szeretnek, tisztelnek, mint a néptanító édesapámat. Hamar kiderült, hogy imádom szerepelni, már gyermekként is türelmetlenül vártam, hogy pódiumra léphessek. Szépen énekeltem, így egyértelmű volt, hogy zenét tanulok, s aztán amikor Szegeden elvégeztem a konzervatóriumot, Vaszy Viktor főszerepeket ajánlott a teátrumban. A mesternőm, Berdál Valéria – akitől rengeteget tanultam, s nemcsak a szakmáról, hanem az életéről is – azonban azt mondta: ez a kislány többre hivatott, próbálja csak meg a Zeneakadémiát. Felvettek, s boldog voltam már akkor is, amikor főiskolásként kis szerepekben mutatkozhattam be az Ybl-palotában azokkal az énekesekkel, akiktől gyermekként gyakran kértem autogramos fényképet. Nem is tudom, mikor hittem el, hogy én is énekesé váltam. Amióta gyermekként magamnak dúdolva álomba ringattam magam, azóta a zene mindig hozzátartozik az életemhez. Amikor belemerülök a muzsikába, minden gondot kívül hagyok. S tényleg, még az álmaim is muzsikálnak. Amíg csak lehetőségem van rá, tovább szeretném adni a fiataloknak mindazt a tudást és tapasztalatot, amelyet az évtizedek alatt megszereztem. A férjemmel, Muskát Andrásal, aki az éneklés mellett szintén tanít, szeretnénk újraéleszteni a híres, magyar operaezenesi iskolát, visszahozni a mára már egyre jobban eltűnő aranykort. Hogy minél több fiatal neveljünk, aki továbbviszi azt, amit az egykori, legendás énekesektől, Takács Paulától, Déry Gabriellától, Szecsődi Iréntől, Simándy Józseftől, Ilosfalvy Róbertől vagy Melis Györgytől tanultam. Hogy az előadásokban a jövőben is legyen lélek. S az, aki a nézőtérre ül, olyan élményben részesüljön, amelytől legalább néhány napig más-milyennek látja a világot. 🍀

LEXIKON: Tokody Iлона

Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas, világhírű, magyar operaénekesünk, a Halhatatlanok társulatának örökös tagja Szegeden született 1953. április 27-én. Az ország 1972-ben figyelhetett fel először gyönyörű hangjára, amikor a Kodály-énekesversenyen *A csitári hegyek alatt* című népdallal lett nyertes. 1976-ban a Magyar Állami Operaház magánénekesként szerződött, 1977-ben Durkó Zsolt Mózes című operájának Anya szerepében mutatkozott be. 1976-ban a bécsi Staatsoper állandó vendégművésze lett, itt 1979-ben a Bohémélet (Puccini) Mimijeként debütált. Pályája

kezdetén inkább lírai szerepeket énekel, később fokozatosan áttért a drámai szerepkörre. Rendszeresen vendégszerepelt a világ rangos operaházaiban, színpadra lépett többek között a londoni Covent Gardenben, a New York-i Metropolitanben, a berlini Deutsche Operben és Staatsoperben, a madridi Teatro Realban, a barcelonai Liceóban és a Buenos Aires-i Teatro Colónban. Gyakran szerepelt oratóriumokban, valamint adott dal- és áriaesteket is, fellépett a New York-i Carnegie Hallban, a bécsi Musikvereinban, a barcelonai Palau Catalánban és a tokiói Suntory Hallban. Olyan, neves művészekkel lépett színpadra,

mint Plácido Domingo, Luciano Pavarotti, José Carreras, Juan Pons, Jelena Obrazcova, Fiorenza Cossotto és Piero Cappuccilli. Együtt dolgozott Franco Zeffirelli, Otto Schenk és Götz Friedrich rendezőkkel, valamint Claudio Abbado, Giuseppe Sinopoli és Giuseppe Patané karmesterekkel. Legfontosabb szerepei: Liú (Puccini: Turandot), Lauretta (Puccini: Gianni Schicchi), Mimi (Puccini: Bohémélet), Angelica (Puccini: Angelica nővér), Pillangókisasszony (Puccini), Manon (Puccini: Manon Lescaut), Aida (Verdi), Desdemona (Verdi: Otello), Leonora (Verdi: A végzet hatalma), Leonora (Verdi: A tru-

badúr), Giselda (Verdi: A lombardok), Elisabeth (Verdi: Don Carlos), Amelia Grimaldi (Verdi: Simon Boccanegra). Több mint ötven lemezfelvételt készített, több szólóalbuma is megjelent, közreműködött operafilmelek elkészítésében is (Verdi: Falfaff, Offenbach: Hoffmann meséi, Puccini: Bohémélet). Fontosabb díjai: Liszt Ferenc-díj (1980); Erdemes művész (1983); Kossuth-díj (1985); A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1994); Örökös tagja a Halhatatlanok Társulatában (1996); Az Operaház örökös tagja (1996); Prima díj (2010); Hazám-díj (2012); Az Operaház mesterművésze (2013).

Borsos Miklós: A tervező

Borsos Miklós kiállítása az Esterházy-palotában

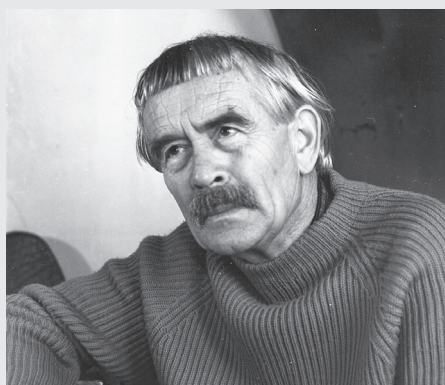
GYőrött az Esterházy-palotában folytatódik a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány (KOGART) és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem (DRHE) tavaly novemberben elindított, a reformáció 500. évfordulója alkalmából rendezett négyállomásos kiállítássorozata. A sorozat első állomásaként nyílt 2016 novemberében a debreceni MODEM-ben (Modern és Kortárs Művészeti Központban) a *Szalay Lajos Bibliája* című tárlat, amelyről a Lyukasóra decemberi számában adtunk hírt.

A mostani, 2017 áprilisában nyílt kiállítás a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban, az Esterházy-palotában *Ég és föld* címmel Borsos Miklós azon munkáit vonultatja fel, amelyeket a Biblia hatása hívott életre. A *Reformáció 500* jegyében zajló, a KOGART és a DRHE rendezte nagyszabású kiállítássorozat ugyanis olyan alkotásokat mutat be, amelyeket a Biblia ihletett, s amelyeknek révén az élet sorsfordító kérdéseivel szembesülünk.

Borsos Miklós képzőművészetünk 20. századi történetének egyik legsokoldalúbb személyisége, aki minden képzőművészeti műfajban maradandót alkotott. Az elsősorban szobrászként ismert művész tudását nem iskolákban vagy képzőművészeti akadémiákon szerezte, hanem az évszázadokkal ezelőtti gyakorlatot folytatva az idősebb mesterek munkamódszereit, művészi megoldásait tanulmányozva sajátította el, hogy miként kell az anyaggal szakszerűen bánni.

Borsos életművének meghatározó forrása a Szentírás, megjelenített témáinak nagy részét az Ó- és Újszövetségből merítette. Nem hozott létre belőlük különálló sorozatot, az idesorolható darabok lazán kapcsolódnak egymáshoz, illetve szemléletükben és motívumaikban sem válnak el mindig élesen a többi antik, zenei és természeti ihletésű kompozíciójától.

Bibliai kötődésű képei nem *elbeszélnek*; ezeknek a történeteknek az

emberi oldalára összpontosítva, a földi létezés olyan meghatározó élményeit és kérdéseit mutatják be, mint a szenvedés, a remény, a küzdelem, a hit, az alkotás, a magány és a részvétel. Mindennek pedig a rajzoló nemcsak krónikása, hanem szereplője is, hiszen a papírművek visszatérő férfialakjában Borsos rejtett önarcképet ismerhetjük fel. Saját harcaiból és találkozásából indul tehát ki, számot vet velük, s annak tapasztalatából igyekszik átadni valamit, a személyes aspektus így elválaszthatatlan. Ahogy Borsos is hangsúlyozta: „*az emberi lélek történelméből ástam elő a magam élményeit, a magam gondolkodásszálaival összefüggően.*”

Vallási tárgyú, vagy pontosabban vallási jelentéseket bemutató képei elsősorban nem konkrét történeteket, sokkal inkább emberi helyzeteket és emberi gesztusokat mutatnak, így üzenetük mindenkinek ismerős lehet, s mindenki „lefordíthatja” a maga számára. A Bibliával való kapcsolatáról Borsos így vall: „*Először az Ószövetség megnevezhetetlenül bizarr, drámai, rettenetes része, a próféták történetei érdekeltek, ezért rajzokat készítettem ezekhez. Azután az Újszövetségben a Hegyi beszéd tisztasága, egyszerűsége ragadott meg [...] Családi tragédiánk – nővérem betegsége – során is ott kerestem valamiféle megnyugvást idegeim számára, és azt hiszem, hogy meg is találtam.*”

Borsos Miklós tárlata a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban (Esterházy-palota, Győr, Király utca 17.) 2017. június 11-éig látogatható. A kiállítás kurátora: *Kosinsky Richárd*, a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány művészettörténésze. A kiállítássorozat Facebook oldala: www.facebook.com/reformacio500kiallitas.

A reformációra emlékezve a győri kiállítást egy kolozsvári és egy záró, budapesti tárlat követi – az utóbbi 2017. október 7-én nyílik a Várkert Bazár Testőrpalotájában, amely tematikájában és szellemiségében összefoglalása és betetőzése lesz a korábbi három kiállításnak. ☛

LEÁNYFALU ÉS A NAGYVILÁG

Karinthy Ferenc, Budapest, 1921–1992

A pja írásait kamaszként már jól ismerem, Karinthy Frigyes nemcsak a *Tanár úr, kérem*, a diákokat különösen megkapó, szellemes történeteivel, hanem filozofikus szatíráival, humoreszkjeivel is kedvemcémé vált. Ezért aztán amikor láttam, hogy van egy másik Karinthy is, a *Ferenc*, annak is megszereztem a könyvét gimnáziumunk közelében, a Hársfa utcai kis könyvesboltban, hogy másnap, azon melegében valamelyik órán, a pad alatt ölembé tartva el is kezdjem olvasni. Ez valamikor negyvennyolcban lehetett, írójá akkor huszonhat éves volt, regényéből a Karinthy család fantasztikus, bolondos élete bontakozott ki érdekesen, lebilincselően. Ez volt a *Szellemidézés*. Később, sok év múlva dráma-változatát játszották is a Madách Kamarában. Karinthy Ferenc, a család *Cinije* addigra már több sikeres darab szerzőjének mondhatta magát, nemkülönben közismert és népszerű prózaírónak. Nem a *Szellemidézés* volt az első regénye, 1943-ban jelent meg a *Don Juan éjszakája*, még egyetemista korában. A Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett bölcsész-ként, doktorált nyelvészetből, s minthogy eredetileg annak készült, később is hol komolyan, hol az apjától örökölt remek humorával *nyelvelt*, sokszor a Magyar Nemzet hasábjain is. De a nyelvészet ihlette a *Kentaur* című regényét is, ebben egy középkori oklevél rejtélyes szava után folytatnak izgalmas nyomozást. A téma az egyik, háborús időkben játszódó történetében is szerepel, a Tihanyi Alapítólevélben előforduló *kangez* szó rejtélye izgatja a bombazápor közepette is egy megszállott nyelvészt a *Szabadság* című novellában (*Halállista* című kötet). Karinthy Ferenc személyében különösen vegyült az irodalmár, a vérbeli író, a szellemi régióban élő ember a sportolóval. A negyvenes években az FTC vízilabdacsapatában játszott, aktivitását a hatvanas-hetvenes években, mint az egyesület úszó- és vízilabda-szakosztályának elnöke folytatta. Ha rá gondolok, nem csupán olvasmányos elbeszélései, regényei és drámái jutnak eszembe, hanem sportszenvedélye is, kajakozása nyaranta a leányfalui Dunán, legendás sítúrái, lábteniszbajnokságai ugyanúgy. A hatvanas években a nagy árvíz idején,

amikor minden kertet, nyaralót elöntött az ár, leányfalui szomszédjait egyszemélyes kajakján járta be, s vitt a bennrekedteknek ezt-azt a boltból. Neki volt a legkisebb négyszögölű telke, amelyre csak kivételes engedéllyel húzhatta fel kicsi víkendházát a 11-es út egyik kanyarulatában, mindjárt a part mentén (szobája ablakából, amely alatt szorgosan kopogtatta írógépét, a vízre láthatott, írt is sokat a Dunáról). Nagy híre volt háza fehérre mázolt ajtajának, amelyre neves látogatóival ráíratta a nevüket (mindig láb alatt levő, Zsiga nevű tacsó kutyájáról pedig azt mondta, hogy úgy nézzék, német eredetiben olvassa Lukács Györgyöt). Ha éppen nem Amerikában, Ausztráliában, Kubában, Olaszországban, Párizsban vagy másutt járt, akkor a Ménesi úti házában kívül ez volt a kedvenc tartózkodási helye, körülveve jó szomszédokkal, a környékbeli író barátokkal. Az egész vidék tudta, hogy Cini otthon van, tréningruhában vagy sortban biciklijén száguldvá odaodakiáltott nagy hangon az ismerősöknek, s ha bement Szentendrén az Ancsika-féle könyvesboltba, az üzlet azonnal irodalmi klubbá változott. Cinit mindenki szerette. Szerették a közvetlen modorú, szellemes, barátkozó embert, szerették írásait, tévéjátékait, könyveit, az 1953-ban látott *Budapesti tavaszt*, de színházi bemutatói is rendre sikert arattak, az 1986-os *Hátszentelő*, ez a kiváltságosokat kíméletlenül leleplező dráma, vagy a szép, szerelmi történet, az egyfelvonásos *Dunakanyar*. Drámáiban nemegyszer kényes társadalmi kérdésekhez nyúlt, a legjobbak pedig az egyfelvonásosai, a *Negykezesek*, ezekben mesteri volt.

Pályafutása alatt több ízben dolgozott dramaturgként, hol a Nemzetiben, hol a Madáchban vagy vidéki színházakban. Az a fajta író volt, aki jártában-keltében, utazásai során szerzett élményeit dolgozta fel, aki hitt abban, hogy *mesélni* kell, történeteket mesélni emberekről, különös figurákról, érzékletesen, ábrázolón és hitelesen. Könnyedén, közvetlen stílusban beszélt el az eseményeket, rajzolta meg olykor ironikusan figuráit, a sokszor különös alakokat. Életművéhez hozzátartozik a *Naplója*, ez a három kötetben kiadott *beszámoló* a hatvanas évektől a kilencvenes éve-

kig, haláláig. Lapjain nemcsak írói világába, hanem a megélt évtizedek művészeti életébe is beleláthatunk, naplója fontos beszámoló az akkori Magyarországról. Akik időnként együtt voltak vele a sziglieti alkotóházban, sok történetet tudnak humoros ugratásairól, soha nem fogyott ki belőlük, némelyik már klasszikussá nemesedett, mint például a Füst Milán ötvenes évekbeli, bécsi útjával kapcsolatos, a korra jellemző tréfa, amelyet Devecserivel követtek el, s amivel az akkori írószövetségi elnököt halálos rémületbe kergették. Hegyeshalmi határőr parancsnokként telefonáltak, s igazolást kérve, hogy tényleg író-e *ez a bizonyos Füst Milán*, mert letartóztatták, aranyat akart kicsempészni Ausztriába, de elcsípték, s most fogdában csücsül. Üljön kocsiba az elnök elvtárs, s azonnal jöjjön le a határra! Addig ment a dolog, amíg bírták röhögés nélkül, s szegény B. Tibor rá nem jött, hogy Cini ugratja. Karinthy Ferenc színes egyéniségéhez hozzátartoztak ezek a heccek, a játékosság lényegében jelen volt egész írói művészetében. Ő még őrizte a múlt nagyjai által teremtett irodalmi világ hangulatát, a Nyugat íróinak szellemét, nemcsak az atyai örökségként, hanem a Karinthy Frigyes körében megismert nagyságoktól ismerve is. Regények, kisregények, novellák, riportok és színművek teszik ki a szinte évenként megjelenő könyvek, színházi bemutatók, rádiójátékok és televíziós játékok gazdagította életművet. Sajátos műfaja, amelyben leginkább otthon volt, a rövidpróza, karcolat, szellemes históriák az irodalom berkeiből, anekdoták, szeretettel, de némi csipkelődéssel megírt portrék írókról és művészekről meg a színes útirajzok. Ifjan megnyerte a Baumgarten-díjat, háromszor kapott József Attila-díjat és 1955-ben Kossuth-díjat. A kilencvenes évek elején betegség gyötörte, kedélyét veszítette, de bizakodott. A Kortársban írtam róla hetvenedik születésnapján, ezt köszönte meg egy képeslapon, *Triznya Mátyás* akvarellje látható rajta, *S. Alessio temploma*, az ő Itáliájából. *(Italia mia.) „most már jobban vagyok, hamarosan talpra állok egészen”*, írta apró betűivel. Kilencvenkettő februárjában halt meg, sírja az apja mellett van a Kerepesi temetőben. ♡

KARINTHY FERENC

Papageno és Monostatos

Telefonértesítést kaptam, hogy aznap délután hatkor jelenjek meg a pártközpontban, Rákosi elvtársnál. Kívülem még Vészi és Kuczka hivatalos, vagyis az Írószövetség akkori három titkára. Illetve épp néhány napja mondtunk le, nyilván ezért a beidézés. Egy presszóban találkoztunk, a Szabadság térnél, sürgettük a felszolgálónőt, hozza már a kávé, el ne késsünk.

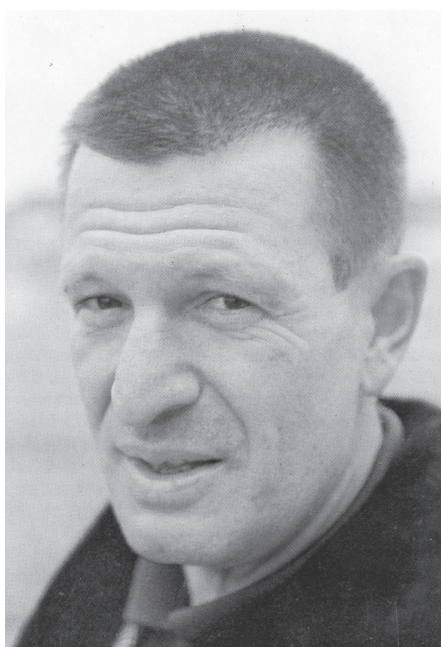
– Hová sietnek úgy? – évődött. – Randijuk van?

– Aha, egy kis molettal.

Nem emlékszem pontosan az előzményekre, de talán nem is olyan lényegesek. Ez '55 őszén történhetett, s engem egy hónappal korábban neveztek ki titkárnak. Nem akartam vállalni semmiképp, evvel-avval próbáltam elhárítani, alkalmatlan vagyok rá, túl fiatal, tapasztalatlan, lusta, így-úgy, darabot is írok, köt a határidő. Végül abban egyeztünk ki, hogy jó, de rögtön kapok négy hét szabadságot, beutaltó a visegrádi alkotóházba, hadd fejezzem be a drámám. Amikor ez letelt, s visszaérkeztem, rögtön felhívott egy idős íróbarátom. Hogy nem óhajt befolyásolni, csupán tájékoztatni: ő és az elnökség több más prominens tagja lemondott tisztségéről, tiltakozásul – már nem is tudom, mi ellen, valami lapelkobzás vagy ilyesmi. Meg se vártam, míg befejezi, kaptam rajta, akkor én is lemondok, úgyis utáltam az egészet. Azonnal írásban is bejelentettem, kaján örömmel, hogy mégis kibújtam. Közben, hallottam, a másik két titkár is így tett, hát most mehetünk Rákosihoz.

Soha azelőtt nem beszéltem velem, nem hívatott, nem méltatott figyelmére. Most szégyenkezés fog el, olvasván kortársaim emlékezéseit, hogy ki mindenki és micsoda vakmerő elszántsággal szegült ellene, tagadta meg zsarnoki utasításait satöbbi. Nekem bizony, hiába is szépítgetném, reszketett a térdem, amikor a pártközpont Akadémia utcai kapujában az egyenruhás, géppisztolyos őr előre-hátra lapozgatott igazolványomban. S tán nem veszik zokon, Vészi és Kuczka is elég fakón pislogtak mellettem.

– Mit akar tőlünk? – kérdeztük egymástól sűgva, ám persze sejtettük, hogy nem a vörös

zászlórenddel fognak kintüntetni. Föl az első emeletre irányítottak, egy hosszúkás várószobába. Üveges könyvszekrény állt itt, rossz szokásom, hogy a köteteket végigvizslassam: hirtelenében Churchill önéletrajzát fedeztem föl angolul. De már nem volt idő, belülről nyílt az ajtó, s négy tábornok hátrált ki nagy bokaacsatogással. Nyomukban pedig megjelent Rákosi.

– Itt vannak a megtért bűnösök! – fordult felénk. – Azért hízott tulkot nem vágatunk le nekik.

Nem vártam volna, hogy bibliai idézettel fogad. Sötét ruhában volt, akárcsak mi, mellény nyel, nyakkendősen, frissen és élénken. Ahogy libasorban bevonultunk, és kezet szorítva bemutatkoztunk neki, mindhármunkat régi ismerősként köszöntött külön-külön.

– Vészi, a maga verseit még a börtönben olvastam. Az Ünneprontó volt az első kötete? – Majd nekem: – Mi lesz ezekkel a vízilabdázókkal, nyernek az olimpián? Kuczka, maga nem néz ki valami jól. Nem isznak kissé túl sokat a gömbfejű barátaival?

Választ nem várt; azt éreztük, úgyis mindent tud rólunk. Két fiatalabb funkcionárius volt vele, miniszterek, vagy politikai bizottsági tagok, a nevüket is elfelejtettem, s attól tartok,

ma már senkinek nem mondanának semmit: föltehetően a kollektív vezetést lettek volna hívatva képviselni, megkülönböztethetetlen fejbőlintók, egyforma sötétszürke ruhában, kivasalva. A tágas helyiségből sem emlékezem különösebb jellegzetességre, rémlik, mintha az íróasztala mögött Lenin-kép függött volna, a hosszú tárgyalóasztal felett olajfestmény, gyümölcszedő lányok és katonák. A kisebb garnitúrához, az innenső sarokba tessékelt, az ablak elé. Erről az ablakról még régebben, öt-hat évvel azelőtt, a nagy éberség dühöngése idején hallottam egy történetet. Hogy télen, amikor az üveg jégvirágos volt, Rákosi észrevette, úgy filléryi helyen nem fagyott meg, átlátszó maradt. Addig töprengtet a dolgon, míg rá nem jött, rejtett mikrofonfejet vagy mit építettek be oda, s az áram melege olvasztotta meg a jeget. Így sikerült nyomára jutni az ellenséges diverzánsoknak, akik a Duna túlsó partjáról, a budai rakpartról mérték be és hallgatták le szobáját: Rákosi személyes elővigyázatosságának, éles szemének köszönhető, hogy leleplezték őket. Több ilyen legenda keringett róla akkoriban, például napi ötszáz oldalt olvas, szépirodalmat is, minden új könyvet, folyóiratot. Csak hát ez régi mese volt, diésfénye azóta jócskán beárnyékolódott, a legutóbbi esztendőök kötélhúzásában, s kivált, mióta a korábban, hatalmas csúcsán elítéltek, már akik életben maradtak, sorban jöttek ki a börtönökből, iszonyatokról suttogtak, s kezdték rehabilitálni őket. De azért így, szemtől szembe mégis elfogódottá tett, hogy a Rákosi-per hőisével, az újabb történelem egyik főszereplőjével ülök egy asztalnál.

– Hát, elvtársak – kezdte –, nagyon jól tették, s csak helyeselni tudom, hogy visszavonták a lemondásukat. Az utolsó pillanatban. Elárulhatom, nagy baj lett volna belőle. Igen-igen jól tették.

Zavartan néztünk össze: itt valami félreértés lehet. Ő is észrevehette, megtorpant, körbepillantva.

– Mi az? Miről van szó?

– Csak arról – nyögte ki nagy keservesen Vészi, a legidősebb közöttünk –, arról... nem tudom, ki mondta ezt... hogy mi visszavontuk.

– Miért? Nem vonták vissza? – emelte föl

hangját Rákosi. – Engem úgy informáltak – és jegyzetlapokat vett elő, keresgélte bennük. – Szóval nem? Hát, ha így van, akkor egészen másképp beszélünk.

Terhes, nehéz csönd lett. Hozták a feketét, némán kavargattuk.

– Testületileg, együttesen lemondani, ez konspirációs szervezkedés, frakciózás – folytatta súlyosan, vészesen. – Az Írószövetség titkára nem polgári miniszter, aki jön és megy, s ha megszede magát, veszi a kalapját, s visszavonul. Hanem funkcionárius, akit mi jelölünk ki, a párt, s mi váltunk le, ha jónak látjuk. De hogy fogják magukat, s bejelentik, köszönik, elégük volt, lemondanak: ilyen példátlan frakciós eset nálunk még nem fordult elő.

Ez nem túl biztató nyitány: mi is olvastuk a párttörténetet, volt sejtelmünk róla, általában mi a vége a konspirációnak, frakciózásnak. Igaz, addigra már megéltünk egyet-mást, viharos írószövetségi taggyűléseket, amelyeken leszavaztuk a felülről ránk küldött embereket és javaslatokat, memorandumot írtunk alá a hivatalos kultúrpolitika baklövéséi ellen, s a lapokban is egyre nyíltabb a bíráló, indulatos, keserű cikkekben, ostorozó és önmarcangoló versekben, s így tovább. De hát a helyzet oly ingatag, változékony, ki tudja, mik éppen az erőviszonyok, ki mennyire van nyeregben oda-fönt: hátha egyszer csak megelégedik, s lesöprik az egész renitens társaságot.

Én egyelőre nem akartam vagy mertem beszélni, Vészi is inkább csak hümmögött. Kuczka próbált meg vitázni, zavartan és körülményesen kezdte magyarázni, mi is indított bennünket erre a lépésre: nem léha hepciáskodás, hanem olyan bürokratikus intézkedések és beavatkozások, mint újságok önkéntes elkobzása, vagy Az ember tragédiája betiltása adminisztratív úton.

– Na, kérem! Helyben vagyunk! – vágott közbe Rákosi, aki alig figyelt, ezt az utolsó mondatot azonban elkapta, s felmutatott egy ismerősnek tetsző, teligépelts és firkált dupla ív papíros. – Itt ez a dicső memorandum, amellyel magukat is bepalizták, hogy írják alá. Ezt a rágalmazó förmedvényt, ellenséges platformot. Tessék! – olvasott bele. – „Az ember tragédiája ügy, amely súlyos kárt okozott pártunknak.” Hát, vegyék tudomásul, igenis én tiltottam be, vállalom érte a felelősséget! Az a falanszter, nevezzük nevén, nyílt, ellenforradalmi propaganda. A szocializmus torzképe, Fourier rég elavult, utópikus képzelődéséi alapján.

– Magyarországon Madách korában ismerni Fourier-t – érvelt óvatosan Kuczka –, már az is nagy dolog.

– Ez lehetett szubjektív érdem akkor – torkolta le Rákosi. – De ma, amikor a szocializmus világméretű megvalósulásának vagyunk tanúi, teljességgel a reakció malmára hajtja a vizet. A nyugati, burzsoá sajtó uszít ilyesmivel, hogy nálunk semmibe veszik az egyéniséget, az embereket számoknak tekintjük, szétválunk a csa-

ládót, s a művészek széklábat faragnak. Kuczka, magának Kossuth-díjat adtunk a verseire, bár elárulhatom, sok kérdésről másként vélekedünk. Magát arra kényszerítették, hogy széklábat csináljon? Pedig nem is Michelangelo.

– Gorkij is szerette, nagyra becsülte a Tragédiát – folytatta konokul amaz. – És szerzte a világon játsszák, a Szovjetunióban is, Büchnertől a Danton halálát, holott nem jakobinus szemszögből ábrázolja a forradalmat.

– Itt van Lukács György álláspontja, őt csak méltányolják? – szedett elő Rákosi egy másik iratot, amelyen némely kitételek piros ceruzával alá voltak húzva. – Idézem: „Középnemesi elfogultság... pesszimizmus... antidemokratizmus, mely egész életművén végigvonul... a nép, a tömegek lenézése, undorodás tőlük... elutasítja a zsamoki abszolutizmust, de elutasítja az ellene irányuló népi, plebejus forradalmat is; elutasítja a kapitalizmust és elutasítja az annak felváltására hivatott szocializmust is... tartalmában elvont, formájában dekoratív... revüszertű.” Ezt nem én mondom, kérem, hanem Lukács – pillantott föl a szövegből. – Azután: „Nem véletlen, hogy Madách művének legnagyobb színpadi sikerei a Horthy-korszakra esnek. Sőt, az sem, hogy akkor indul meg, szórványos, sikertelen kísérletek után, a dráma diadalútja: a fasiszta Németországban... 1937-ben Hamburgban, 1939-ben Berlinben, 1940-ben Frankfurtban... Csakis a legendák lerombolása segítségével kaphatunk az igazságnak megfelelő képet”, satöbbi, satöbbi. Hát így Lukács. Vagy maguk szerint ő is „rákosista”?

Hallgattunk, leforrázva. Noha tudtam, hogy Lukács Györgynek évtizedek óta az a véleménye Madáchról, ennek kinyilvánítása most rosszkor jött, tekintélye, akármiképpen is, Rákosit igazolta, a mű betiltását. Most se várt feleletet, újra az imént tárgyalt memorandumra tért rá.

– Németh László Galileije, evvel jönnek? Tölem védik Némethet, akit én hoztam vissza az irodalomba, s harcoltam érte, tartottam a hátam, mert számos elvtársunk még túl jól emlékszik a mélymagyar elméletére meg a szárszói beszédére. És mi ez itt, hogy a darab „levétele a Nemzeti Színház műsoráról”? Szemenszedett hazugság, ráfogás! Egyszerűen arról van szó, ezt a szerző is elismerte, vállalta.

Erről is lett volna mondanivalónk, ám Rákosit láthatóan nemigen érdekelte, sorolta tovább.

– „A Csodálatos mandarin körüli méltatlan huzavona...” Hát, tegyék a kezüket a szívükre: ez maguknak komolyzene? Ez a kakofónia? Én tisztelem Bartókot, mint a folklór fölfedezőjét és fölhasználóját, emlékét megőrizzük, műveit kiadjuk, sőt, a Horthy Miklós utat neveztük el róla. De hát ilyen muzsika kell a magyar népnek? Csakis egy szűk sznob rétegnek.

– Kérem szépen, Bartók szerepe... – próbáltam most már én is közbeszólni, Rákosi azonban nem figyelt oda.

– Ami pedig a meséjét illeti, közönséges rémregény, misztikus zagyaság. Tökéletesen

méltó Lengyel Menyhérthez, aki a Ninocska című szovjetellenes filmgiccsel vált hírhedtté, de abban legalább benne volt a Greta Garbo. Na, kérem, hát ez a helyzet a kulturális életbe való úgynevezett „durva és erőszakos” beavatkozásokkal. Csupán azért taglaltam ilyen részletesen ezt a szennyíratot, hogy tisztán lássák, mibe ugratták be magukat.

Lerakta a paksamétát, be egy dossziéba, eltolta magától, végzett vele. Velünk is, úgy tetszett.

– Tehát halljuk, mit akarnak!

Nem feleltünk, némán pislogtunk, s igyekeztünk mennél kisebbre összehúzózkodni: nem akartunk semmit. Nem mi ajánlkoztunk, hogy idejőjjünk.

– Úgy értsem, nincs ellenvetés? Na jó, rendben van, zárjuk be az ügyet! Visszavonják a lemondásukat, természetesen írásban. Akár itt kint is lediktálhatják, két sor. És kész, el van intézve, tessék felvenni a munkát! Azt nem mondom, hogy el is van felejtve, most az egyszerűen azonban még napirendre térünk fölötte. Tehát befejeztük?

Megint Kuczka köszöriülte a torkát.

– Kérem, én nem szeretnék befolyásolni senkit. De engedelmet, Rákosi elvtárs, nekem ezen még gondolkodnom kell.

– Mennyit? Miért szükséges olyan sokat spekulálni? Az ügy teljesen világos, s a tett halála az okoskodás. Hogy a maguk kedvenc Madáchát aposztrofáljam. Vagy egy kissé nagyobb költővel: *Conscience does make cowards of us all*.

Ezt felém irányozta, egészen türethető kiejtéssel, bár némi vidékies ízzel, amely a magyar beszédén is érezhető.

– Kuczka, maga mindent ennek a rendszernek köszönhet, a mi emberünk. Hát akkor mit játszsa a sértett ellenzékit, vannak arra a szerepre épp elegendő, magának nem áll jól. Olvastam ezt az agyonreklámozott Nyírségi naplóját, szerintem írt már ennél sokkal jobbat. Egy hibalajstrom, nem is túl eredeti, hogy ez is rossz meg az is rossz. Ebben nincs semmi kunszt, így összehordani, bármelyik vigéc elsorolja a vasúti restiben, ha fizet neki egy fröccsöt. Nekünk rövid tíz esztendő alatt Magyarország több évszázados lemaradását kellett felszámolnunk, nehézipart teremtenünk, szocialista mezőgazdaságot: az a csoda, ha nem követtünk el százszor súlyosabb hibákat. És amit elkövtünk, őszintén föltártuk, kijavítottuk. De, persze, kritizálni, kibicként lefitymálni könnyebb, mint csinálni.

Nem engedett mást szóhoz, most Vészihez fordult.

– No, és maga? Megvallom őszintén, meglep a viselkedése. Maga munkás volt, vésnök, egész életét a mozgalomban töltötte. Szocialista költő, aki ifjúkorától kezdve az új világért küzdött. Kossuth-díjas, ugye?

Nem – felelte barátunk. – Nem vagyok az.

– Nem? – ámult el Rákosi. – Érdekes, én úgy hittem. Arra a filmjükre, amelyet Várkonyival csináltak, a Különös ismertetőjelle nem kapott?

– Csak az idén mutatták be, még nem is kaphattam volna.

– Pedig megérdemli. És ez a mostani darabja a Katona József színházban, a Titkár, én még nem láttam, de azt hallom, ez is jó. Na, hát aki egy évben két ilyesmivel rukkol ki, annak, úgy tartom, legközelebb feltétlen járna.

Vészi kissé előrehajolt tútében, nagyon köszöni, felelte, örült a méltánynak. Am ebben a mostani ügyben, mármint a lemondásunkat illetően, téves információt adhatott valaki, mert nem vontuk vissza. A maga részéről eléggé megfontolta döntését, s ha már így történt, nem szívesen hamarkodná el a továbbiakat. Vagyis gondolkodni szeretne még a dolgon ő is.

– De maga Kossuth-díjas, ugye? Na, én azt szoktam mondani: elfér ott több is. Mellette ültem, rövid, vastag ujjával kedélyesen megkopogtatta a hajtókámat, bár azon nem volt semmi jelvény. – A Budapesti tavaszért kapta?

– Nem. Az újabb riportjaimért.

– Úgy is van, emlékszem. Hát, elárulhatom, én evvel nem értettem egyet. A Budapesti tavasz jó regény volt, jó a film is. Nem hibátlan alkotás, néhol elnagyolva, az adatokba is csúszott tévedés, alaposabban utána kellett volna nézni. Egészében azonban ügyes, tehetséges munka. Hanem ezek a riportjai, például az Ezer év: nem irodalom, higgye el nekem. Vájkálás. Mint régen a guberálók a szemétkében a Cséritelepen. Maguk öt-hat esztendeje mindentől csupán a szépet, kellemeseket vették észre, s nekünk kellett figyelmeztetést leadni, hogy vigyázzanak, ez üres szemétkés, asszannak mélyebbre, tárják föl a problémákat is! Most meg átesnek a ló túlsó oldalára, kizárólag a bűnt, mocskot, negatívumot keresik.

– Helytelen bírói ítéletet hoztak, s véletlenül ott voltam – igyekeztem megmagyarázni, miként keveredtem a témába.

– Épp az a baj, hogy a véletlent, egyedít, kivételes, vagyis a felszín látják, nem a lényegeset – replikázott tüstént Rákosi. – S ennek csak az ellenség tapsol. Én viszont úgy vagyok vele, amint a maga apja írta: Uram, milyen a menyasszonya? Ízlés dolga, feleli, nekem speciál nem tetszik.

Derűtség támadt, a feszültség kissé engegett.

– Na jó, hát akkor mit csináljunk? Maga is lelkiismeret-vizsgálatot óhajt tartani, manrézába vonul, bójtölve és imádkozva?

Az enyhültebb légkörben elfogódottságom némileg csökkent, próbáltam összerakni a részleteket. Eddig jószerevével nem is tudtam pontosan, mért mondtam le, mi ellen tiltakozva – most már az itt elhangzottakból körülbelül gyanítani kezdtem, rekonstruálhattam. S ebből az lett, hogy rájöttem, amit én spontán, pillanatnyi elhatározásból, félig-meddig csínyként tettem: valóban jó ügy, vállalható, vállalandó. Amellett két társam visszautasítással fölérő halogató válasza után szégyelltem volna harmadikként meghátrálni. Ezt persze nem mertem így nyíltan kivágni, olyasmit motyogtam, hogy én nem akartam titkár lenni, úgy beszéltek rá, se képességem, se kedvem hozzá, nem vagyok megfelelő efféle posztra. Különbön is gyűlölök minden hivatali munkát, lejáratnám az Írószövetséget, s így tovább.

– Ugyan, kérem, annyi az egész, maga fél Zelktől – legyintett Rákosi. – Egy nímand, egy nimolista! Azt mondják, ez a Zelk régebben is írt hozzám valami verset, én nem olvastam. Hát, most megbánta, s azért ugrál és kiabál. Maguk pedig bejeddnek tőle, hogy ha a párt irányvonalát követik, elátkozza magukat héber átkokkal.

Szót kért az egyik jelenlévő statiszta, miniszter vagy micsoda. Papírlapról olvasott

föl, nagy ideológiai feneket kerítve alapról és felépítményről, társadalmi tudatformálásról és hasonlóról, szubjektívizmusról és szocialista realizmusról. Rákosi észrevehető türelmetlenséggel hallgatta, az első lélegzetvételi szünetnél leintette:

– Realizmus! Hol itt a realizmus? Például Kuczka elvtárs meg a barátai, ivópajtásai. Elmennek Egerbe, hallom, s mit néznek meg? A virágzó, milliomos szövetkezeteket, dohánygyárat, élüzemeket? Netán a mellesleg csakugyan kitűnő pincészetet? Dehogyan: ők a börtönre kíváncsiak. Ha kissé tréfás kedvemben lennék, megkérdezhetném: talán előtanulmány céljából?

Megfagyott a hangulat. Külön-külön, lehetséges, már engedünk is, ki-ki beadja a derekát, hadd szabaduljunk – ám főként egymás előtt restelljük volna. Nekem annyira elegendem volt, olyan kínos és megalázó az egész, szinte ragadós lettem tőle, émélyegtem és a gyomrom kavargott; még az is megfordult a fejemben, hogy részemről kiszállok, csak legyen vége, hagyjanak békén. Ha ebből a házból egyszer ép bőrrel kikerülök, reggel jókor telefonálok, vigye el az ördög, hogy a magam nevében, rendben van, visszavonom a lemondásomat. Aztán később, nyugodtabb időben, amikor nem figyelnek úgy oda, szép csöndben kimászom, beteget jelentek, majd csak adódik ürügy.

A másik statiszta is hozzászólt. Iratokat rakott ki, érvelt, magyarázott, hevesen gesztikulálva. Eközben kezének egy óvatlan mozdulatával felborította az asztalon álló feketés-csészéjét, amelyben még volt némi kávé. Rákosi utálkozva nézett oda, ingerülten, meglepő hangerővel förmedt rá.

– Mi ez? Mit csinál? Nem tud vigyázni?

Amaz elnémult megszégyenülve. Lesütöttük a szemünket, mint akik olyasminek lettünk tanúi, ami nem ránk tartozik, itteni, belső ügy.

Szomorúság, keserűség fogott el. Csak ki innen, ez az egyetlen gondolatom, azt se bánom, mi lesz utána, jussak haza, bármi áron. Illetve nem is haza, ötlött eszembe, hiszen Ági Dobogókön volt, a turistaházban, vele kellene mindent megtárgyalnom. Hirtelen heves sóvárgást éreztem, hogy lássam, mellettem legyen, leküzdhetetlen vágyat: nem a jövő héten, ameddig fenn szándékozott maradni, nem is holnap, már ma, azonnal. Mi lenne, ha innét egyenesen fölszaladnék hozzá? Annyira belém fészkelődött, alig bírtam figyelni többé, szüntelen ezt forgattam, latolgattam agyamban. És mást is, sötétebb aggodalmakat, alattomos gyanút.

Hátha nem is örülne nekem? Késő este, bejelentés nélkül, váratlanul betoppanni egy magánosan üdülő, fiatal nőhöz: vajon mit találók ott? Vörös ködben szállt le rám a féltékenység, nyilván a nyomasztó helyzet is táplálta. Váltig

Borsos Miklós: Mózes vizet fakaszt a sziklából

ezen spekuláltam, őrlődtem, mind vadabban belelovalva magam.

Rákosi meg csak beszélt és beszélt és beszélt – bizony nem is igen emlékszem, hogy mit. Elővette Veres Péter egy nemrég kelt és neki címzett levelét, abból olvasott fel. Kávéházi alakokról, akik a szájukat jártatják, ám alkotó cselekvésre képtelenek, hasonlókról – a fogalmazás hitelesnek hangzott. Jóval utóbb derült ki, a levél valóban Péter bácsitól származott, Rákosi csupán ezt az összefüggéséből kiszakított néhány mondatát idézte nekünk, az ország és a falu keserves állapotának leírását mellőzte. Majd pedig avval vádolt, hogy sztrájkolunk, nagyon meg fogjuk bánni, ő óvott a következményektől, s újból felém adresszálva:

– Hozzám aztán ne jöjjenek, hiába is lenne: *tu l'as voulu, George Dandin!*

Lopva az óráram pillogtam, alig palástolhattam türelmetlenségem. Számítottam, elérném-e a dobogókői buszt, tudtam, az utolsó kilenckor indul. A legközelebbi alkalmas pillanatban óvatosan be is dobtam, mintha őérte aggódnék:

– De nem tartjuk mi föl Rákosi elvtársat? Talán vissza is élünk a vendégszeretetével, s a drága idejét, amelyre egy országnak van szüksége.

Ezt se hallotta meg, vagy úgy tett, érvelt, előadott, beszélt tovább. Így felidézve és összerakva az egészet, nem is pontosan értem, valójában mit akart tőlünk. Hisz lettek volna, még ekkor is, súlyosabb eszközei a megpuhításunkra, s nem kétséges, fontos neki taktikailag is, hogy megossza a renitens írók táborát, nagy húzás, ha ezt produkálni tudja. Vagy igazán meg kívánt győzni bennünket? Talán maga se volt teljesen tisztában a céljaival. Akármiképp is, a hosszú idő, amelyet velünk töltött, inkább minket erősített, kezdeti megilletődöttségünket feloldotta, félelmünket csökkentette, lassanként a humorunkat is előcsalogatta, már-már apróbb szemtelenségekre bátorított. Amikor egyszer ismét hozzám fordult valami kérdéssel, ártatlanul jegyeztem meg:

– Nehéz így hamarjában. Nem éhesek az elvtársak? Vacsoraidő van, úgy nézem.

Rákosi csak intett, az egyik fejbőlintó fölállt és diszkrétan kiment. Hamarosan, meglepő gyorsan, pincérek jelentek meg tálcákkal, edényekkel: lazacos, kaviáros, sonkás szendvicseket kínálgattak, hűsítőket, narancsot, banánt, déligyümölcsöt. Nemigen kértünk magunkat, ezek akkoriban ritka ínycsengések voltak, idegességünkben is jócskán fáltuk. Kuczka pár szem datolyát félrerakott és begöngyölt a papírszalvétájába. Talán ösztönösen, meg se gondolva, mit művel, mert ahogy a többiek rámeredtek, zavarba jött, motyogott:

– Bocsánat, a kislányom még sose látott ilyet, azért...

Kínos csönd támadt. Rákosi elvörösödött.

– Vigyen neki banánt, narancsot is! – és szemének egy oldalvillanásával utasította a pincért, hogy csomagolja be.

Már kizárólag egyetlen dolog izgatott, fölérhetek-e még aznap Dobogókőre elevenen, vagy holtan. Ám itt semmi jele, hogy végeznénk, nyolc óra elmúlt, s házigazdánk mintha csak most jönne bele. A részletek már elmosódnak: annál, amiről éppen szó volt, a beszélgetés közben is jobban foglalkoztatott a kérdés, nincs neki sürgősebb tennivalója, miként juthat ennyi ideje, energiája rá, hogy mi hármunkat ilyen hosszan agítájon.

Reá kellett ébrednem, bármi furcsa: Rákosi fél tőlünk. Hát, nem csak mi ijedtünk meg tőle? A Varázsfuvalában van egy mókás jelenet, a madárember Papanego és a szerencsén Monostatos találkozása: mindkettő megrémül a másiktól. Az ördög az, oh, borzalom, éneklük unisono, ne bántsál, ne bántsál! Oh irgalom, oh irgalom! Huuuu! Huuuu!

– Hallom, azt pletykálják a városban, hogy én megyek, s Gerő jön.

– Gerőt mi nem hallottuk.

Lenyelte ezt is. Le kellett nyelnie, túrníe, ami kevéssel azelőtt még teljességgel elképzelhetetlen lett volna.

– Igen, tudom, Borzasnak csúfolnak – folytatta cinkos öngúnyal. – És ismerem a viccet, hogy Rákosi a magyar Marat. Mert úgy gondolták, elmegy, s mégis *maradt*. Hát, üzenem a pesti okosoknak, legyenek nyugodtak: maradjok is, még legalább húsz évig. Elég széles ez a váll. *Hic fui, hic sum, hic ero*.

Most már bennünk is megcsontosodott a dac. Hasztalan vette elő újra meg újra a lemondásunkat, erősködött, vonjuk vissza: az asztal alatt rugdostuk egymást, hogy kitartani, nem engedni, azért se. Ő meg csak beszélt, folyvást, fáradhatatlan, megállíthatatlan – mit akarhatott, valóban? A saját hangját hallani? Tán csupán azt, hogy mi szeressük. Mi is meg a többiek, az egész ország, mindenki. Úgy, amint régebben, vagy ahogy ő hitte.

Ismét rám törtek aggályaim: mi lehet Dobogókőn? Hátha épp a mai estén fordul meg a dolog, s amíg én itt vég nélkül értekezem, ide-láncolva, történik fent valami? Pedig a buszról már lekéstem, kilenc óra elmúlt; reménytelenség lett úrrá rajtam, semmivel se törődtem, csakis ezen fantáziáltam, gyötörtem magam.

Negyed tíz, fél tíz, háromnegyed. A korábbi idegfeszültségünk bágyadsággá tompult, amolyan minden mindegy hangulattá. Tíz óra tájban végre Rákosi is megeléghetett, az asztalra ütött.

– No, hát utoljára kérem, visszavonják? Tessék nyíltan válaszolni, igen, vagy nem.

Kétségbeesésemben támadt egy ötletem.

– Hadd beszéljem meg a feleségemmel.

Tetszett neki, kapott rajta.

– Látja, ez okos gondolat. *Die frauen wissen es immer besser*. Mi a felesége?

– Tanárnő.

– Nagyon helyes, kitűnő. A nők jobban érzik az efféléket, ösztönösen. Adja át az üdvözlémet! Ő biztosan velem fog egyetérteni.

– Igen ám, csak hogy a feleségem fenn van Dobogókőn.

– Menjen föl hozzá, akár még ma este! És reggel szóljon ide telefonon, mire jutottak!

– Még ma este, úgy tetszik gondolni?

– Persze, azonnal. Siessen, mért halogatná?

– De hogyan, mivel? Ilyenkor már nincs busz, kilenckor indul az utolsó.

– Bizza rám!

Gyorsan átrendezte a csapatot: a két fejbőlintót egy kocsiba parancsolta össze, szemrebenés nélkül vették tudomásul, s a felszabaduló autót így engem vihet majd föl a hegyre. Vészi és Kuczka azt mondták, ők is szeretnének aludni rá egyet. Búcsúzóul Rákosi a statisztáknak csak jelezte, hogy el vannak bocsátva, velünk ismét sorban kezdet szorított.

– Jó, akkor reggel várom a hívásukat. És nagyon ajánlom, térjenek észhez, mert baj lesz!

Társaim elpályáztak, én még ácsorogtam kissé a kapunál, míg a kocsi előállt. Nagy, fekete Zisz volt, ablakain fehér csipkefüggönyel. A Lánchídnál újból megpillantottam őket, letörve, gondterhelten baktattak át Budára.

Útközben, fel a Pilisbe, eszembe jutott az a történet, amelyet Kellér Andor mesélt, meg is írt. Hogy még a Monarchia idején Wesselényi, a zilahi főispán négylovas hintáján a kis Szilágysomlyóba hajtat, egyenest Brüll bácsi ómódi vegyeskereskedéséhez. A hajdú leugrik, kiségti a nagyurat, az benyit az üzletbe. A boltos hétrét görnyed, mit óhajt a magas vendég, de az, úgymond, csak látogatóba jött. Bevezetik a tiszta szobába, a néni kávéát készíti. Brüllék fia kerül szóba, Jakab, aki Bede Jób néven Budapesten ismert újságíró: Wesselényi szerint derék hazafi, ám túlságosan is ellenzéki, dühödten függetlenségi. Ahányszor fent van a fővárosban, panasolja öméltósága, a pártkörben halálra szekírozzák, hogy éppen az ő kerületéből való a kormány legádázabb ostorozója. Hatna rá egy kevéssé a papája, ne nyomja úgy meg a tollát. Az öreg szatócs megígéri, mély alázattal, a főispán elrobbog. Másnap Brüll bácsi beutazik a megyeszékhelyre, s kiveszi betétjét az Osztrák–Magyar Bankból: nem hitelez olyan államnak, amely az ő fiától fél.

Hamar fölértünk Dobogókőre, a sofőrrel megtárgyaltuk a bajnokság esélyeit. A turistaházban Ágit persze egyedül találtam: mintha vár is volna engem, megérezhetett valamit. A gondnok még ébren volt, kértem némi bort, fölvittem magunkhoz. Összebújtunk, s mindent elregejttem. Sokáig pusmogtunk, talán hajnalig, meghánytuk-vetettük az egészet. Ő is oda lyukadt ki, hogy ha már így történt, nem szabad engedni, bármi lesz, ne hátráljak. Így hát reggel nem telefonáltam sehová, s később megtudtam, Vészi és Kuczka sem. Tartottam a következményektől, de aztán soha senki nem keresett többé ebben az ügyben. Új események másféle zűrök támadtak. Súlyosabbak, mint hogy három író mit von vissza, mit nem. ♣

TESTRŐL ÉS LÉLEKRŐL

*Enyedi Ildikó Arany Medve-díjas
szerelmes filmje*

Jelenetek
a filmből

2017 februárjában a 67. Berlini Nemzetközi Filmfesztivál fődíját az *Enyedi Ildikó* rendezésében készült *Testről és lélekről* című magyar film kapta. A hír revelációnak számított, s az Arany Medve-díj ünnepélyes átadója után nemcsak a hazai sajtó, hanem a nemzetközi média is lelkesen számolt be az eseményről. „Enyedi Ildikó filmje napok óta sorra kapja a díjakat a 2017-es berlini filmfesztiválon. Az ökumenikus zsűri, a filmkritikusok és egy berlini lap díja után a legjobb filmért járó Arany Medvét is megkapta.” Enyedi Ildikó neve ismertem cseng a nemzetközi mezőnyben, s beszámoltak filmes előéletéről is: „Enyedi Ildikó *Az én XX. századdal* 1989-ben az elsőfilmesek díját nyerte el Cannes-ban, aztán besöpört még vagy negyven elismerést itthon és külföldön, a *Simon mágus* 1999-es bemutatója után mégsem forgatott saját filmet. Mostanáig.” Vagy: „*A Testről és lélekről* (angolul *On Body and Soul*) rendezője legutóbb 1998-ban jelentkezett nagyjátékfilmmel, azóta az HBO-féle *Terápia* epizódjait rendezte.” Sőt,

megírták azt is, hogy: „Magyar alkotás eddig egyszer nyert Arany Medvét, *Mészáros Márta* *Örökbefogadás* című drámáját 1975-ben tüntették ki a Berlinale legfőbb elismerésével.”

A *Testről és lélekről* című filmet Enyedi Ildikó nemcsak rendezte, hanem a forgatókönyvét is ő írta. Ha nagyon lecsupaszítva, markánsan egy mondatba tömörítve akarnánk összefoglalni a film történetét, akkor újra csak egy díjátadó utáni mondatot idézhetnénk: „A nyári nappalokon, a vágóhídon dolgozó két ember, az egymással szót érteni alig tudó, olykor kínosan feszengő főszereplők (*Morcsányi Géza* és *Borbély Alexandra*), egymástól kilométerekre lévő lakásaikban, minden éjjel ugyanazt álmodják: ketten, tökéletes harmóniában szarvasként járkák a téli erdőt.” (Egyik magyar hírportál az alábbi címmel jelentette meg erről filmes beszámolóját: „Lennék én is szarvas, egyszerűbb volna a szerelem!” – A szerk.)

Amikor Enyedit a tizennyolc évnyi kihagyásról és a Magyar Nemzeti Filmalappal való kapcsolatáról faggatták, elmondta, hogy volt benne némi félsz a forgatókönyv tervének beadásakor, hisz Andy Vajna világát távolinak érezte a sajátjától, ezért várt is valamelyest a terv elkészültekor. Majd így folytatta: „De igencsak jó tapasztalatokat szereztem. Hasonlót már korábban is átéltem, a Budapest Film-stúdióban, ahol az első filmemet csináltam,

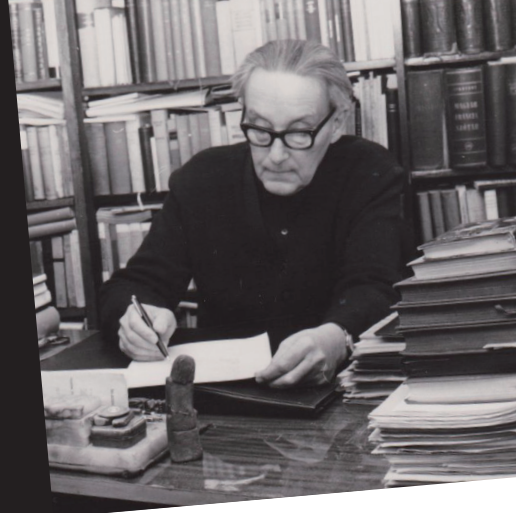
ugyanígy összeült a stúdiótanács... A mostaniak zömében írók, és az a szakmájuk, hogy intenzíven forgatókönyveket fejlesztenek, s a csapat, amellyel találkoztam, előzőkenynek bizonyult. Nem a saját filmjük jutott eszükbe a forgatókönyvről, hanem az én elgondolásomra figyelve segítettek. Az eredetire azt mondták, jó, de nagyon tömör. Az átdolgozásnál pedig, hogy kicsit túlírtam. Éreztem én is, de nem tudtam, hol rontottam el. Ilyenkor néha elég egyetlen mondat, amelytől az ember rátalál az útra, amelyen valójában járni akar.”

A film gyártását támogató *Magyar Nemzeti Filmalap* vezetője, *Havas Ágnes* örömeinek adott hangot nem sokkal a díjátadó után: „Hatalmas elismerés ez a sok díj! Örülünk, hogy megállíthatatlanul folytatódik a magyar filmek diadalútja a legfontosabb nemzetközi seregszemléken. Gratulálunk az alkotóknak! Nagyon büszkék vagyunk rájuk.”

Itthon pedig arról számoltak be a lapok, hogy: „Az Arany Medvével kitüntetett *Testről és lélekről* díszbemutatójával nyílt a 3. Magyar Filmhét az Uránia Nemzeti Filmszínházban, amelyen többen részt vettek a filmszakma nagyjai közül. A telt házas vetítés után vastaps és hangos ünneplés fogadta a stábot.” *Herbai Máté* operatőr gyönyörű filmképeit a beszámolóok sorra kiemelik. (*Sághy*)

SEBŐK MELINDA

Az ismeretlen Rónay György

Sokkal tartozik az irodalomtudomány Rónay György alkotásaival kapcsolatban. El kellene készíteni lírai és epikai műveinek kritikai kiadását, s filológiai jegyzetekkel újra lehetne közölni Naplóját modern kiadásban. Szinte nincs is olyan jelentős alkotó a magyar és a francia irodalomban, akiről ne írt volna cikket vagy tanulmányt. A magyar irodalomnak őriznie kell azokat az eszményeket, amelyeket Rónay György képviselt. Műalkotásai hozzátartoznak nemzeti örökségünkhöz. Adósai vagyunk életművének.

Ihletforma – stílus – magatartás

A fent jelzett adósságból törleszt *Az ismeretlen Rónay György* című kötet, amely a Rónay László válogatásában megjelent szemelvényeken keresztül mutatja be a hatalmas terjedelmű életmű eddig feltáratlan részleteit. A kötetben olvasható tanulmányok, vallomások, értekezések, esszék, cikkek, levelek és naplótöredékek hiteles képet adnak Rónay György élmény- és ízlésvilágáról, valamint irodalmi-esztétikai-társadalmi szemléletéről és érdeklődési körének sokféleségéről.

Rónay György hite, mint ahogy Szérú című verse is bizonyítja, tágasabb Babitsénál – írja Jelenits István *Az ismeretlen Rónay György* című kötet interjújában. Rónay György a *Nyugat* harmadik nemzedékének tagjai közül külön égtáját képvisel: a keresztény-humanista szellem, a Nyugat hagyományainak babitsi öröksége, a tájak sejtelmes transzcendenciája, Isten csendjében való engesztelődés és a szürrealista látomás egyaránt jellemző élményvilágára. Hatalmas terjedelmű irodalmi munkássága nem épp ismeretlen a magyar irodalom történetében, noha méltatlanul elfeledetté vált. A Vigilia Kiadó gondozásában három éve megjelent kötet tehát a 20. századi, magyar irodalomtudomány egyik hiánypótló műve: az Életben és a Nemzeti Újságban publikált fiatalkori elbeszélésekből, az életművet újabb megvilágításba helyező tanulmányokból, valamint mára már elfeledett, kötetben még nem közölt, főleg a Demokrata Néppárt lapjából, a Hazánkából és az 1945-ben alapított katolikus hetilapból, az Új Emberből kicenzúrázott írásokból közöl válogatást. A szemelvényekből Rónay György sokrétű életművének eddig feltáratlan részleteibe nyerhetünk bepillantást.

A pályaképet összegző interjú – amelyet Sipos Lajos készített Rónay Lászlóval és Jelenits Istvánnal – kronologikus rendben követi az életutat a kakucsi gyermekkortól a kiteljesedésig. Fény derül a kalocsai, érseki iskola, a gödöllői, premontrei gimnázium és a pesti bölcsészkar az alkotó évek szellemiségét meghatározó szerepére meg a Révai Kiadónál szerzett tapasztalatokra. A babitsi hagyományokra épülő modern klaszszicizmus útján induló fiatal tehetség költői indulásában a Nyugat volt a cél, ahová el kellett jutni, hiszen ez jelentette a „hiteles és mértékadó elismerést,” ahová illet megérkezni. Írói vallomásában olvashatjuk: „Beértünk a Nyugatba, abban az értelemben, ahogy a fanyar gyümölcs kezd beérni? Lehet. A lapban való megjelenéssel, a belé való rendszeresebb dolgozással, annak az érzésével, hogy azért a halódó, ziháló, fulladozó Babits szemé van rajtunk: ezzel észrevétlenül részeseivé lettünk valaminek, amit [...] úgy nevezhetnénk, hogy a Nyugat erkölcsé.” Rónay György szellemes esőmetaforája a harmadik nemzedék fellépésének

okairól azt hangsúlyozza, hogy a Nyugat első nagy nemzedéke után a második generáció úgy hatott, mint az üdítő, földszagú zápor, amely ha sokáig tart, akkor országos, lagymatag eső és unalom lesz belőle; a „harmadik nemzedék éppen csak belekóstolt ebbe az esőszagba – szerencsére akkor, amikor volt még íze, frissessége; amikor még inkább csak harmat volt és nem sár. S amikor iszaposodni kezdett a táj, a nemzedék jó ösztönrel elfordult, éppen a szürrealizmus felé”. Rónayt az avantgárd értékeit is kamatoztató klasszszicizmusa, szüntelen munkabírása, rendkívüli műveltsége, keresztény szellemisége és szilárd hite tette a magyar irodalom egyik legjelesebb alkotójává. Olyan haladó teológusokat is olvasott és fordított, mint például a francia, jezsuita filozófus Teilhard de Chardin, a német, jezsuita szerzetes Karl Rahner vagy a svájci, római katolikus teológus Hans Küng. Már 1935-től a Vigilia munkatársaként dolgozott (Sik Sándor halála után a katolikus lap főszerkesztője lett, ő írta *Az olvasó naplóját*, a kor legszínvonalasabb, kritikai rovatát), majd 1942-től Sötér István és Thurzó Gábor mellett bekapcsolódott a rövid életű, ám annál jelentősebb folyóirat, az Ezüstkor szerkesztői munkálataiba. Az Ezüstkor – amelyet a Szent István Társulat adott ki – egyik legnagyobb érdeme, hogy a háború ellen tiltakozó, a lét pillanatnyiségát megragadó lírikusok közül bemutatta a pályakezdő Pilinszky János *Tilos csillagon* című költeményét:

„Én tiltott csillagon születtem,
a partra úzve ballagok,
az égi semmi habja elkap,
játszik velem és visszadob.

Nem is tudom, miért vezeklek?
Itt minden szisszenő talány,
ne fusson el, ki lenn a parton,
e süppedt parton rám talál.”

Pilinszky is azok közé a szellemi életből kiszorított, hallgatásra ítélt művészek közé tartozott, akik később a legendás „Rónay-asztalnál” üldögélhettek többek között Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Mándy Iván, Lengyel Balázs és Székely Magda társaságában. A kötetet bevezető interjú Rónay László és Jelenits István vallomásain keresztül hiteles képet fest nem csupán Rónay György írói-költői-fordítói-pályafutásáról, hanem arról az emberi attitűdről is, amelyet példaértékű szellemi-erkölcsi nagyságnak lehet nevezni.

Rónay László tanulmányai Rónay György pályakezdésének történetét, a Jules Supervielle-fordítások érdekes részleteit és a Gara Lászlóval folytatott levelezés rejtélyeit ismertetik az olvasóval. A gödöllői, premontrei gimnáziumban tanuló Rónay György első versei a *Zászlónk* című, katolikus lapban jelentek meg. A költeményeket elbíráló katolikus költő, Radványi Kálmán ismerte fel a diákköltő tehetségét: „erőtlen mondatai mögött nagy szeretet és kedves egyéniség lakik. Nemesak szavakat, tanácsokat mond: örvényeket tár föl, és célokat mutogat. Tömör, precíz, meggyőző” – jegyzi meg a szerkesztői üzeneteiben. A korai szárnypróbálgatások, a Nyugatban való megjelenés és az első kötetek sikere után a kommunista diktatúra éveiben is megállás nélkül olvasott és fordított. Jules Supervielle *Montevideo* című verse („*Lelkem egy kis paránya kék / Sinen suhant az ég felé*”) is bizonyítja, hogy a világirodalom tolmácsolása jelentett számára menekvést a kor szörnyűségeivel szemben. A létnek és a mindenségnek spontán költőiségét megvalósító Jules Supervielle mellett az élet alapkérdésein vívódó, metafizikai távlatokat nyitó Pierre Emmanuel is kedves, francia szerzői közé tartozott. Gara László – a magyar irodalom franciaországi népszerűsítője – révén személyesen is megismerhette a kor legkiválóbb francia alkotói közül Pierre Emmanuelt, akinek számos versét fordította. Rónay az 1960-as években többször járt Rómában és Párizsban. A külföldi utazások intellektuális élménye szüremkedik be a Gara Lászlónak írott levelek és ebben az időszakban keletkezett naplórészletek soraiba.

Ezek a dokumen-

tumok olyan, irodalomtudományi szempontból is lényeges történesekre hívják fel a figyelmet, mint Rónay Párizsban tartott előadása *A francia költészet Magyarországon* címmel; a tizenkét kortárs magyar költő verseiből összeállított francia antológia terve vagy a Pierre Emmanuellel való találkozások élménye. A pályakezdő és a kiteljesedés éveiben a francia irodalmi kapcsolatokban is jártas Rónay György életművének érdekes mozzanatait bemutató tanulmányok (*Botladozva a Parnasszusra, A menekvés: Jules Supervielle, „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!”*) keretbe foglalják az eddig kőtetből kimaradt elbeszéléseket és politikai-irodalmi-morálfilozófiai írásokat.

Már az Életben és a Nemzeti Újságban megjelent korai elbeszéléseinek visszatérő témája az ősz közeledte, az élet végessége, az idő múlása. Lírai alkata mutatkozik meg némely sorában: „*Madár rebbent fölöttünk a fakuló lombban. Az apa fölnezett, a mély, őszi kékaranyban ragyogó eget látta, a fák sárguló levelét; egy levél megrezdült s keringve lehullott*” (*A nehéz feladat*). Az epikai alkotásokat a „*Szellem és Élet*” fejezet irodalmi-társadalmi esszéi, valamint „*Az egyházért és erkölcsért*” rész morálfilozófiai értekezései követik. Rónay recenzióiban olyan jelentős művekre hívja fel az olvasók figyelmét, mint például Szabó István *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*,

Komlós Aladár *Irodalmunk társadalmi háttere*, Halász Gábor *Az értelem keresése* kötetei vagy Kosztolányi Dezső színírázatainak gyűjteménye. Bár Hegedűs Géza *Magyar romantika* tanulmánykötetét kifogásolja néhány ponton, elismerően nyilatkozik a forradalom és a szabadságharc centenáriuma Waldapfel József *Forradalom előtt* címen összegyűjtött életképeiről és Eckhart Ferenc *1848, a szabadság éve* kitűnő könyvéről. A kommunista hatalomátvétel árnyékában is vallja, hogy a költészet és a valóság viszonya ihletformában, stílusban és magatartásban rejlik. „Minél jobban fogyott az irodalom szabad levegője, minél jobban érvényesült az irodalom felé a politika nyílt vagy burkolt terrorja, annál szívósabban húzódtott vissza az irodalom és a költészet a maga belső sáncai közé” (115). Esszéiben pontosan kifejti, hogy az esztétikai igényű lírai műalkotást nem politikai program, hanem valós emberi élmény ihleti. „Adhat-e szebb ajándékot a költő, mint azt, hogy megszólaltatja számunkra az élményt, mely mindnyájunk szívében ott dereng?” (108). A szívünkben derengő élményt fedezi fel Szabó Lőrinc *Tücsökzene* vagy Sík Sándor *Tizenkétcsillagú korona* köteteiben egyaránt.

Rónay 1947 és 1949 között a Barankovics István vezette Demokratikus Néppárt tagjaként parlamenti képviselőként fejthette ki nézeteit a nemzet egyetemes értékeinek szellemi-erkölcsi fensőbbiségéről. Barankovics István pártjában valóban demokrata-nemzeti-keresztény eszmét képviselt. Az *Országházban*, a *Hazánkban* és az *Új Emberben* – még 1948-ban is – megalkuvás nélkül foglalt állást a nemzeti függetlenség, a vallásszabadság, illetve az egyházi iskolák hitoktatáshoz való joga mellett. Minden esetben számolt a társadalom demokratikus többségével. A nemzeti és az egyetemes eszmék megvalósítása érdekében az emberség, a munka és a tudás demokratikus öntudatra ébresztésére törekedett. 1948-tól „tiltott” szerzőként is megírta 1973 húsvétján az *Új Emberből* kicenzúrázott, *Ami ránk tartozna* című cikkét, amelyben a tanítványai előtt megjelenő Jézus szavaiból kiderül, hogy „a hatalom nem az uralomé, hanem a szeretet”. Rónay szilárd meggyőződése, hogy az erkölcsi rend térben és időben korlátolatlan abszolút érték, amelynek „forrása, csúcspontja, teljessége: Isten”. ❖

FALUSI MÁRTON

ZSELICBEN A CSILLAGOK

Száznyolcvannyolc kilométerre innét cinkosaid, a csillagok Zselicben ragyognak, teljes vértetben várják, hogy szerelvényed hajnali kitérőn szabad pályára csikorduljon a hold forgókapcsának áttállításával, ágyrugók nyöszörögnek, valahányszor idegeinkbe hasogat a vekker, csengőhangján némul el egy lány, többé senki, összeszorított foggal nézte tonettszékét, nálam hagyja-e, végső orgazmusát ha kirúgja alólam, anyajegyed sötétítődön átszűrt lélekjelenlétemre összpontosít.

Buszozom föl a Budai Központi Kerületi Bíróság megállóig, páratlan oldalára emlékeztet a Budakeszi út páros oldala, mitől *szerelem* a szerelem, ha más-más alakot ölt?, váltig hamvaiból éled, mi mégis állandó mindhárom folyton körülöttem forgó álomban, hajsütővas, sminkkészlet, érintésem ugyanahhoz az arckifejezéshez tapad, mint a pánikból félbeszakadt ölelések ágyéki fájdalma.

Vasúti peronhoz távolságot igazítom, anno bontóperemhez illetékességet igazoltam, lift repített a második vagy harmadik emeleti tárgyalóhoz első vagy utolsó feleségemmel, ki egyszer csak megkérdi, miért csinálunk hülyét magunkból, hagyjuk abba, gondoljuk át, végül al- és felperesként másodszor mondhattuk ki a boldogító igent.

Klasszicista homlokzatból hordozom végig tekintetem az ablakokon négy évvel a jogerős határozat után, s várva várom, mikor érkezel Rippl-Rónaival, piros metróról a Moszkván huszonkettes buszra szállva, kelsz át páratlan oldalról a páros oldal tőserdejébe búvó házhoz.

Másodperceinkből kikandikáló drótvégbe akad gyapjúszálú szándék, hozzám jön feleségül, nem jön hozzám kávéra sem, megcsörren telefonom, segítenék-e kollégiumából hazaköltözni az építészlánynak.

Ki eszi meg a kecskesajtot, ha én sem?, négyfogásos vacsorád legjavát kínálsz, öt napra rá csókoltalak meg, ahogy tonettszékemből felálltal.

Két éve, hogy hárman álmodnak rólam, s én egyedül fohászokdom álomért.

GÜLCH CSABA

Messzi zenét muzsikál

Eszmecsere Szarka Tamással

Szarka Tamás verseiben együtt az ég és a föld, a magasság és a mélység, a szent és a profán, az öröm és a bánat. Igricköltő, angvalmuzsikás, aki gyönyörű csillámszavakból épít létrát világok közé. Sőt, költészete a világ, amelyben forró liliomok közt gyöngyözik a hús patak, ahol harminchárom fehér angyal táncol és a regés szarvas bozontos agancságai közt Isten öröme felserkenti a Holdat és a bölcs Napot. Szarka Tamás versei, dallamai magukhoz ölelnek, ringatnak, megráznak, beépülnek a lélek legrejtettebb zugaiba. Élnek és éltetnek. Építenek és tisztítanak. Messzi zenét muzsikálnak, mennyei muzsikát.

– Hangsúlyoztad, hogy nem csallóközi, hanem mátyusföldi gyermek vagy, akinek vadregényes helyen telt a gyermek- és kamaszkora.

– Királyrévben nőttem fel, a kertünk alatt két folyó, a Dudvág és a Fekete-víz folyt össze. Egyedül álló házban laktunk, kukoricatábla jobbról, búzaföld balról. A falu úgy háromszáz méterre kezdődött. A haverokkal télen-nyáron a vadont jártuk. Nagyon szép gyermekkorom volt, bár én azt akkor nem tudtam. Erre csak később döbben rá örömmel az ember. Azóta, persze, teljességgel urbanizálódtam, nekem már egy kávéház elég. Mindenesetre a falusi élet abban az időben szinte belefolyt az ereimbe. Gyermekkorom nyarai gyakorlatilag a vízben teltek. A „legénypróba” is az volt, hogy május elsején a bandából mindenkinek meg kellett fürödni, még ha sziszegve is, az akkor még nem éppen kellemes hőmérsékletű folyóban. Én azért kívártam, hogy melegebb legyen a víz. Télen pedig kilométereket korcsolyáztunk gyönyörű tükörjegeken, befagyott halak fölött, befagyott nád közt. Anyu rendületlen kitartással egy gazdag könyvtárat gyűjtött össze. A bátyámmal egyetlen egyszer kaptunk össze komolyan, mégpedig az Olcsó Könyvtár Winetou-sorozatának befejező részén, mert egyszerre akartuk olvasni. Emiatt egészen tettelegességgel fájt a dolog.

– Ebben az idilli időben lépett az életedbe a zene.

– Anyu kitalálta, hogy beírat a zeneiskolába. Ez teljesen extrém volt, hiszen tizenhét kilométerre, a járási központban, Galánta városában volt az iskola. A falubeliek meg furcsán néztek rám, amikor hetente kétszer, olykor háromszor a hegedűmmel vonultam a városba. Felraktak Királyréven a buszra, s irány Galánta. Néha öreg este értem haza. Nehézkes volt az egész. Kínos volt, ma úgy mondanák, ciki hegedűvel végigmenni a falun. Emiatt bizony kiröhögtek, hiszen abban az időben a korosztályomban a gitár volt a sláger. Nagyon kínos volt a buszozás a hegedűvel tolakodni. A zeneiskolában jól éreztem magam. A hegedűtanárom, az ántivilágból ottmaradt, hetvenöt éves öregúr, a régi iskola szellemét vitte. Engem szeretett, mert már

Szarka Tamás

akkor is nagyon jóban voltam a hegedűvel. Úgy kezdődött az óra, hogy kis függöny mögött egy zománcos lavórban, mivel nem volt még vízvezeték, kannából öntött tiszta vízzel és szappannal meg kellett mosnom a kezem, s a patyolat törülközővel szárazra törölni. Nem véletlenül történt ez az intézkedés, hiszen gyakran a szalmakazal tövéből indultam otthonról a hegedűórára. Így kezdhettem el hegedülni. A tanár úr törte a magyart, értette, de rosszul beszélt, a kedvemért viszont mindig magyarul kommunikáltunk. Másként nem is ment volna, mert én viszont szlovákul tudtam nagyon keveset. Igazából Galántán fedeztem fel magamnak, hogy ahol élünk, az nyilvánvalóan nem Magyarország, hanem Szlovákia. A falumban addig csak magyar szót hallottam, mert Királyrév kilencvenkilenc egész öttized százaléka magyar volt akkor, ahogy a szomszéd falvak is. Magyar iskolába jártunk, ahol tartottak ugyan szlovák órát, de nem sokat tanultunk. Szóval akkor szembesültem azzal, hogy itt valamikor valami tévedés történt, amelyet még azóta sem korrigáltak.

– A másik döbbenet számodra, persze, halomásból tudom, a felvidéki magyarok kitelepítése volt.

– Annál is inkább, mert ez bizony sokaknak az életébe került. Ez valamiféle genocídium volt. A sok-sok átélt megaláztatással tengernyi magyar embert hajszoltak az örületbe, az öngyilkosságba. Főleg az időseket, akiknek egy élet munkáját, házat, gazdaságot, állatokat, földeket kellett maguk mögött hagyniuk. Mindenki sérült ebben, akinek ezt a borzalmat át kellett élnie, a tövestől kiszakított fa fájdalmát. A szörnyű az, hogy a kilencvenes években, a

SZARKA TAMÁS BAZSARÓZSA

Érzem léptedet,
Illat-szívedet,
Bazsarózsa, vigyázz!

Szoknyád gyöngé csak,
Tudják, merre vagy,
Csillogós vadak, vigyázz!

Érted s ellened
Háborút remeg
Mind, ki észrevett Téged.

Fönn jársz, nem velünk,
Bántunk, fáj nekünk,
Átlagos fejünk, halj meg!

Jobb, ha eltapos
A viszonylagos,
A jövő magos, halj meg!

Nem lehet ilyet,
Éneklj Neked
Sírva, ki temet Téged.
Sírva, ki szeret Téged.

Jelenetek a Nemzeti Színház Éden földön című előadásából

Meciar-érában is felvetődött a lakosságcsere gondolata. Azért is kell erről beszélni, erre emlékezni, hogy még véletlenül se buffanjon fel újra a moslék egyes döntéshelyzetben levők szájából. Eszembe jutott egy megrázó történet. Annak idején Csehországba is vittek magyarokat a Felvidékről. Az egyik érintett család egy idő után gyerekestül visszatért a házába, amelyet addigra már elfoglaltak a Dél-Magyarországról érkezett szlovákok, akik nagy szegénységből kerültek bele a gazdagságba. Szóval a visszatért magyar család tagjai betelepültek a hajdani konyhájukba az asztalhoz, s két hétig ott ültek némán. A szlovákok bírták egy darabig, aztán elhagyták a házat.

– *A történelmi kitérő után sétáljunk tovább az életutadon.*

– Az alapiskola után a galántai, magyar nyelvű gimnáziumba kerültem. Persze, a hegedű továbbra is ott volt mellettem. Ebben az időben történt velem, hogy primás kellett

az iskola folklór csoportjához. Rólam tudták, hogy a hegedűt illetően nem vagyok az utolsók közül való, ezért felvettek. Tizennégy évesen egy nyolctagú zenekar elé állítottak. Így aztán elmondhatom, hogy majdnem negyven éve folyamatosan így zajlik az életem. Pedig volt egy olyan pont, amikor gitárra váltottam volna a hegedűt, de valahogy mégis a kezemben maradt. Megjegyzem, nem esett messze az alma a fájától, hiszen nagyapám, Sárközi Károly, akit nagyon szerettem, híres primás volt. A hetvenes évek elején halt meg, de a mai napig emlegetik a muzsikáját. Óriási élmény, nagy buli volt a zenélés. Busszal útra kelt harminc-negyven gimnazista, lenyomtuk a telt házias előadásokat, hiszen népszerű volt mindenhol a galántai csoport. Gyakran éjjel utaztunk haza. Ezt csináltuk négy évig. Ekkor még mindig nem gondoltam komolyan a zenészi pályára.

– *Az írásra viszont igen. Sajátos módon találkoztál először a költészettel. Hogy is született az a bizonyos első vers?*

– Hétéves koromban egyik vasárnap reggel rádiót hallgattam. Gyermekmek szavalták saját verseiket. Megdöbentem, s azonnal össze is omlottam, hogy itt állok ennyi idősen, s még nem alkottam semmit. Gyorsan nekifogtam és megírtam egy költeményt. Berohantam vele a szüleimhez, hogy felolvassam, akik akkor még az álom és az ébrenlét közt lebegve nem nagyon tudták, hogy mi történt. Négy versszak volt, de csak a címére és az első sorára emlékszem. Már akkor sem apróztam el, a mű címe ez volt: *Az élet*. Nem Micimackó vagy Piros bicikli, hanem *Az élet*. Így kezdődött: „Az élet nehéz, furcsa játék.” Viccesnek tetszik, de úgy érzem, hogy ezt a sort írom tovább. A gimnáziumban is sokat írtam, az irodalomtanárom már akkor biztatott. Sőt, élvezte, hogy az óráin gyakran vitába szálltam vele. Egyik alkalommal, amikor megjelent egy versem az *Íródiában*, Petőfi Aranyt üdvözlő sorával lépett be az osztályba: „Olvastam, költőtárs, olvastam művedet.” Ez nekem komoly elismerésnek számított. Persze, nemcsak írtam, hanem sokat olvastam is.

– *Kikre nyitál leginkább?*

– Gimnazistakoromban kaptak el a versek. Kételkedtem benne, hogy vajon valóban azok-e az igazán nagy költők, akiket nekünk tanulnunk kell. Felvetődött bennem, hogy nincsenek-e rajtuk kívül, előlünk elrejtett gyöngyszemek? Utánuk kutakodtam, elolvastam még a levelezésüket is. Mondjuk Petőfiét és József Attiláét. Kíváncsi voltam, hogyan beszéltek ezek a nagyok „civilben”. Például amikor József Attila kedvesének arról számolt be, hogy franciául tanul. De hogyan? A szó-tárból betürend szerint vette sorba a szavakat. Mindent elolvastva rádöbentem, hogy bizony nincsenek elrejtett gyöngyszemek. Aki klaszszikus, aki zseniális, az valóban az, nem véletlen tanítják a verseiket. Tóth Árpád, Ady

Endre és számomra József Attila különösen, valóban az. Attila nagyon közel áll hozzám, bennem élnek a sorai, sokszor rácsodálkozom gyönyörű, tiszta világára. Nyitottam a franciákra is, nagyon szeretem például Apollinaire-t és Villont. Élvezettel hasonlítottam össze a Villon-fordításokat. Az egyik változatban így olvashatjuk: „De hol van a tavalyi hó?”, a másikban pedig így: „De hol van már a tavalyi hó?” Ez a két átültetés az ég meg a föld, pedig csak egy szó a különbség közöttük.

– *A hegedű mellett a toll is a kezdedben maradt, ráadásul az még a vonó előtt, már több mint negyven éve. Aztán az együttesalapítással tovább bővült a repertoár.*

– Egy asztalosüzemben eltöltött munkás év után felvettek a nyitrai főiskolára, ahol bátyámmal, Gyulával alapítottunk együttest Tilinkó néven. Később kiderült, hogy Székesfehérváron már létezik egy ilyen csapat, ezért elkereszteltem a zenekart Ghymesnek, gondolva azokra a Ghymes-táborokra, ahová főiskolásként mindig nagy örömmel jártunk. Előadásokat hallgattunk, táncházakat muzsikáltunk. A Ghymes kezdetben táncházzenekarként működött. Az erdélyi, népi muzsika bűvöletében éltem és az ahhoz kötődő, csodálatos népköltészetben. Ebben az időben merült fel, hogy saját dalt is tegyünk fel lemezre. Itt találkozott életemben először a zene és a vers. Az ember gyakran felteszi a kérdést, hogy: minek a művészet, minek a költészet, a muzsika? A muzsika sokkal régebbi, mint az ember. A madarak az ember megjelenése előtt már csodálatos dallamokat énekeltek és énekelnek ma is. Sok százezer éve ugyanazt a dallamot fűjják. Akkor minek kérdezzük meg, hogy kell-e a zene. A zene kérdezhetné meg, hogy kell-e az ember, hiszen ő köszöni szépen, nélkülünk is jól van. Menjünk vissza egy kicsit a húszezer évvel ezelőtti kisközösségekbe, amikor az ember nem tett fel olyan, üres kérdéseket, hogy kell-e a művészet! Ehelyett fogta a fegyverét, s kidíszítette, vagy a barlangban a falra rajzolt. A legszebb festményeket, mert hát ezek a barlangrajzok nemcsak úgy fizikai magukban léteznek, hanem élnek és szépek is. Miért díszítette ki az íját vagy a kése nyelét az ember? Attól nem lett gyorsabb az íj, nem lett élesebb a kés. Azért, mert a benne lakó szepet akarta megmutatni, kifejezni, a széppel akarta magát körülvenni, másrészt a mágiát, a misztikumot, a földöntúlit és a vallást is rajzolta ezzel egy időben.

– *Ha már a rajzoknál, a festészetnél tartunk, mikor jött az életedbe a képzőművészet?*

– Az is elég hamar. Már gyermekkoromban sokat rajzoltam portrékat, mindenfélét, mégpedig puhagraffittal. Láttam a szüleim arcán a megdöbbenést, ahogy rácsodálkoznak. Aztán

a grafit, a szén és az ecset is velem maradt. A nyitrai tanítóképzőben volt egy tanárom, aki kifejezetten azt szerette volna, ha képzőművészi pályára megyek. Mondtam, hogy én már foglalt vagyok. Ez, persze, nem azt jelenti, hogy nem foglalkozom festéssel és rajzolással. A képzőművészet elég magányos műfaj, s a táncházakat, a koncerteket, az utazást, a bulikat és az együttest nem szívesen cseréltem volna fel a zárt ajtajú műteremre. Ráadásul a zenész, a költő azonnal kap visszajelzést, a képzőművész esetében ez másként működik, nem azonnal durran, hanem esetleg évek múlva. Egész más ennek a műfajnak a ritmusa. Ettől függetlenül fontos számomra a képzőművészet. Magam festettem azt a képet, amely az *Éden földön* című kötetem borítóján szerepel, de az első verseskötetem, a *VÁVÁVÁ* címlapját is én alkottam.

– *Térjünk vissza a Ghymeshez! Pályátok autentikus népzenevel kezdődött, majd idővel egészen más szárnyakat kapott.*

– Szimbolikus az életünkben az első próba, ahová a megbeszéltek ellenére csak ketten mentünk el a bátyámmal. Azóta is mi vagyunk a mag, a fundamentum. Akik lemaradtak, azok inkább kínosnak, ósdinak tartották a fahangszereket, a hegedűt és a bőgőt. Úgy tartották, hogy az elektromos gitár az igazi. Így indultunk, aztán idővel hárman-négyen is csatlakoztak hozzánk. Volt, aki néhány hónapra, félévre, aztán lemorzsolódtak. Közben felgyorsultak az események, mert felvettek bennünket a pozsonyi Ifjú Szívek Magyar Művészegyütteshez. Nagyzenekar, csárdás, ropták a nagy tablókat a színpadon, sorra járták a felvidéki magyar településeket ezzel a „megaprodukcióval”. A harminctagú nagyzenekar mellé aztán kellett egy tiszta táncmuzika zenekar is, azaz mi, akik valóban autentikus muzsikát játszunk azoknak a táncosoknak, akik szintén autentikus táncokat járnak, megmutatva azt a tiszta magyar néptáncot és népzeneét, amelyet a táncházmozgalom is rendületlenül népszerűsített. Emiatt hívtak meg bennünket. A Ghymesnek ez sokat segített, mert azok az emberek, akik előzőleg bizonytalanok, távolságtartók voltak irányunkban, most látták, hogy mégis csak nagyon megy az, amit csinálunk. Egyre népszerűbbek lettünk, külföldre is hívták a zenekart. Először nyolcvanhatban Svájcba. Hatalmas procedúra eredményeként lett meg az útlevelünk, óriási pecsétmennyiség, átvilágítás, még a belügyesek is behívtak két, zenekari tagot, hogy kioktassanak bennünket arról, hogy mit lehet mondani Svájcban. Három hétig kézzel kézre adtak bennünket az ottani magyarok. Úgy jöttünk haza, mint a győztes csapatból a hadvezér. Emlékszem, hogy amikor a hármas határnál búcsúzkodtunk, vendéglátóink azt mondták, hogy ez az utolsó lehetőség arra, hogy kint maradjunk. Megrökönyödtünk, még annak ellenére is, hogy Csehszlovákia és Svájc között

abban az időben akkora különbség volt élet-színvonalban, mint ma Szudán és Szlovákia között. Tombolt a felfoghatatlan gazdagság, álom volt az alpesi nyugalom, mi mégis úgy döntöttünk, hogy a szocializmus minden hátulütőjét tovább vállalva nem hagyjuk a barátokat, a csapatot és az internátust, s rohantunk vissza. Otthon úgy néztek ránk, mint a sztárookra. Nagyon megnőtt ettől a Ghymes ázsíója.

– *Ettől kezdve rendületlenül gurult a székér; a hazai fellépések mellett Spanyolországba, Görögországba, Franciaországba, sőt, Japánba is eljutottatok. Közben kilencvenben részt vettetek Budapesten a táncmuzika zenekarok Húzzad, húzzad muzsikáson! című népzenei vetélkedőn, ahol másodikként végeztek.*

– Több mint száz zenekar jelentkezett az egész Kárpát-medencéből. Ebből negyvenkilencet választottak be a tévébe, köztük bennünket is. Az első fordulóban tovább jutottunk, ám a második fordulóban kiestünk, de hála a közönségnek, szavazatukkal mégis tovább jutottunk. Ahogy visszahallottam, nagyon büszkéek voltak a Ghymesre a felvidékiek, ezerszám nyomták ránk a voksokat. Valóban másodikkok lettünk, én pedig megkaptam a legjobb prímásnak járó díjat. A siker ellenére az életmódunk nem változott meg, hacsak nem abban, hogy volt például olyan nyarunk, amikor kerek egy hónapra elmentünk turnézni Spanyolországba, Malagába. Verset és dalt is írtam a városról, a gyönyörű Alhambráról, a világ egyik csodájáról. Tomboló nyár, tengerpart, fesztivál. Alig hogy onnan hazaértünk, négy hétre irány Görögország. Lefkada szigeten laktunk, egy nemzetközi dalos, muzsikás társasággal. Paradicsom volt, pedig csak egy csap folyt az iskola külső oldalán, ahol laktunk, az volt a fürdőszobánk. Nem számított semmi, mert ott volt a tenger, s amikor nem volt fellépés, szinte egész nap benne lógtunk.

– *Közben főállású zenészek lettetek az Ifjú Szíveknél.*

SZARKA TAMÁS ALHAMBRA

Táncos, mérges angyalok a forró hegyeken,
Granadában hagyjatok bordó köveken,
Tenger ismer, szobám idegen,
Ne ébrednék ágyam hidegen.
Espanjával álmodom, az aszfalt monoton.
Mandarinkert-illatok, a gyilkos szabadon.
Füge fakad forró szigeten,
Sapka vacog havas fejemen.
Mindennap elindulok, s a város szövegel,
Még ezt, még azt tárgyalok, az eső szemetel.
Szűz a Hideg, Téged irigyel,
Rózsa, amely vérrel vegyül el.

– Én ekkor negyedikeseket tanítottam egy alapiskolában, így a tanítói pályámat cseréltem fel. Pedig csodálatos volt, imádtam a gyerekekkel foglalkozni. Ennek ellenére nem gondolkodtam, hogy miként döntök. Állandó fellépői voltunk a táncháztalálkozóknak. Egy ilyen alkalommal megszólított bennünket egy termetes úriember, s azt mondta, hogy meghívna bennünket Finnországba játszani. Gondoltuk, hogy persze, persze, majd el is hisszük. Adott egy névjegyet, s balra el. Két hét múlva megérkezett a meghívólevél a finn turnéről: koncert Helsinkiben, fellépés egy ottani klubban, illetve egy nyitott óra muzsikával a Sibelius Akadémia zenei tagozatán. A meghívó papírján szerepelt az összeg is, amelyet majd kapunk, s gyönyörű összeg volt. Hát, hogyne mennénk! Leszálltunk a helsinki reptéren, s mivel öten voltunk, két, hatalmas, fekete Mercedest küldtek értünk. Megadták a módját. Szállást az egyik legjobb hotelben kaptunk. Ott töltöttünk el egy hetecskét. Amikor kifizettek bennünket, láttuk, hogy valami gond van az összeggel. Háromszor annyit kaptunk, mint amennyi a meghívólevélen szerepelt. Gondoltuk, hogy ez valami tévedés. Megszólalt bennünk a lelkiismeret, illetve az a belső hang, hogy esetleg

A Ghymes Együttes

még vissza akarunk térni Finnországba, ezért úgy döntöttünk, hogy szólunk és visszaadjuk a pénzt. Előtte azért tanácsért hazatelefonáltunk. Mondtuk, hogy a koncert szó előtt szerepel egy aprócska szó, az, hogy „each”. Ki figyelt arra? Vagyis ez azt jelentette, hogy koncertenként kaptuk az első levélben leírt összeget. Szóval szépen fizettek a finnek.

– *A Ghymessel eljutottál álmaid városába, Bagdadba is.*

– Kalandos és gyönyörű út volt. Bagdad, gyermekkori olvasmányaim világa. Ali baba, kalifák, a Tigris és az Eufrátesz. Álom. Kilencvennégyben érkezett Irakból egy állami meghívás, hogy egy fesztiválra várják az egyik, szlovákiai folklórsoprotot. A háborús helyzet miatt mindenki tovább passzolta a lehetőséget, végül fent úgy döntöttek, mivel valakinek mennie kell, menjenek a magyarok, menjen a Ghymes. Én majd kiugrottam a bőrrömből, persze, látszatként fintorogtunk egy kicsit, de aztán „ímmel-ámmal, nagy duzzogva” beadtuk a derekunkat. Jordániában, Ammanban szálltunk le, mert Irakban repülési tilalom volt, olyannyira, hogy ha felszállt egy szúnyog, az amerikaiak azt is rakétával lötték.

A szlovák nagykövet, aki felvidéki magyar volt, ellátott bennünket jó tanácsokkal. Ammanból busszal mentünk Bagdadba. Tizenkét órás út a fekete sivatagon keresztül, majd onnan tovább, mert a fesztivált, ahol muzsikáltunk, az iráni határnál rendezték. Erős húsz percet játszhattunk, amiért nem tudom hány-szor repültünk, nem tudom hány kilométert buszoztunk és vonatoztunk a sivatagban. Miért is ne ott, a sivatagban elfogyott a vizünk. A sofőrünk mondta, hogy szerezz nekünk. Egy hirtelen kanyar balra, sátoztábor, hatalmas autók, láthatóan gazdag irakiak, akik éppen vacsorához készülődtek. Azonnal elénk raktak egy báránnyússal és rizskásával teli tálat, hogy együnk. Eszünkbe jutott a nagykövet figyelmeztetése, hogy az Istenért, ne hogy iraki kórházba kerüljünk, mert az maga a halál. Erre gondolva elhárítottuk, hogy nem, nem vagyunk éhesek, nemrég ettünk, de a sofőr mondta, hogy akkor itt víz nem lesz, mert a visszautasítással halálosan megsértjük őket. Sajátos megerősítést is kaptunk, mert amikor oldalra fordultam, egy hatalmas géppisztolyos „nézett” rám. Hát, hogyne ettünk volna! Közben a puska másik végéről kérdés hangzott el, hogy honnan jöttünk. Mondtam „Cseh-szlovákia”. Erre felcsillant az illető szeme, s belekesedett: „Te vagy a barátom. Csehországban voltam katonaiskolában, s ez a géppuska is cseh. Te vagy a barátom.” Ilyet kitalálni sem lehetett volna. Azt mondanom sem kell, hogy azért végül nem úsztuk meg a kórházi „vendéglátást”, de hála istennek, az már otthon ért bennünket.

– *Egyik évről a másikra sztárok lettetek.*

– Az igazi nagy sikert a saját számaink hozták. Először a Felvidéken, majd idővel Magyarországon, aztán az egész Kárpát-medencében. Mindenütt kényeztettek bennünket. De külföldön is népszerűek voltunk. Előfordult olyan alkalom, amikor Spanyolországba azért hívtak meg bennünket, hogy játsszuk el a Bazsarózsát. Ráadásul egy ezer férőhelyes, használaton kívüli dómban hirdették meg a koncertünket. Amikor ez a szám következett a közönség magyarul énekelte velünk. Egy másik eset. Hazajött a Kanári-szigeteki nyaralásból az egyik barátom, s lelkesen újságolta, hogy az ottani rádióban a Bazsarózsát hallotta a Ghymestől.

– *Költészet, muzsika, festészet. És művészi életedben a negyedik, gyönyörű vidék a színdarab. Számos, sikeres mű fűződik a nevedhez. A Várnász, a Dózsa, a Benyovszky és a Mária – nem teljes a felsorolás – után igazi sikerdarab az Éden földön, amelyet már második éve telt házzal játszanak a Budapesti Nemzeti Színházban. A fővárosban színpadi szerzőként most jutottál el először.*

– A rádióban hallottam pár éve egy műsort, amelyben Hany Istók legendájáról beszéltek. Az ezerhétszázas években Kapuvár környékén, a hansági Király-tó lánkjában találtak egy nyolc-tíz év körüli fiúcskát, aki anyaszült meztelenül a vízben élt, halakkal és békákkal táplálkozott, s nem tudott beszélni, állítólag az állatok nevelték. Miközben hallgattam a riportot, eszembe jutott a csodálatosan gazdag hangvilág, a rengeteg lápi madár éneke. Na-

gyon megfogott a történet. Olvastam, kutattam utána. A Győri Egyházmegyei Levéltárban például láttam azt a születési anyakönyvi bejegyzést, amelyben a neve szerepel, mert miután egyszer a halászkok elfogták, bevitték a kapuvári várba, a kapitányhoz, utána feltételelesen megkeresztelték. Azért feltételelesen, mert nem tudták, hogy ez már megtörtént-e. Elég sokszor alanyi a darab, hiszen ahogy meséltem, olyan helyen nőttem fel, ahol a természet adta a gyönyörű életterünket. Nyaranta szinte én is a vízben laktam, ahogy Istók, ugyanúgy csodáltam a vízen keresztül a Holdat. Így csak elő kellett szednem a gyermekkori emlékeimet, s azt írni tovább. A darab megszületése után is nagyon szerencsésen álltak a csillagok, mert barátságba kerültem Bozsik Yvettel, aki a művem koreográfusa és rendezője lett. Rengeteg, remek ötletet adott hozzá. Nagyon szerettem ezt a darabot, de leginkább a próbákat élveztem, amikor a lelkes, csodálatos társaság

egyik napról a másikra életre keltette a színpadon Hany Istók különleges történetét.

– Végül térjünk vissza Szarka Tamás költészetéhez, muzsikájához. Honnan ered, hol a tiszta forrása?

– Az én hivatásom, vagy mondjuk úgy, a világ, amelyben élek, a zene óriási mozgással jár. Országban és világban egyaránt. Az utazások során rengeteg emberrel találkozom. Kékkel, zölddel, lilával és feketével, jóval és rosszal. Aztán, ha visszatekintek a gyermekkoromba meg az azelőtti koromba, amelyet a szüleim, a nagyszüleim és a dédszüleim cipelnek, hát, ezek az én forrásaim. Trianon, kisebbség, többség, hosszan lehetne sorolni. Lehet miből meríteni itt a Kárpát-medencében. Közép-Európa összes sebével találkoztam. A háborúkkal nem, de azt például apám elbeszéléseiből tudom, ismerem. Vagy olvastam, hogy a negyvennyolcas szabadságharcban szülőfalumban kinek az udvarából lődöztek ki, s az a ház még megvan ma is. Folyamatosan érzem a múlt illatát, ebbe a belső forrongásba születtem bele. Ettől nőttem, nővök, persze, most már inkább oldalra, mint fölfelé, de ezek bennem élnek, s ebből táplálkoznak a verseim és a dalaim.

– Igric vagy, aki megír egy verset – tudatosan nem szöveget mondtam –, s mellé születik a zene. És mindegyik zeng. Honnan ez a zengés?

– Azért érződik ez zengésnek, mert valamikor nagyon régen versekkel, mondókákkal gyógyítottak sámánjaink, táltosaink, azok mindegyike dallammal született. Úgy dúdolták, mormolták, énekelték. Rögvest zenébe ágyazódtak ezek a szövegek. A vers csak jóval később szakadt el a zenétől, pedig együtt vannak a születéstől a temetésig, mindig együtt hangoztak el. Vers és zene, kéz a kézben mindig együtt jártak. Teljesen természetes volt a kettő együtt. Innen a zengés. A vers bennem ösztönösen születik, akár a kagyló gyöngye. Persze, jókedvűből is ír az ember. Sokszor mást csinálnék, de a papír elaltat, megszólít, hívogat, s az ember kineveli a gyöngyöt a homokszemből. Hála istennek, a versírást nem tanítják, mert nem lehet tanítani. A költészet hirtelen kirobban. Verset írni ösztön, születtek versek ezer és ezer éve is anélkül, hogy az emberek megtanultak volna írni. A vershez két dolog szükséges: tudni kell beszélni, s embernek kell hozzá lenni. ♦

LEXIKON: Szarka Tamás Kossuth-díjas énekes, költő, zenész 1964-ben Vágsellyén született. A felvidéki Királyréven nőtt fel. A Galántai Zeneiskolában nyolcéves korában kezdett hegedülni tanulni. A Nyitrai Pedagógiai Főiskolán szerzett tanári diplomát, s két éven keresztül tanítónak dolgozott. 1983-ban, főiskolai éve alatt alapította meg testvérével, Szarka Gyulával az első zenekarukat, amely 1984-től viseli a *Ghymes* nevet. Első verseskötete 2000-ben jelent meg *VÁVÁVÁ* címmel, amelynek borítóján saját festménye látható *Lucifer és Jézus* címmel. 2004 májusában jelent meg első szólóalbuma, az *Anonymus*. 2011-ben Kossuth-díjban részesült testvérével, Szarka Gyulával együtt. Fontosabb díjai a *Ghymessel*: Nyitott Európáért díj (1999); Magyar Művészetért díj (2001); Artisjus-díj (2005); Bartók Béla-emlékdíj (2006); Magyar Örökség díj (2008); Kossuth-díj (2011, Szarka Gyulával megosztva); Magyar Kultúra Lovagja (2016).

Nemzeti ünnepünk, március 15-e alkalmából, a kormány előterjesztésére, Áder János köztársasági elnök Kossuth-díjakat adott át a Parlamentben.

Kossuth-nagydíjat adományozott Kallós Zoltán néprajztudós, népzene-gyűjtő, a nemzet művésze, a Magyar

Corvin-lánc kitüntetettje számára értékmentő életműve elismeréseként.

Kossuth-díjat vehettek át: Bálint Márta színművész, Bertalan Tivadar látványtervező, festő- és grafikusművész,

író, Fésűs Éva író, költő, Frenreisz

Károly zeneszerző, előadóművész, Galánfi András fafaragó népi iparmű-

vész, Kamp Salamon, a Lutheránia Ének- és Zenekar karnagya, Keleti

Éva fotóművész, színművész, Péterfy László szobrászművész, Radnóti

Zsuzsa dramaturg, szakíró, Richter József artista, cirkuszművész, Sass

Sylvia operaénekes és Tahi-Tóth László színművész.

BERTALAN TIVADAR (Budapest, 1930) látványtervező, festő- és grafikusművész, író – a Lyukasóra szerkesztőbizottságának tagja –, a mára klasszikussá vált film- és tévésorozat látványvilágát meghatározó, nagy hatású munkája mellett a festészet, a grafika és a könyvművészet területén is kimagasló, sokoldalú alkotóművészi pályája elismeréseként vehette át a kitüntetést.

Diplomájának kézhezvétele után mindjárt bekerült a hazai és a nemzetközi filmszakmába, s a Magyar Filmgyártó Vállalatnál ő volt a látványtervező (1955–1991). Nyomatásban megjelenő regényeit, elbeszéléseit és novelláit saját maga illusztrálja, így válik teljességgel egyszemélyes szerzővé. Mások szépirodalmi munkáit is nagy beleéléssel illusztrálja. Tanított rajzot Újpesten, s látványtervezést a Magyar Képzőművészeti Egyetemen. Képeit egyéni és csoportos kiállításokon mutatja be, újabban az Újpesti Művészek Társaságával szerepel kiállításokon. Újpesten él és alkot.

FRENREISZ KÁROLY (Budapest, 1946) magyar rockzenész, zeneszerző, előadóművész klasszikus zenei képzettségét a hazai rock-beat korszak több legendás, külföldön is sikeres zenekarának alapító tagjaként kamatoztató, a magyar könnyűzenei életet népszerű slágerek és filmbetétdalok sorával gazdagító pályája elismeréseként részesült a díjban.

A Metróban zenélt 1965-től 1971-ig, legismertebb száma a Citromízű banán. Jelentős szerepe volt abban, hogy a Metró a hatvanas évek végén a korszak legmodernebb zenei

BERTALAN TIVADAR

TAHI TÓTH LÁSZLÓ

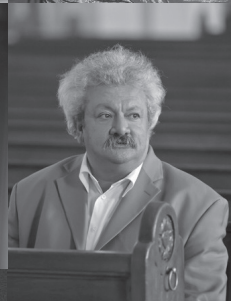
SASS SYLVIA

FRENREISZ KÁROLY

NAGY-KÁLÓZY ESZTER

DR. KAMP
SALAMON

Kossuth-díj 2017

A MI KITÜNTETETTJEINK

irányzataival kísérletezett. Alapító tagja volt a Locomotiv GT-nek, amelynek basszusgitáros, fúvósa és énekes. Ma már elfeledett tény, hogy Frenreisz ötlete volt a zenekar létrehozása, ő írta meg a Locomotiv GT első slágereit, s az ő egyik dala kapcsán kapta első, nemzetközi fesztiválmeghívását a zenekar. 1973-ban alapította meg a Skorpiót, amely a mai napig kisebb-nagyobb megszakításokkal aktív. Ő a frontembere és a zenekarvezetője is az együttesnek. Kétszer lett az év basszusgitárosa. Féltestvére Latinovits és testvére Bujtor István színészek. Anyai nagyapja Gundel Károly, míg dédapja Gundel János híres szállodatulajdonosok.

DR. KAMP SALAMON (Dunapataj, 1958) karnagy, akit március 15-én a Parlamentben e szavakkal méltattak:

„Kossuth-díjban részesül Kamp Salamon a Lutheránia Ének- és Zenekar Liszt Ferenc-díjas karnagya, a Magyar Bach Társaság alapítója és elnöke, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Karmester és Karvezető Tanszékének egyetemi tanára a klasszikus repertoár, főként a barokk zene és Johann Sebastian Bach életművének széles körű megismertetése mellett az egyházi kantáták és a kortárs művek megszólaltatására is nagy hangsúlyt fektető karnagy és művészeti vezetői munkája, valamint értékes zenepedagógusi tevékenysége elismeréseként.”

NAGY-KÁLÓZY ESZTER (Gyöngyös, 1966) Jászai Mari-díjas, magyar színésznő, Érdemes és Kiváló művész. A Színház- és

Filmművészeti Főiskolán Kerényi Imre osztályában végzett. 1986 és 1988 között a Madách Színház tagja, majd a kaposvári Csiky Gergely Színház színművésze volt. Később pedig a Radnóti Színházban lépett fel. 1993 és 1996 között a Művész Színházban és a Thália Színházban szerepelt. 1997 óta a Kelemen László szinkör tagja. 2000 és 2002 között az Új Színház tagja volt, majd a Veszprémi Petőfi Színházban szerepelt. 2013-tól a Nemzeti Színház művésze.

Legfrissebb színházi bemutatója *Az úr komédiásai* a Nemzetiben. Ugyanott jelenleg is játszik a *Cyrano de Bergerac*, a *Szindbád* és a *Szentivánéji álom* című előadásokban. De a Centrál Színházban is látható. Színpadi munkái mellett rendszeresen szerepel filmekben és tévéjátékokban is. A Kossuth-díjat „páratlanul gazdag és sokszínű, a naivaszerepektől a legjelentősebb drámai hősnőig terjedő, nagyívű színpadi, illetve számos felejthetetlen alakítást magában foglaló mozifilmes pályája, valamint jelentős szinkronszínészi tevékenysége elismeréseként” kapta.

SASS SYLVIA (Budapest, 1951) Liszt Ferenc-díjas, világhírű magyar operaénekes (szoprán), Érdemes művész, a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja. Zenei tanulmányait a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán végezte Révhegyi Ferencné növendékeként. 1972 és 1979 között az Operaház magánénekes volt, s több nemzetközi énekversenyen vett részt.

1975-től egyre többet vendégszerepelt külföldön, fellépett többek között a londoni Covent Gardenben, a Milánói Scalában, a bécsi Staatsoperben, a New York-i Metropolitanban, a Párizsi Operában és a moszkvai Bolsojban. Valamint Hamburgban, Frankfurtban, Münchenben, Aix-en-Provence-ban, Salzburgban, Glasgow-ban, Moszkvában, Prágában, Szófiában, Bostonban, Denverben, Los Angelesben, Pittsburghben, Miamiában, Tokióban, Caracasban és Santiago de Chileben. A Kossuth-díjat március 15-én „a világ legrangosabb operaszínpadain és koncertpódiumain egyaránt rendkívül sikeres, az operairodalom szinte minden fontos drámai szopráján szerepét felvonultató művészi pályája, valamint a fiatal tehetségek felfedezése és nevelése iránti elkötelezettsége elismeréseként” vehette át a Parlamentben.

TAHI TÓTH LÁSZLÓ (Budapest, 1944) Jászai Mari-díjas, magyar színművész, szinkronszínész, Érdemes- és Kiváló művész. 1966-ban végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát, s azóta a Vígszínház tagja. Színdarabok mellett számos filmben és tévéjátékban szerepel. A Kossuth-díjat március 15-én „eredeti látásmódját és kivételes jellemábrázoló képességét a tragikomikus és groteszk műfaj mestereként zseniális alakításokban kamatoztató, sokoldalú színházi és filmes pályája, valamint hangjával számos emblemikus filmes karaktert feledhetetlenné tevő szinkronszínészi munkája elismeréseként” kapta. ♣

1989. március 15.

Szokolay Zoltán

Huth Gergely

Dr. Horváth Attila

Bálint László

Pesty László

Deutsch Tamás

Fodor Gábor

Kukorelly Endre

Alexa Károly

Huth Gergely
és öccse,
Mező Gábor

Rendőrok
a Baththyány-örökmécsesnél,
1989

Szétszakadt Magyarország

címmel mutatták be a fővárosi Uránia Nemzeti Filmszínházban 2017 februárjában Huth Gergely újságíró dokumentumfilmjét, aki egyben rendezője és riportere is filmjének. Sokatmondó az alcím is: Oknyomozás közelmúltunk történelmében. A Hamvas Béla Kulturakutató Intézet dokumentumanyagaira, pontosabban Hankiss Ágnes igazgató két kutatási anyagára, az Állambiztonsági játszmák és a Lejáratus és bomlasztás című tanulmányaira épülő film a hol rontottuk el a rendszerváltást nyugtalanító kérdését járja körül, miközben a késő Kádár-kortól a Horn-kormányig tartó időszakon vezeti végig a nézőt. Középpontjában az EK '87 fedőnevű, rendszerváltást megelőző titkosszolgálati akció áll. A filmriportban megszólal: Alexa Károly irodalomtörténész, Bálint László volt kémelhárító, Deutsch Tamás politikus, Fodor Gábor politikus, Jakab Lajos egykori szamizdatos, Horváth Attila jogtörténész (a felvétel óta már alkotmánybíró), Kukorelly Endre költő, Pesty László filmrendező és Szokolay Zoltán költő, volt III/III-as ügynök. Mező Gábor forgatókönyve két lényegi kérdéssel indítja a filmet. Miért ugrott egymásnak a rendszerváltó értelmiség? Hogyan mentette át magát a III/III vezérkara? Ebből a dokumentumfilmből adunk most közre nagyobb, írott részleteket, dialógusokat. Narrátorként közreműködik Mécs Károly színművész.

Oknyomozás közelmúltunk történelmében

Narrátor: A demokratikus ellenzék a '80-as években teljes egyetértésben és egységben követelte a szabadságot és a demokráciát. Jobb- és baloldali, népi és urbánus egyaránt. Mégis, mire eljött a rendszerváltás, jobban utálták egymást, mint az akkori diktátorokat. Miért?

Horváth Attila jogtörténész: – A Kádár-rendszer megpróbált differenciálni, úgy gondolta, hogy a legjobb elv az „oszd meg és uralkodj, divide et impera” elve, vagyis összeugrasztni egymással szemben azokat, akik ellenzéki politikusok, akik ellenzéki gondolkodók.

Bálint László egykori kémelhárító, ma kutató: – Új módszereket kellett alkalmazni, a lejáratus és a bomlasztás módszereivel gyengíteni az ellenzéki erőket.

Pesty László filmrendező: – Mindenhol ott voltak, minden ellenzéki szervezetben, klubban és mozgalomban jelen voltak a III/III emberei.

Deutsch Tamás politikus: – Az a politikai döntés született meg az MSZMP embereiben, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel a széthúzást teremtsék meg, a csírájában meglévő véleménykülönbségeket erősítsék fel.

Fodor Gábor politikus: – Biztos, hogy volt ilyen törekvés, már 1985-ből való az első, ilyen tendenciájú jelentés, '89-90-től nagyon sok telefonlehallgatás, spiclijelentés történt.

Horváth Attila: – Azért, hogy egymás ellen kijátsszák őket, egymással szemben dezinfor-

mációkat terjesszenek, s ilyen módon lehesen őket semlegesíteni.

Kukorelly Endre költő: – Ennek nincs nyertese, ennek a játéknak csak vesztese lehetett. Amikor kitört a szabadság, akkor annak örülni kellett volna. Szimpatikus lett volna nekem, ha a régi rendszer nómenklatúrája szépen elnézést kér. Ha úgy jelent volna meg mondjuk a Népszabadság, hogy egyszer az első oldalon semmi más nem lett volna, csak az, hogy „bocs”.

Alexa Károly irodalomtörténész: – Ez a fajta politikai kiélezettség korábban még nem volt. Ez '89 tájékán, a második felében vált majdnem végérvényessé.

Szokolay Zoltán költő, a III/III egykori, titkos megbízottja felolvassa versét:

AZ UTOLSÓ JELENTÉS

„Titkába zárt a pörgő rettenet,
s nem tudhatom, hogy mit jelentenek,
kinek, mikor, miről és mennyiért,
és azt sem, hajdan merre volt az ég.
Védi trükkjeit a szervezet,
így állhat minden változás felett.
Körém zárták e néma életet,
a rendszer zárt, a rendszert nem lehet
elárulnia többé senkinek.
Beválthatatlan utolsó kupon
az életem, csak szorongathatom,
nem öltek meg, nem volt rá alkalom.

S ha szólni próbálsz, nem bocsátja meg.
Magamnak mondhatok csak verseket.
Azt hittem, ebben-abban lesz szavam.
Miért én éltem, az már dülva van.”

Huth Gergely riportere: – Ebben a versben érzek némi önfelmentést is. Van ok az önfelmentésre?

Szokolay Zoltán: – Azt gondoltam vidéki pedagógusként, hogy egyfajta kettős játékot tudok játszani. Hát, rá kellett jönnöm, hogy nem. Úgy 2000-től vált köztudottá: volt három év az életemben, amikor kapcsolatban álltam az állambiztonsági szervekkel. Sokszor, sokféleképpen kerestem az igazamat, próbáltam magam számára is elmagyarázni, mások számára csak jóval később, hogy mit, miért tettem, de azt hiszem, ugyanígy kellene végigcsinálnom mindent.

[...] *Filmképen: Batthyány-örökmécses.*
„Itt szenvedett vértanúhalált Magyarország első, felelős miniszterelnöke.”

Huth Gergely: – 1988. június 16-án, Nagy Imre, Maléter Pál és Gyimes Miklós meggyilkolásának harmincadik évfordulóján ez volt az a hely, ahol mindenkit megvertek. Majdani fideszeseket és MDF-eseket, aki a rendszerváltás részese volt, itt a rendőri brutalitásnak az áldozata is lett egyben. *Pesty László* végigfilmelte a *Fekete Doboz* nevében mindezt.

Pesty László: – Korábban is forgattunk már különféle titkos gyűléseken, de ez volt életemben az első alkalom, amikor komoly rendőrat-

takot tudtam felvenni. *Ember Judittal* jöttünk ide a kora délutáni órákban, a fideszesek ott gyülekeztek a kávéház előtti járdán, itt is volt pár ember, akik arra törekedtek, hogy a mécses lábához virágokat és koszorúkat helyezzenek el a meggyilkolt mártírok emlékére. Tamás Gazsi (*Tamás Gáspár Miklós*) ideállt, kezébe vette a papírját, s elkezdte mondani a beszédét. Megjelent mögötte *Orbán Viktor*, s balról belé karolt. Mert két-három embert, aki összekapaszkodik, sokkal nehezebb elhurcolni, mint egyet. Azonnal dulakodás kezdődött, *Kiss Jánost* és *Orbán Vikort* egyszerre verik, ráncigálják, illetve próbálják letartóztatni, ami azért pikáns politikailag, mert *Orbán Viktor* a Fidesz vezetője, *Kiss János* pedig az SZDSZ első elnöke volt. És az, hogy akkor két, radikálisan antikommunista párt két, első számú vezetőjét egyszerre verik, ez szerintem unikális pillanat.

Huth Gergely: – Igazi össznépi, ellenzéki összejövetel volt. De mi lehet az oka, hogy ez az egység nem maradt tartós?

Pesty László: – A titkosszolgálatok nagyon jól mérték fel '87-ben, hogy az egyetlen módszer a rendszerváltás számukra előnyösebb lefolyásának az, ha meggyengítik az ellenzékot oly módon, hogy az azon belüli ellentéteket felerősítik.

Huth Gergely: – *Bálint László* egykori kémelhárító, III/II-es tiszt, a téma kutatója és ismerője nem véletlenül csöppent ebbe a furcsa szakmába, vagy került egyáltalán a belügyi pályára.

Bálint László: – Én '95-ig a Nemzetbiztonsági Hivatal tisztje voltam. Gyermekkorom óta detektív akartam lenni. 1969-ben megpróbáltam a rendőrségre bekerülni bünyűgyi és életvédelmi nyomozónak. Angyalföldi melósként kezdtem, s abban az időben *Kádár János* Angyalföld országgyűlési képviselője volt, aki sok szállal kötődött Angyalföldhöz, s a Vasasnak szurkolt. Mindez jó ajánlólevél volt nekem, s felvételt is nyertem, de az élet fintora, hogy kémelhárítót csináltak belőlem. Őszintén szólva azt sem tudtam, hogy mi az, hogy kémelhárítás.

[...] *Szokolay Zoltán*: – Már egyetemista időszakomban, a '70-es években is írtak rólam jelentéseket, még azt is beleírta a szomszédos falak mögött levő megfigyelő, hogy az akkori barátnőm az orgazmusát hogyan éri el. A hálózati személyként való kényszerített alkalmazásom idején is ugyanígy készítettek rólam jelentéseket. Ez egy kettős ellenőrzési rendszer volt, végig kísért a rendszerváltásig telefonlehallgatással és küldemény-ellenőrzéssel.

Szekszárdra költöztem 1982 nyarán, s volt egy fiatalember, aki a barátságába igyekezett fogadni. Terhes lett a feleségem, s ez a fiatalember nálunk volt nagyon gyakran, mert akkor már hálózati személy volt, később meg SZT-tiszt lett. Mielőtt a kislányom megszületett vol-

na, elkezdtek mondogatni, hogy ez a gyermek nem tőlem származik. Be lehet bizonyítani, hogy alkoholista vagyok, gyermeknevelésre nem alkalmas, tehát a bíróság majd el fogja venni ezt a gyermeket tőlem. Akkor majd nem látom éveket, vagy egyáltalán semmikor. '85 nyara volt ez. Jöttek a főiskolára értem egy *Ladával*, elmentünk *Bajára*, s ott kezdődött egy nagy italozás, most mit szégyenkezzem miatta ennyi év után, harminckét év telt el azóta. Arra ébredtem fel, hogy a *Petőfi-szigeten*, egy szálloda volt ez, fekszem az ágyon, oda van bilincselve a jobb kezem egy csőhöz, s nem vagyok fölöltözve. Pár nap múlva jött *Hajnal József*, a másik tiszt, hozta a fényképeket, s azt mondta, hogy ha ezek a fényképek a bíróság elé kerülnek, akkor gond lesz a kislánynak a nálam való elhelyezésével, úgyhogy próbáljak meg nyugodtabban viselkedni.

A belügyi iratok narrátora: *Szokolay Zoltán* Havasi Zoltán fedőnéven szervezte be a hírhedt III/III. A titkos megbízott legfontosabb feladata *Csengey Dénes* költő, későbbi politikai megfigyelése volt. Az alkukat nem kedvelő, radikálisnak nevezett *Csengey* egy írótalálkozó szünetében mesélt *Szokolaynak* arról az 1985-ös, monori, titkos konferenciáról, amely a rendszerváltás történelmi eseményévé vált, joggal. A vidéki kempingben hosszú idő után ismét egy asztalhoz ült a népi és az urbánus értelmiség, hogy együtt keressék a választ arra a kérdésre: milyen kiút létezik Magyarország számára? Monor megszervezése igazi sikertörténet volt, a szervezők mindent megtettek az MSZMP és az állambiztonság megtévesztésére. Előzetesen csak az időpontot közölték a meghívott vendégekkel, a helyszínt csak az utolsó pillanatban árulták el. Nem véletlen, hogy az eddig előkerült dokumentumok szerint a belső elhárítás egész egyszerűen lemaradt az első napról. A szemtanúk által említett, gyanúsnak vélt lakókocsi csak később érkezett meg.

Szigorúan titkos

„Belügyminisztérium, szigorúan titkos. Mint korábban jelentettük, a különböző politikai platformon álló, ellenséges, ellenzéki csoportok egyes képviselőinek szervezésében 1985. június 14. és 16. között a monori erdei kempingben értelmiségi találkozóra került sor. A rendezvény szervezői, előadói és résztvevői egyöntetűen sikeresnek, hasznosnak, folytatásra érdemesnek tartják összejövetelüket. Maguk is úgy vélik, hogy az várakozáson felül sikerült, és hozzájárulhat egy új típusú kommunikáció kialakulásához. A jelentéshez mellékeljük *Csoóri Sándor* és *Bauer Tamás* előadásának birtokunkba került anyagát. A jelentés személyes tájékoztatásra készült. Kapják: *Aczél György* elvtárs, *Berecz János* elvtárs, *dr. Horváth István* elvtárs, *Pál Lénárd* elvtárs, *Radics Katalin* elvtársnő. Melléklet: 220 lap.”

Deutsch Tamás: – A monori találkozó, az

ellenzéki együttműködés rettentette meg a kommunista hatalmat és annak legszörnyűségesebb ágát-bogát, a titkosszolgálatokat, s szerveződtek olyan akciók, amelyek ezt a rendszerváltoztatás érdekében egységesen, egymással kooperálva, egymással egyetértésben fellépni akaró szereplők között minden létező és szóba jöhető titkosszolgálati eszközzel az egyet nem értést, a vitát, az ellenségeskedést oly sokszor a személyes gyűlöletet akarták – még egyszer mondom – titkosszolgálati eszközökkel kialakítani.

A belügyi iratok narrátora: „A hálózati személyek beszerzése során alkalmazkodunk ahhoz a követelményhez, hogy az ellenséges, ellenzéki ellenséges csoportok elleni munkát hosszú távon kell folytatni. Ilyen körülmények között az ellenzékkel évtizedekig együtt élő hálózati kontingens jelentheti a pozíciók lényegi erősödését.”

Huth Gergely: – Szerepel egy fotó a *Mozgó Világban* a '80-as évek első feléből, amelyen *Eszterházy Péterrel* és többekkel együtt derűsen beszélgettek. Akkor még ez a népi, urbánus ellentét nem éleződött ki ezek szerint.

Alexa Károly (*a Mozgó Világ* egykori szerkesztője): – Még nyoma se volt, de ha csak úgy nem, hogy egyikük szalonba járt, a másik kocsmába járkált inkább. De amikor harci helyzet volt, tehát amikor a petícióról volt szó, tiltakozni kellett, akkor egymás mellett írtuk alá a nevünket. *Mészöly Miklós* '87-ben volt hatvanhat éves, s nálunk ünnepeltük meg, a mi lakásunkban a születésnapját. Jelen volt *Mészöly Miklós*, *Csurka István*, *Eszterházy Péter*, *Csengey Dénes*, hát, a legszélesebb körben. És előttem van, ahogy *Eszterházy* hangosan röhög *Csurka* viccein. Nem volt ebben semmi kirívó, a férfias, kedélyes beszédmódban zajlottak a dolgok, amelyből aztán később provokációval élezték ki egyik oldalon is meg a másikon is a dolgokat.

Bálint László: – Több olyan csoport is megjelent ez idő tájt, amely nem volt meglegedve az akkori rendszerrel, de nem akarták őket belső ellenségnek nevezni, ezek lettek az ellenzékiek.

Jakab Lajos, az *Áramlat Szamizdat Kiadó* alapítója: – Kettős életet éltem akkoriban, egyrészt volt a legális, másrészt volt az illegális életem. Mert adva volt az állampárt tájékoztatási monopóliuma, amelyet meg kellett volna törni. A samizdatnak ez volt a legfőbb feladata; hogyha mondjuk ezer példányban kiadtunk valamit, akkor azt talán tízezer ember elolvasta, s ez jelentett valamit. Amikor első alkalommal elkaptak, akkor döntenem kellett, alá kellett volna írnom, hogy besúgó leszek. Nem vállaltam, s onnantól kezdve nyíltan csináltam az illegális tevékenységemet, a samizdatozást.

Alexa Károly: – Megpróbáltak beszerzeni már a '80-as évek elején. Az az ember környékezett meg, aki később *Demszkynek* lett

a rendőrségi tanácsadója, s aki olyan gyászos szerepet játszott a taxisblokáid idején. Ez a fiú Barna Sándor volt, s egy presszóban ültünk a Batthyány téri csarnok mellett, s azzal jött, hogy szeretne nekem tanácsot adni és segíteni. Elmond emberekről dolgokat nekem. Például micsodát? Hát, hogy az Osztrojkán Béla büntetett előéletű volt. És akkor én most mit csináljak ezzel a hírrel? Hát, hívogassam őt fel. De mondom, hogy miért, nekem semmi dolgom nincs vele. Akkor végül ebben maradtunk, tehát nem akart zsarolni.

[...] *Huth Gergely:* – Gondolt-e arra, hogy akit megemlít a jelentésében, azt bebörtönözhetik, vagy egy életre tönkretelheti?

Szokolay Zoltán: – Szégyen, de utólag fordult csak meg bennem. Inkább arra gondoltam, hogy lehetőleg csak olyanról beszéljek, ami nyilvánosan már elhangzott, ami nem jelent új információt. Cseh Tamás estje kapcsán, paksi szereplése kapcsán, vagy Csengey Dénes dolgai kapcsán. A kényszer vezetett, hogy valamit kellene mondani.

A belügyi iratok narrátora: „Feladat: keresse továbbra is a hosszabb beszélgetés lehetőségét Csengey Dénessel. Érje el, hogy meghívást kapjon a '86-os, tervezett monori találkozóra. E kérdésben használja ki Csengey vele szemben meglévő, atyáskodó viselkedését.”

Jakab Lajos: – Elég könnyű volt felismerni őket, egyetlenegy válltáska volt rajtuk, ebben a válltászában volt a rádiótelefonjuk, s abba beszéltek bele, a táskába beszéltek bele. Ahogy kijöttem a házunkból, akkor azonnal figyeltem, hogy kik vannak körülöttem. És hogyha mondjuk két órával később a város teljesen más részén ugyanazt az arcot láttam, akkor már tudtam, hogy az nyilván az a valaki.

Fodor Gábor: – A Történelmi Hivataltól kérésre megkaptam a paksamétát, s már 1985-ből találtam az első jelentést, amelyet rólunk írtak. Minket állandóan próbáltak levalasztani a többiekéről, próbálták a klasszikus szalámitechnikát alkalmazni.

Kukorelly Endre: – A komcsik számára ez az urbánus-liberális dolog egyáltalán nem volt érdekes, még a népiekkel való beszélgetés, párbeszéd is legitimációs bázis volt számukra, tehát úgy érezték, hogy az legitimálja őket, a másik oldal pedig nem. Azokat gyakorlatilag negligálták, meg föld alá nyomták. A népiek úgy gondolták, hogy állandóan párbeszédben kell lenniük a hatalommal. Illyés Gyula Aczéllal volt párbeszédben.

Horváth Attila: – A '80-as években a népieknek mondott írócsoport, ellenzéki csoport tagjai inkább a legális csatornákat keresik, azokat a folyóiratokat, amelyekben hivatalosan megjelenhetnek az írásaik. Illyés például kéri, hogy legyen egy saját folyóirata, amely aztán jóval később *Hitel* néven jelenik meg, míg a másik csapat tagjai sok esetben nyíltan felvállalják, hogy ők a szamizdatokban is

publikálnak. Mindig úgy állították be, hogy a népi és az urbánus ellentét. Ezt a kádári, aczéli vezetés folyamatosan, tudatosan szembeállította egymással, hogy a magyar értelmiség, a magyar írók és költők ne egységesen lépjenek fel, amint az '56-ban, egy szent pillanatban megtörtént.

Jakab Lajos: – A *Hirmondó*ban vagy a *Beszélő*ben lehetett érezni, hogy kevesebb a népies, vagy megszűnt a népiesek írásainak a megjelentetése. '85-ben, vagy '84-ben még előfordult az is, hogy Csoórinak, aki népiesnek számított, verse jelent meg szamizdatban, tehát akkor még nem volt az erős különválás a két társaság között.

Alexa Károly: – A határon túli, magyar ügyekről azzal a fesztelenséggel beszélünk, amely azokat meg is illette. Ez a mi korosz-

jenek az emberi jogok, az emberek szabadon választhassanak, s ezekben az alapkérdésekben az eltérő hangsúlyok másodlagosak voltak. A világos és egyértelmű kérdésekre, hogy legyen-e szabadság, akarsz-e tenni a szabadság érdekében, az volt a válasz, hogy igen.

A belügyi iratok narrátora: „Figyelembe kell venni, hogy új szakasz kezdődik a politikában. Most tehetjük a legtöbbet, hogy a jogállamiságba való demokratikus átmenet békés körülmények között, az MSZMP vezetésével valósuljon meg. Ha nem így lesz, akkor félni kell attól, hogy a titkok kikerülnek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egy csónakban

Cserhalmi György a Szabadság téren a tévészékház előtt, 1989

tályunk a maga spontán módján kezdte a dolgokat úgy intézni, a szerkesztést meg a kapcsolatokat, ahogy természetesnek gondoltuk. Mészöly és Csoóri nem járt Aczélhoz vacsorázgatni. Minket az a fajta kimondott vagy ki nem mondott paktum, megállapodás nem kötött, amely nagyapáink korosztályát. Illyés Gyulára gondolok, Déry Tiborra meg Németh Lászlóra, amelyet ők cipeltek.

Bálint László: – Népiesek meg urbánusok: ezekre kellett elsősorban koncentrálni, mert ez egy fiatalabb generáció volt. Változtak az irányok, háttérbe szorultak az addig főellenességnek számító 1956-os forradalmárok, nem lehetett megtenni azt, hogy nyakló nélkül börtönbe zárják az ellenzékieket. Új módszert kellett alkalmazni a megváltozott körülmények közepette, a lejáratás és a bomlasztás módszereivel operálni, s gyengíteni az ellenzéki erőket.

Deutsch Tamás: – Az volt a kérdés, hogy lehet-e végre azért tenni illegális körülmények között is, hogy végre ebben az országban szabadság, demokrácia legyen. Érvényesül-

vezünk. Operatív kombinációt dolgozunk ki az ellenséges ellenzék két szárnya között kialakult ellentét elmélyítésére, közeledésük akadályozására. A párt- és állami vezetés gyors tájékoztatására törekszünk. Olyan zavaró, akadályozó, korlátozó intézkedéseket kell kidolgozni, hogy a különböző ellenséges, ellenzéki csoportok között akció, ideológiai és politikai egység ne jöhessen létre.”

Huth Gergely: – Ha a párt által megrendelt állambiztonsági akcióknak a forgatókönyveit olvassuk, van egy momentum, amely végigkíséri ezeket: a rendszerváltó mozgalmak és intézmények élére kell állni.

Narrátor: „Jelentős erőfeszítéseket tettünk annak érdekében, hogy a sorra alakuló, alternatív politikai csoportosulásoknál rendelkezünk a szükséges hálózati pozíciókkal. Ezeket a lehetőségeinket főként a gyors felderítésre, a szervezeteken belüli ellentétek kihasználására, elmélyítésére, tervezett akciók akadályozására használtuk fel.”

Huth Gergely: – A valóságban mennyi valósult meg ebből?

Horváth Attila: – A rendszerváltozás folyamataiban, amikor létrejöttek az új, demokratikus pártok, a titkosszolgálatok, illetve az állampárt különböző ügynökei, emberei ott voltak, illetve beépültek a különböző, alakuló demokratikus pártokba, s hogyha kellett, akkor egy pillanat alatt azokat szét is tudták verni.

Mező Gábor kutató, Hamvas Intézet: – Iratokból tudjuk, hogy a Republikánus Körnél mindenképpen meg akarták akadályozni, hogy a szervezet párttá alakuljon, ügynököket építettek be azért ebbe a szövetségbe, hogy ezt megakadályozzák.

Jakab Lajos: – A Republikánus Kör olyan társaság volt, amelyik hetente egyszer a Visegrádi étteremben jött össze, s mindig egy adott témát tárgyalt meg, például az Országház szerepét vagy a választási rendszert. Azt gondoltam, hogy ennél több kellene, a Republikánus Kör akár párttá is válhatna, hát, utólag gondolva lehet, hogy azért nem sikerült ez a dolog, mert beépített emberek voltak a Republikánus Körben. Többen elleneztek, így aztán elhalt az ügy.

A belügyi iratok narrátora: „Előterbe helyezzük a különböző politikai platformon tevékenykedő ellenséges, ellenzéki csoportok együttműködési kísérleteinek megelőzését és akadályozását. A különböző irányzatok közötti nézeteltérések, érdekkülönbözőségek fokozását, a kialakult ellentétek elmélyítését. Közledésük akadályozása érdekében az „Ék 87” fedőnevű hálózati kombinációt végrehajtjuk.”

1989. március 15.

Narrátor: Tizenkét órára több tízezres tömeg gyűlt össze a Petőfi-szobornál. Harmincegy független, demokratikus szervezet hívta közös ünneplésre a magyarokat. A Himnusz után a beszédet követően a hatalmasra duzzadt ünneplők serege elindult egész napos menetelésére a Belvároson át, először a Szabadság tér felé, a Magyar Televízió székházához.

Deutsch Tamás: – Aktív szervezőként volt szerepem a '89-es, tíz- és százezres polgári, az emberek részvételével lezajló ellenzéki demonstrációknál, a '89-es, március 15-ei felvonulásnál. A Szabadság téren szimbolikus értelemben a rendszerváltoztató nemzet, a magyar nép végre birtokba veszi a Magyar Televíziót, visszaveszi az állampárttól azt, ami az övé.

(Filmképek – Cserhalmi György színművészenek a Mit kíván a magyar nemzet? kiáltványának felolvasása után Csegey Dénes szavai: „Sokan azt hitték, vagy azt akarták elhítenni, hogy ide, a Magyar Televízió székházához egy ostromló tömeg készülődik a fenyegetés és rombolás szellemétől vezérelve. Mondjuk ki együtt, fennhangon, hogy ez nem igaz!”)

Deutsch Tamás: – Ekkor már az események bonyolultabbak lettek. Itt már abszolút lehetett érezni a sajtónyilvánosság szintjétől kezdődő, beavatkozó, az ellenzéket megosztani

akaró kommunista manőversorozatát, hiszen a legdurvább, a legaljasabb titkosszolgálati eszközökkel próbálták megosztani az ellenzéki szereplőket, s azt tapasztaltuk, hogy nem is minden siker nélkül, hiszen a '89 március 15-ét megelőző egy, másfél hónapban az egyik komoly feladatunk az volt, hogy próbáljuk egyben tartani az ellenzéki együttműködést. A Független Kisgazdapárt egyik része a kommunisták mellett vesz részt a március 15-ei ünnepeken, hivatalos, állampárti ünnepeken a Múzeumkertben, a Kisgazdapárt másik része pedig ott van a Petőfi-szobornál.

Horváth Attila: – Érdekes adalék, hogy a testületek mennyire jelen vannak, s mennyire féltek még ekkor. 1989. március 15-e után benn ülök a tanszéken, bejön egy demonstrátorunk, egy idősebb hallgató, aki állandóan ott serteptélt a tanszéken, s azt mondja, hogy bocsánatot akar tőlünk kérni azért, mert eddig jelentett rólunk. Mert ő kiábrándult a hatalomból, s azért ábrándult ki, mert 1989. március 15-én, amikor a televízió előtt zajlott a tüntetés, amikor Csegey Dénes elmondta a beszédét, s Cserhalmi a tizenkét pontot felolvasta, s ott volt több ezer ember a Szabadság téren, akkor szerinte ott, a padláson géppisztollyal, csőre töltve feküdtek és hasaltak bámulva a tömegre több órán keresztül. Két lehetőségük volt, lőnek, vagy nem lőnek. Ez annyira megviselte ezt az embert, hogy meghasonlott magával. Én ezt az embert azóta soha többet nem láttam.

Narrátor: Bár nehéz meghatottság nélkül hallgatni az 1956-ra végre szabadon emlékező Sinkovits Imrét, a korábbi ellenzéki egység tovatűnni látszott. Az a Magyar Demokrata Fórum, amely egy évvel korábban még visszalépett a tüntetéstől, akkor már saját fáklyás felvonulást szervezett, elkülönülve a radikálisnak bélyegzett SZDSZ-től és Fidesztől. A vitákat és a súrlódásokat látva sokan tartottak attól, hogy a március 22-én megalakított ellenzéki kerekasztal sem éri el azt a célját, hogy a rendszerváltásért harcoló pártok és mozgalmak együtt, egységesen tudjanak fellépni az ólomlábakon álló hatalom, az MSZMP ellen. Jellemző az érthető bizalmatlanságra, hogy erre a tárgyalássorozatra be sem engedték a Magyar Televíziót, csak a Fekete Doboz filmezhetett.

Pesty László: – Az ott részt vevő ellenzéki szervezetek úgy gondolták, hogy nem jó a nyilvánosság, de a Fekete Dobozban megbíztak annyira, hogy az utókornak mégis rögzítsük ezeket az anyagokat. Itt volt először tetten érhető, legalábbis számunkra, hogy milyen erős véleménykülönbségek vannak a különféle ellenzéki mozgalmak között.

Fodor Gábor: – Amikor az ellenzéki kerekasztal szerveződött, több olyan kísérlet történt, hogy a Fideszt onnan kihagyják, s a KISZ-szel ültessék le tárgyalni, s majd a fiatalok elbeszélgetnek más kérdésekről. Így az

SZDSZ-en és az MDF-en múltott az döntően, hogy mi azért ott maradtunk a tárgyalásokban, s ez jó is, hogy így történt, mert ez a három párt dominálta végig az ellenzéki kerekasztal tárgyalásait.

Narrátor: Katartikus, örökké emlékezetes pillanat volt, amikor 1989. október 23-án Szűrös Mátyás MSZMP-politikus kikiáltotta a Magyar Köztársaságot. Bár sokan voltak, akiknek ez a nap semmi különösét nem jelentett, de mások 1956 óta vártak erre az egyszerű, rövid mondatra. Volt, aki sírt, volt, aki tapsolt. De kevesen gondoltak arra, hogy a színpad mögött továbbra sem változott semmi.

Deutsch Tamás: – Én azok közé tartoztam, akik nem akarták elhinni, hogy arra a mérhetetlen mennyiségű aljasságra vetemedik még mindig a kommunista pártállami titkosszolgálat, mint amire vetemedett. Amikor egyik pillanatról a másikra kellett rádöbbenem, hogy naiv vagyok, az 1990 januárja, már a Dunagate-botrány, amikor kiderült, hogy az első, szabad választási kampány felében még akkor is a legdurvább titkosszolgálati eszközökkel szerzett információk, jelentések fekszenek az akkor már MSZP-s, állampárti vezető íróasztalán.

Narrátor: A köztársaság kikiáltása után, de még a választások előtt kirobban a Dunagate, a rendszerváltás történetének talán legnagyobb, leghomályosabb botránya. Az ügy hőse Végvári őrnagy volt. Ez az állambiztonsági tiszt tájékoztatta az ellenzéket arról, hogy a rendszerváltást következetesen modellváltásnak nevező hatalom továbbra is megfigyelteti őket.

Huth Gergely: – A titkosszolgálat honnan vette magának a bátorságot, hogy a köztársaság kikiáltása után még megfigyelje az ellenzéket?

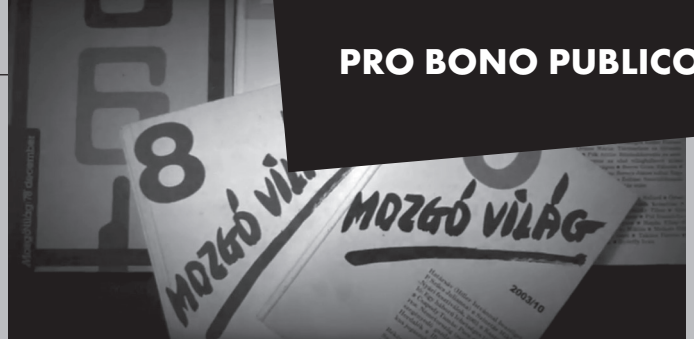
Bálint László: – Hát onnan vette a bátorságot, hogy kapott némi biztatást. Én részt vettem azon a politikai tájékoztatón, amelyet egy laktanyában tartottak az állambiztonsági vezetőknek. Szemben ült velem Horváth József vezérőrnagy, a III/III-as csoportfőnök, s hallgattuk Horn Gyulát és Pozsgay Imrét, akik arról gyözködtek az állományt, hogy az ő oldalukon van a helyük.

Pozsgay Imre, az MSZP egykori alapítója akkori szavaiból: „Ehhez egy megjegyzést szeretnék még hozzátenni, hogy ugyanakkor elutasítjuk azokat a gyanakvást keltő és rosszhiszemű híreszteléseket is, miszerint a szocialista pártnak bármiféle érdeke fűződött volna ilyenfajta tevékenység folytatásához.”

Deutsch Tamás: – Nem bántani akarom Pozsgay Imrét, de a közéleti karrierje során legkevesebb háromszor vált Saulból Paullá, s nem éppen magasztos módon. Ő '88-ban, '89-ben és '90-ben ama állampárti vezetők egyike, aki az akkori titkosszolgálatnak utasítást adó, politikai döntést hozó testületek tagja volt, a titkosszolgálati eszközök, módszerek

Tamás Gáspár
Miklós és Orbán
Viktor a Batthyány-
örökmécsesnél
a tüntetésen, 1989

Csengey
Dénes a
tévészékház
előtt, 1989

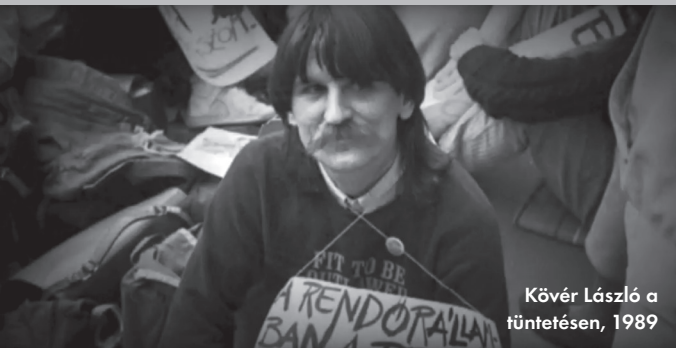
A Batthyány-örökmécsesnél, 1989

A „samizdatos” Jakab Lajos

Illyés Gyula,
Kádár János és
Juhász Ferenc
a Parlamentben,
díjkiosztó
ünnepség után

Kövér László a
tüntetésen, 1989

Végvári örnagy (a balszélén)

Csurka István és Antall József a 90-es választások idején

Szokolay Zoltán a Parlamentben, 1990

Horn Gyula és Pető
Iván a Parlamentben

Tüntető profi hangszóróval
felszerelve, 2016

alkalmazásával begyűjtött információk az ő íróasztalán is landoltak.

Huth Gergely: – Amikor a Dunagate-botrányt kiobbantottátok, s bementetek a titkosszolgálat fészkebe, s Végvári őrnagy segítségével onnan hoztatok iratokat, aztán ezt a meccset végigjátszottátok, ennek akkor volt-e olyan tétje, hogy ebbe akár bele lehet halni?

Pesty László: – Az életveszély Végvári őrnagyot fenyegette. Emlékszem, hogy úgy kellett kicsempésszük a Magyar Televízió épületéből, ugyanis pontosan tudtuk, hogy egykori kollégái várják, s ki akarják nyírni. Hetekig bújtattuk Józsi bácsit, először Sárdy Panni lakásán, a Múzeum körúton, s el kellett menjek a város másik végébe egy parókáért, hogy amikor Sárdy Panni lakásából kihozzuk, akkor ne ismerjék fel. Komoly volt az életveszély. Végvá-

ri hét alatt napi hat-nyolc dossziét kihozhattam volna úgy, hogy nincs nyoma.

Szokolay Zoltán: – Amit Csurka István megüzent, s elmondott szóban is nekem, hogy mindazoknak az előzményi anyaga el-tűnt, akik az új szervezetnek is felajánlották a szolgálataikat. Tehát azt hálózati személyként megtalálni nem lehet, aki az újjakkal is kapcsolatba került, kapcsolatot létesített.

Bálint László: – El kellett volna takarítani az összes szolgálatot, ahogy az 45-ben megtörtént. Ki lehetett volna nevelni néhány év alatt egy teljesen új titkosszolgálati csoportot, s akkor nincsenek azok a balhék, amelyek az elmúlt huszonöt évet végigkísérték.

Horváth Attila: – A Dunagate-botrány révén nem az történt, hogy megszüntetik ezt az állampárti, titkosszolgálati szervezetet és

latilag teljes egység volt az ellenzéki kerekasztal körül, hanem az is, hogy akik ott egy-ségesen a közös ellenséget, a szocialista diktatúrát utálták, alig egy év múlva már egymást jobban utálták.

Fodor Gábor: – Az lett volna jó, ha egy nagykoalíció jön létre 1990-ben. Ha Antall József nem úgy dönt, hogy egy úgynevezett keresztény, nemzeti kormányt akar csinálni, s a már akkor elég rossz állapotban levő Kiszgazdapárttal és Keresztény Demokrata Néppárttal akar koalíciót kötni. Szerintem ha azt az utat választja, hogy az SZDSZ-szel, mint a választásokon második legnagyobb párttal próbál egy nagykoalíciót létrehozni, lett volna ennek is politikai rizikója, de azt a mély ellentétet, amely kiobbant az ellenzék között, talán meg lehetett volna akadályozni.

Horváth Attila: – Amikor az SZDSZ elveszítette a választásokat, s nem ők alakítottak kormányt, ami nem sokon múlt, mert nagyon szoros volt a verseny végig, akkor automatikusan szembefordult az MDF-kormányval.

(Filmfelirat: „Nagyon súlyos politikai válság alakult ki az országban az elmúlt napokban” – Taxisbloká, 1990.)

Horváth Attila: – Addig volt egy közös ellenség, illetve az állampártnak az a része, amelyek a rendszerváltozás ellen volt. Emlékszem arra, hogy a Független Jogász Fórum, amelynek én is tagja voltam, megpróbálta kibékíteni ezt a két pártot egymással, hogy nekünk még mindig a közös ellenféllel kell szemben állnunk, mert azok még tevékenykednek a háttérben. És a médiát is érdemes megfigyelni, hisz abban a pillanatban, ahogy feláll az MDF-kormány, ugyanaz az ösztűz, amelyik eddig a volt állampártra irányult, s a múlt bűneinek a leleplezésére, az most hirtelen az MDF-kormányt kezdi ostromolni.

Huth Gergely: – Hat vagy hét volt ügynököt is sikerült beültetni az első, szabadon választott Parlament Nemzetbiztonsági Bizottságába, s ez nyilván nem lehetett a véletlen műve.

Mező Gábor Szokolay Zoltánhoz: – Ha jól tudom, akkor 91-ig, vagy 92-ig volt ön képviselő?

Szokolay Zoltán: – A Nemzetbiztonsági Bizottság alelnöke voltam. Hogy én hogy kerültem a Nemzetbiztonsági Bizottságba, azt nem tudom, nem oda jelentkeztem, hanem a kulturálisba. A saját, hajdani frakcióból és más frakcióból is sokan elmondták nekem, hogy van valamilyen hálózati múltjuk vagy tapasztalatuk a közelmúltból, vagy egészen régről.

Huth Gergely: – Ön azt állítja, hogy a hálózat 1990 után is tovább manipulálta a belpolitikát?

Szokolay Zoltán: – Nem állíthatom, hogy a feladata magaslatán állt ebben a tekintetben az Antall-kormány. Volt egy furcsa találkozásom már országgyűlési képviselőként. Kaptam egy telefonüzenetet, hogy egy diákkori se-

„Bújjunk egymás árnyékába, virágom, virágom!”

ri Józsefekre nagyon haragudtak a kollégái.

Narrátor: A Dunagate-botrány során az is nyilvánvalóvá vált, hogy az állambiztonságnál lázasan dolgoznak az iratok megsemmisítésén, eltüntetésén. Mire a darálást leállították, a legtöbb kényes dokumentumnak lába kélt. A '80-as évek végéről például alig maradt meg valami. Ma sem tudjuk, melyik dosszié végezte a tűzben, s melyik lapul még most is egy pánccsaszékben vagy egy dohos pince mélyén.

Bálint László: – Elszabadult a pokol, az iratmegsemmisítési örület, dobáltuk bele a hordzsákokba az anyagot szinte válogatás nélkül, egy éjszaka aztán szépen kivonult a társaság az ócsai, belügyi objektumba, s ott a kazánban a lángok martalékává lett tíz-húsharminc-negyven évnek az anyaga azzal az utasítással, hogy azért maradjon valami a szekrényben, mert ha mégis bejön az ellenzék, akkor nehogy üres szekrényeket találjon.

Huth Gergely: – Mennyi anyagot csaphattak a hónuk alá akkor ezek közül az állambiztonsági dolgozók?

Bálint László: – Akkor, az alatt a néhány

rendszert, hanem pont ellenkezőleg, átmentik az egész társaságot, s tulajdonképpen mindent a III/III-asokra kennek rá.

Narrátor: Bármivel is próbálkozott az egykori állampárt, az 1990-es választásokon esélye sem volt a szocialistáknak. Szoros küzdelemben a Magyar Demokrata Fórum nyert. Így a kereszténydemokratákkal és a kiszgáddal koalícióra lépve ők alakíthattak kormányt a Szabad Demokraták Szövetsége helyett. Rajtuk kívül az MSZP és a FIDESZ is bejutott a Parlamentbe.

Deutsch Tamás: – Bejutunk a Parlamentbe, huszonkét képviselőnk van, pedig azt mondták, hogy ha bejutunk, akkor is maximum egy-kettő lehet. Az égvilágon semmi nem indokolta volna, mégis 1990 nyarán bizonyos értelemben a semmiből egy hihetetlenül intenzív, párton belüli elégedetlenség üti fel a fejét: az alig néhány hónapja a Fideszbe belépő emberek egyszer csak az akkor néhány ezres taglétszámmal bíró Fidesz belső működésének rettentő nagy kritikusává válnak.

Huth Gergely: – Mégis, mi romlott el? Nemcsak az „hungarikum”, hogy itt gyakor-

relmem, aki a tengerentúlra költözött, most itthon van Magyarországon, s vár engem. A Batthyány tér mellett jelölt meg egy presszót, az Angelikát, én oda mentem a megadott időpontra, de nem volt ott senki, majd amikor visszafelé ballagtam a metróhoz, akkor szembejött Kazai Zoltán, s azt mondta, hogy viselkedjél tisztességesen, mértékartóan, ilyennek ismertünk meg, mert pillanatok alatt politikai és erkölcsi hullát tudunk csinálni belőled. Ez '91 tavaszán volt, s nem akarták, hogy parlamenti képviselő legyek tovább.

Bálint László: – 2002 nyarán is, a kormány megalakulása után kirobban a D-209-es ügy. Nekirontanak Medgyessy Péter miniszterelnöknek, hogy SZT-tiszt volt. Kapkodja a fejét jobbra-balra, azt se tudja, hogy mit mondjon, mert tényleg SZT-tiszt volt. Mi történik néhány nap múlva? Megszólal a legnagyobb ellenzéki párt elnöke, Pokorni Zoltán. Férfias választ várt a miniszterelnöktől az SZT-tiszt múltját illetően. Megkapja a választ szinte pillanatokon belül, két-három napon belül, ugyanis az MSZP leleplezi Pokorni Zoltán apját, hogy Pákozdi János fedőnéven III/III-as ügynök volt. Honnan a francból tudták három nap alatt előkaparni azt az anyagot? Kész volt! Hogy ennek mennyire nincsen vége, azt még napjainkban is tapasztalhatjuk, csak ki kell húzni a fiókot, s ki kell emelni...

Huth Gergely: – Ezeket az anyagokat tehát valaki illetéktelenül, illegálisan hazavitte, majd tizenöt-húsz év múlva elővette.

Bálint László: – A hivatalos állomány vitte haza, ha éppen haza akarta vinni.

Huth Gergely: – Tehát az egykori állambiztonsági tisztak az elmúlt húsz-huszonöt évben azért bele-beleszóltak a magyar belpolitika alakulásába.

Bálint László: – Beleszóltak, hogyne szóltak volna, de nemzetbiztonsági szolgálatokba átmentett állambiztonsági tisztként. Úgy szóltak bele. A többség sikeresen átmentette magát vezetőstől, beosztástól, mindenesztől. És ugyanúgy, mint ahogy a politikai elit is, részben sikeresen átmentette magát. Nem akarok arra utalni, hogy Horn Gyulából miniszterelnök lett. Vagy a politikai bizottsági tag Csehák Juditból miniszter lett.

Narrátor: Sokakat megdöbbenett, amikor az 1994-es választások után az egykor radikálisan antikommunista SZDSZ koalícióra

lépett a szocialista párttal. A lépésre akkor és azóta is több magyarázat született. De az biztos, hogy a rendszerváltás idejében egy ilyen szövetség elképzelhetetlen lett volna.

Huth Gergely: – A szabaddemokraták az egykori nómenklatúrával kötöttek koalíciót.

Fodor Gábor (1994-ben már az SZDSZ képviselője): – Ez egy hősi és tiszteletre méltó döntés volt az SZDSZ részéről, mert nem a saját pártérdekeit nézte, hanem hazánk, Magyarországnak az érdekét. Összeomlott a KGST, összeomlott a szovjet piac, nekünk meg kellett volna találnunk a helyünket a nyugati piacgazdaságban, amelyhez nem voltunk hozzászokva. Az is egyértelmű volt, hogy ha a nyugati világ azt az üzenetet kapja, hogy visszatértek a volt kommunisták, csak kicsit szolidabb kivitelben, akkor itt semmiféle segítség nem lesz. Hogyha azt látják, hogy ott vannak mellettük azok, akiket megfigyeltek és bebörtönöztek az ő idejük alatt, akkor azt fogják mondani, hogy hát itt azért valami mégiscsak történt, mégse visszarendeződés van ebben az országban.

Huth Gergely: – Ennek a filmnek azt a címet adtuk, hogy Szétszakadt Magyarország. Mi kellene ahhoz, hogy ezt ne lehessen mondani?

Fodor Gábor: – Az kellene, hogy végre megértse a magyar közélet, s ebbe a politikai elitet is beletartozónak gondolom, de másokat is, közírókat, újságírókat és gazdasági elitet, hogy nem lehet úgy gondolkodni, hogy a másik oldalt örökké úgy tekintem, s úgy nézek rá, mintha éppen ideiglenesen lenne szabadlábban. Tehát ha ez a nézőpont a politikai ellenfeleimmel kapcsolatban, akkor ebből az országból soha semmi nem lesz.

Szokolay Zoltán: – Most már olyan fokú a bizalmatlanság ezen csoportok, táborok között, hogy az már ijesztő. Iszonyatosan ijesztő, hogy eddig jutott a magyar szellemi élet. Azt gondolom, hogy mi, magunk okoztuk. Tehát a szellemi életnek minden részvevője felelős ezért, nem csak az állambiztonsági szervek.

Kukorelly Endre: Nem kell egymást szeretnünk meg összepuszkodnunk, külön kell lapokat csinálnunk, külön kell beszélgetnünk bizonyos dolgokról. De legyen egy határ, egy öv, amely alatt nem szabad ütni. És ez vonatkozik a politikára, hogy meg kéne húzni a határt, s az alatt a minimál konszenzust kiala-

kítani. Akik ezt nem csinálják, akik ez ellen dolgoznak, azok egyéb gazemberségekre is képesek.

2016. március 15.

(Filmjelenet a felvonulásról, a táblán felirat: „Ahol a politikusok lopnak és hazudnak, ott kötelesség az ellenállás!” A riporter a felvonulókat próbálja kérdezni.)

Huth Gergely: – 1986-ban, 1988-ban és 1989-ben még börtön, gumibot, iskolából való kirúgás járt a március 15-ei ünneplésért.

Egy férfi: – Hát, ha maguk fideszesek, akkor köszönöm, nem óhajtok nyilatkozni.

Huth Gergely: – Dokumentumfilm készült Szétszakadt Magyarország címmel.

Egy férfi: – Szégyellj magad, szégyellj magad!

Másik férfi: – Ön úgy tesz, mintha semleges lenne, de közben nem.

Huth Gergely: – Bocsánat, de miért gondolják, hogy fideszesek lennénk?

Egy férfi: – A kérdéséből hallom.

Egy nő: – Bizony, akkor nem lehettünk büszkék arra, hogy mi magyarok vagyunk, meg félni kellett attól, hogy esetleg bántanak, ha kimegy valaki ünnepelni.

Egy fiatal ember: – Szörnyű, hogy mennyire nem tanították az én korosztályomnak 56-ot, március 15-ét, a szabadságharcot.

Harmadik férfi: – Nem volt tanácsos kimenni, főleg akkor, ha az ember állami cégnél dolgozott, mert utána repülhetett a munkahelyéről. Akik kimentek, azokat pedig megverték nem egy esetben.

Egy idős úr: – Emlékszem rá, mert én is voltam kint. Az elmúlt rendszerben az emberek mindig is bomlasztották az országot, és hát, sajnos, ma is lesz ilyen problémánk, úgy veszem észre.

Tömeg: – Börtönbe, börtönbe!

Huth Gergely: – Másképpen alakult volna a rendszerváltás, ha ez az erőteljes bomlasztás nem folyik akkortól?

Idős úr: – Biztos vagyok benne!

Másik idős úr: – Abban az időben még mindenki liberális volt. Nem szakadt így táborokra az ellenzék. Minden pártnak, amely el akar nyomni valakit, az oszd meg és uralkodj a lényeg. Tehát megosztani az ellenzékét, meg akárkit megosztani, ez volt a lényeg abban az időben.

Egy férfi ordítva: – 88-ban huszonöt forintot kaptál azért, hogy eláruld ezt a hazát. Te fasiszta, hazaáruló!

Tömeg: – Hazaáruló! Hazaáruló!

(A film végén felhangzik a Tavasz szél vizet áraszt című gyönyörű népdalból: „Bújjunk egymás árnyékába, virágom, virágom!”) ◆◆

LEXIKON: A Szétszakadt Magyarország című dokumentumfilmet rendezte: Huth Gergely. Forgatókönyv: Mező Gábor, dramaturg: Kerekes András, producer: Skrabski Fruzsina, vezető operatőr: Barta Zoltán, animációs rendező: Pásztor Tamás, narrátor: Mécs Károly, a belügyes iratok narrátora: Jámbor József. A Hamvas Béla Kulturakutató Intézet igazgatója, Hankiss Ágnes Állambiztonsági játszmák című munkafüzete alapján. Továbbá: Nagy Piroska, MTVA Archívum, Szabados Árpád, Pesty László és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára anyagai alapján. Gyártó: PFS (Planet Film Studio), Gerilla PresS. Média támogató: PestiSracok.hu, Becsengetünk produkció 2016. NMH (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság). A film a Médiatanács Magyar Média Mecénatúra programjának támogatásával készült.

„Bújjunk egymás árnyékába, virágom, virágom!”

Pódiumvita a Szétszakadt Magyarország filmbemutatója után

A Szétszakadt Magyarország című dokumentumfilm bemutatóját követően, 2017. február 22-én

Huth Gergely rendező az Uránia mozi színpadára kerekasztal-beszélgetésre hívta a film alkotóit és közreműködőit. Hankiss Ágnes, a Hamvas Intézet alapító igazgatója, Alexa Károly irodalomtörténész, Bálint László volt kémelhárító, Horváth Attila alkotmánybíró, jogtörténész, Kukorelly Endre költő, Pesty László rendező és Szokolay Zoltán költő, volt III/III-as ügynök vitázott arról, hogy hol rontottuk el a rendszerváltást.

Huth Gergely: – Isten látja lelkünket, a filmben mi nem akartuk megmondani, hogy kinek van igaza. Olyan könnyű tíz-tizenöt évvel fiatalabbnak azt mondani, mondjuk, hogy nem voltak elég bátrak, vagy tisztábban kellett volna látni. Inkább az a kérdésünk, hogy lehetett volna-e másképpen? Elsőként Hankiss Ágnest kérném, aki ezt az egész témát évek óta kutatja, hogy szóljon hozzá.

Hankiss Ágnes: – Visszapillantva ennyi évtized távolából, végre tisztán kell látnunk, hogy milyen állambiztonsági műveletek, milyen lejárato, bomlasztó akciók zajlottak, amelyek szerepet játszottak abban, hogy a magyar értelmiség és áttételesen az ország valóban kettészakadt, s a szemben álló szektárok gyilkolják egymást. De azért, s a film közben is ezen gondolkodtam, szerintem ügyelnünk kéne, fiatalabbaknak, idősebbeknek, különböző nemzedékekhez tartozóknak, akik valamiképpen ennek a részesei voltunk, hogy azért teljes mértékben ne mentsük fel magunkat. Kukorelly Endre a filmben úgy fogalmaz, hogy kéne húzni egy vonalat, amely alá nem kéne menni, s bizony nagyon sokszor bőven a vonal alá ereszkedtünk mindannyian, s azt hiszem, hogy ebben nem lehet kizárólag a kommunista állambiztonság és az MSZMP-ből kialakult szocialista párt háttérmanővereinek az eredményét látni. Jó volna azt is végiggondolni, hogy mi valójában ebben milyen szerepet játszottunk, melyek voltak azok a pontok, azok a keresztutak, hogyan is mondjam, szemléleti zárlatok és zárványok mindegyik táborban, amelyek idevezettek, függetlenül a kommunista állambiztonság tevékenységétől – amelyet természetesen ezzel nem mentek vagy szépíttek –, csak azért egyszer az önvizsgálatot is szeretném megérni. Nem biztos, hogy megérem.

Huth Gergely: – Kukorelly Endréhez irányítva a mikrofont: leteszik-e egyszer a fegyvert a felek?

Kukorelly Endre: – Könyvtárnyi anyagot lehetne írni erről a dologról. Szerintem a létezésnek az a sajátossága, hogy abban harc folyik, ezzel semmi baj nincsen. A probléma szerintem az, hogy ebben a dologban, a magyar társadalomban – történetileg is így alakult – igazából István és Koppány óta erősen két osztat létezik. Ilyen bipoláris struktúra alakult ki a magyar történelemben, a keleti–nyugati, kuruc–labanc, pogány–keresztény, kismagyar–nagy magyar, népi–urbánus, s lehetne nyilván ezt még sokáig folytatni. És amíg ez a kettősség fennáll, a két pólus ennyire erősen megképződik, s mindenkit, akinek esetleg nincsen kedve ebbe a két pólus valamelyikébe beállni, azt a másik rögön betolja valamelyik pólusba, addig szerintem itt ötről a hatra nem fogunk jutni. Tehát az lenne jó, ha a társadalom megengedné magának a többpólusosságot, abban a pillanatban kiegyenlítődne kicsit a viszonyok, s nem lenne ez az örületes darálás, amely most megy. De amíg megy, ez a mi vagyunk a fasza csávók, már bocsánat, s aki nem velünk van, hanem a másik póluson van, az mind gazember, hazaáruló, amíg megy a két oldalnak ez a kommunisztázása, kontra fasisztázása a társadalomban, addig szerintem nem nagyon lehet ebből kikászálódni.

Huth Gergely: – Igen, csak hát vannak, akik rosszabbul, s vannak, akik jobban jöttek ki ugyanazokból a pofonokból. Szokolay Zoltántól hadd kérdezzem meg, hiszen a filmben elmondottak alapján ő nagy árat fizetett: hogyan sikerült a kapott, brutális pofonokat begyógyítania?

Szokolay Zoltán: – Nem az én történetem a fontos, hanem a film alapvető mondanivalója. Azért is vállaltam, mert azzal egyetértek. Én 1984-től 1987-ig, tehát három évig voltam részese ezeknek a titkosszolgálati mozgásoknak, s bizonyos értelemben az áldozata is. De más itt a lényeg. Ezek a pólusok, ellentétek valóban megvoltak, ahogy Endre mondja, réges-régen. De a filmben ott van az a kulcsmondat, hogy „engedjük egymást publikálni, érvényesülni, beszélgetni”. Ez nagyon sokáig nem valósulhatott meg, azt gondolom, hogy a szakma bizonyos köreinek, úgynevezett kánonoknak nagyon erős hatásuk és hatalmuk volt és van ma is arra, hogy más alkotókat kívül penderítsen. [...] Végigcsináltam az életemet, elmúltam hatvanéves, megjelent tíz könyvem, s maradnak kézirataim, nincs bennem keserűség. Amiatt van, hogy lehetett volna másképpen is. [...] Akkoriban München környékén járva kaptam egy jó tanácsot egy íróembertől, akit megkérdeztem, hogy most mi a fenét csináljak. Ő azt mondta, hogy próbáld elkerülni azokat a köröket, amelyekre kíváncsiak. Vidékre költöztem tehát, eleve nem jártam semmiféle szervezetbe, s innentől kezdve nem voltam érdekes számukra. Tehát '87 után nem kerestek. Így lehetett ebből valahogy kioldalogni.

Huth Gergely: – Az történt, hogy az ügynököket megbélyegezte a társadalom, de mégis csak akkor lett volna valódi a rendszerváltás, ha azokat is megbélyegezték, akik a megrendelők voltak. Az volna a kérdésem, hogy megbélyegezték-e azokat, akik ezeket a jelentéseket olvasták, megrendelték bizonyíthatóan. Talán Bálint László elsőként válaszolhatna erre.

Bálint László: – Nem azonos mércével mérik az egyik hálózati személyt meg a másik hálózati személyt. [...] Amíg ilyen kettős mérce van hálózati vonalon, addig teljesen természetes, hogy a civil szférában is megessék ugyanez, s az emberek egyik táborba tartoznak, vagy a másikba. Azt szeretném még elmondani, hogy kikiáltották 1990-ben bűnösnek a III/III-as csoportfőnökséget. Tudnék példákat mondani, hogy milyen aljas dolgokat műveltek például a II. Vatikáni Zsinat idején a magyar, polgári hírszerzők, s egyáltalán az emigrációs bomlasztásban milyen szerepet játszottak, de most erről ne beszéljünk, mert ez a film témáját nem érinti. Viszont azt érdemes megemlíteni, hogy 1990 januárjának végén megszűnt a III/III-as csoportfőnökség, s február 14-én megalakultak a nemzetbiztonsági szolgálatok, ahol az egyik szolgálatnak létrejött egy olyan igazgatósága, amelyet úgy hívtak, hogy alkotmányvédelmi igazgatóság, s ez egy belső elhárító részleg volt, amelynek indulásnál az volt a feladata, hogy a szélsőséges mozgalmakkal foglalkozzék. Azt pedig tudjuk, hogy az a szélsőséges, akit mi szélsőségesnek mondunk. Mindig nézőpont kérdése. Attól kezdve a belső elhárítás tulajdonképpen tovább élt és él ma is. Csak most nem hálózatnak hívják, hanem másnak.

Huth Gergely, Mező Gábor és Szokolay Zoltán

Huth Gergely: – Adódik most, hogy az alkotmánybíró urat állásfoglalásra késztessem. Tényleg nem lehetett ebből az ördögi játékból kilépni? Nem lehetett volna ezzel szakítani '90-ben?

Horváth Attila: – Jogtörténészként a fő problémát abban látom, vizsatekintve most már mint egy történelmi korszakra, hogy a Kádár-rendszer időszakában veszítette el a magyarság nagymértékben azt az erkölcsi mércét, amelyet nagyon fontosnak tartanak ma is. Amikor jött a rendszerváltás, az annyira váratlanul érte a magyar társadalmat, hogy lelkileg és erkölcsileg egyszerűen nem volt rá felkészülve. Amikor pedig kiéleződtek az ellentétek, különböző csoportok és rétegek között, vallási, társadalmi és egyéb ellentétek, akkor ezt nem tudták megfelelően kezelni. És, persze, a titkosszolgálatok erre rájátszottak, hogy ez még élesebb legyen, de szerintem ez csak hab volt a tortán. Mert ezek az ellentétek megvoltak anélkül is, de a Kádár-rendszerben ezekről nem lehetett beszélni, tehát nem voltak tisztában az emberek ilyen ellentétekkel és problémákkal. Erről a közéletben semmilyen szó nem hangzott el, soha senki egyetlen mukkot nem mondott ki egyetlen médiában sem, egyetlen sajtóban nem írtak erről, s akkor ez hirtelen rázúdult az emberekre, s ezeket nem tudtuk feldolgozni. Jogászként még annyit tennék hozzá, rendkívüli szomorúnak tartom, hogy jobb híján mi, jogászok egyetlen egy választ tudunk erre adni, hogy például szankcionálunk bizonyos, nagyon szélsőséges megnyilvánulásokat. Tehát azt mondjuk, hogy ez már becsületsértés, ez már rágalmas, tiltott önkényuralmi jelképek használata, s így tovább. A legszélsőségesebb válaszokat próbáljuk szankcionálni, pedig az lenne a helyes, ha ezt maga a társadalom oldaná meg erkölcsi kérdésként, s nem a jog eszközeihez és a szankciókhoz kellene nyúlni.

Huth Gergely: – Látom, hogy Kukorelly Endrének lenne válasza.

Kukorelly Endre: – Ahhoz fűznék valamit, amit Szokolay Zoli mondott a saját, kényszerű működéséről. 1997 körül, amikor megalakult a Történelmi Hivatal, bementem, s kikértem a rám vonatkozó iratokat. És meg is kaptam, de nem egyből, hanem körülbelül egy éven belül a kis paksamétát. Az iratokban azonban ki voltak takarva a nevek, s az történet, hogy az egyiknél, aki írt rólam szép, kalligrafikus kézírással, oda volt írva, hogy Szekszárd. Mutattam ezt egy barátomnak, aki kiejtette a kezéből, s azt mondta rá, hát ez a Csengey. Annyira megijedtünk ettől a dologtól, hogy akkor utánamentem, hogy ki az a Szekszárd, s akkor derült ki, hogy Havasi Zoltán, szóval amit Szokolay a filmben saját magáról elmondott. Fontos volt számomra, hogy ez kiderüljön, mert én Csengeyvel tényleg nagyon jóban voltam, amikor Pesten járt, sokszor nálam aludt, s megijedtem, mert ő is szekszárdi volt, ezért utánajártam és tisztáztam. Na, most mindez 1997-ben történt. Most 2017 van. Húsz

évvel vagyunk túl rajta, s egyáltalán nincs semmi tisztába téve. Pedig ezt egyből, ahogy anyukám mondja, standa pityoresz tisztába kellett volna tenni, s akkor egy katartikus pillanatban minden a helyére került volna. Én tényleg elhiszek mindent, hogy ezek közül az emberek körül sokakat megszaroltak, megfenyegettek, megverték, fényképeket készítettek róluk. De ha ezek az emberek abban a pillanatban, amikor a rendszerváltás megtörtént, előálltak volna, s azt mondták volna, hogy ezt és ezt, ezért és ezért csináltam, elnézést kérek, csak ennyi gesztust tettek volna, akkor azt mondom, hogy nincsen semmi baj. Nem lett volna bennem semmi harag, hogy jövök én ahhoz, hogy megbocsássak, ítélek, hogy úgy mondjam, néhány fokozattal feljebb van az, akinél az ítélet van. De szerintem a rendszerváltásnak a legnagyobb bűne, hogy nem történt meg ez a katartikus szembenézés azzal, ami történt.

Nyilvánosságra most? A maradékot?

Huth Gergely: – Túl szépen hangzik ez így.

Hankiss Ágnes: – Én itt kettéválasztanám a dolgot, a bocsánatkérést és a tisztánlátást, bár elfogadom, hogy a katarzisznak mind a kettő nélkülözhetetlen eleme. Azzal csak egyetérteni tudok, hogy aki tudja, hogy bocsánatot kell kérnie, az kérhetett volna bocsánatot, s nem lett volna szükséges nekünk a másik oldalon névlistákat összeállítanunk. Ami viszont a tisztánlátást illeti, ha ezt most pragmatikusabban akarom megfogalmazni, s egyben talán kicsit a földre leszállítani, akkor az ügynöklisták nyilvánosságra hozatala körül zajlik egy immár több évtizedes vita, illetve nagyon sokakban teljesen érthető elégedetlenség. Őszintén meg kell mondjam, hogy engem könnyű lenne, mondjuk, írásaim alapján ellentmondásban tetten érni, mert ifjabb és naiv időszakomban egyértelműen én is amellel szoltam, arról írtam, hogy itt rendet kellett volna csinálni, és igen, az ügynöklistákat nyilvánosságra kellett volna hozni. Aztán, ahogy kutatóként egyre mélyebben ástam bele magam ebbe az egész témakörbe, s már túl voltam a sok ezer oldalnyi állambiztonsági dokumentumon és ügynökjelentésen, egyre jobban elbizonytalanoztam. Kétségteljesen a tisztánlátás és a nyilvánosságra hozatal mellett komoly erkölcsi érvek szólnak. De ugyanakkor van egy nagyon komoly, erkölcsi dilemma a mérleg másik serpenyőjében is. Gergőhöz kapcsolódnék, aki az előbb arról beszélt, hogy voltaképpen az ügynökök lettek feltárlva, mint az előző rendszer bűneinek szinte egyetemleges és egyedüli felelősei. Zárójelben hozzátenném, hogy e mögött azért némi tudatos állambiztonsági szándék és manipuláció nagyon is tetten érhető volt: vagyis az ügynököket bűnbakként felmutatni, a társadalom indulatát rájuk irányítani, s akkor árnyékban, homályban észrevétlen marad nagyon sok más szereplője ennek a nem éppen felemelő történetnek. Az egyéb szereplők tekintetében a pártállam és annak vezetői, mint megrendelők. Ami nem ilyen nyilvánvaló, sőt, nagyon sokan a mai napig nem tudják, hogy konkrétumot mondjak, hát ott voltak a hálózaton kívüli kapcsolatok és ennek különböző alfajai. A hálózaton kívüli kapcsolatokat tekintve – és most nem mennek bele, hogy ennek milyen típusai voltak, a hivatalos kapcsolat, a titkos kapcsolatok és egyebek – kizárólag olyan emberek tölthették be ezt a szerepet, akik teljes mértékben azonosultak a rendszerrel és az ideológiájával. Tehát hithű alapon működtek, nem zsarolással, vagy döntően nem zsarolással, mint az ügynökök. És ami még számomra is meglepő módon az utóbbi időben az iratokból kiderült, senki ne gondolja azt, hogy ezek a hálózaton kívüli kapcsolatok csak hangulatjelentéseket vagy információkat adtak. Nem, ők műveleti értelemben is használhatók voltak, tehát meg lehetett őket bízni feladatokkal, hogy tevőleges, műveleti szereplőjévé váljanak mondjuk bomlasztó és lejárató akcióknak, kombinációknak és játszmának, tehát az ő erkölcsi felelősségük ebben a történetben semmivel nem kisebb, sőt, olyan

értelemben nagyobb, hisz kényszerítő, vagy zsaroló körülmény nem merült fel, amelynek a hatása alatt vállalták ezt a szerepet. Őrök nyilvántartást készíteni nem lehetett, az operatív tiszt csinálhatott magának jegyzeteket, viszont én csak iratokra tudok építeni, tehát ha akarnánk se tudnánk az ő neveiket nyilvánosságra hozni. Holott az erkölcsi felelősségük és a politikai felelősségük semmivel nem kisebb, sőt, megköcskötöttem, nagyobb, mint az úgynevezett ügynököké. Személyes példát mondok. Amikor nem olyan régen megkaptam egy rólam szóló, régi jelentést, amelyet Rytkó Emília készített, talán emlékeznek a nevére, ugyanis a szocialista választási bizottság elnöke volt, akkor ezt nyilvánosságra is hoztam, s akkor az egész balliberális média rám támadt, hogy de hát ő nem volt ügynök. Én egy pillanatig nem állítottam, hogy ügynök volt, számomra teljesen nyilvánvaló volt, hogy ő hálózaton kívüli kapcsolatként jelentett, hiszen ezért szerepelt a valódi nevével. Ha ügynök lett volna, akkor fedőnévvel szerepelt volna.

Na, most a kérdés. Az SZT-tisztekről megmaradt a teljes nyilván tartás, s annak idején a Belügyminisztérium külügyi osztályán ott volt a személyi anyaguk, fizetési kartonjuk, egyebek, de azok a mai napig titkosítottak. Itt jön az én erkölcsi kérdésem, s ezért inogtam meg az ügynöklisták tekintetében, hogy, ugye, bibliai szót használva: személyválogatás? Ha mi most azokat a neveket, amelyek a dokumentumok alapján összerakhatók, kitennénk az asztalra, s ünnepelnénk magunkat, hogy a katarzist előmozdítjuk, akkor olyan neveket tennénk ki, akiknek a többsége agyongyötört emberként kényszerítés, zsarolás vagy kompromittálás miatt kellett vállalkozzék erre a szerepre. Míg ezzel szemben azoknak, akik egészen más szerepkörökben önként vállalkoztak erre, fel sem merülne a lelepleződésük. A kérdésem igazából nagyon komoly, erkölcsi dilemmát tartalmaz: azokat meghurcolni, akiknek pechjükre a nevük megmaradt, s nagyon sok más embert, akinek a felelőssége legalább akkora, őket viszont vígan inkognitóban hagyni, hát, ez számomra nagyon kérdéses. Ezért ma már nem tenném le a voksot a megmaradt nevek nyilvánosságra hozatala mellett.

Talán egyetlen gondolatot még megengednek nekem: ugyanakkor nem tartom azt sem szerencsésnek, ha teljes mértékben összemoszuk a dolgokat, s zárójelbe tesszük az egyéni választásnak és a döntésnek a súlyát. Hadd utaljak itt 1957-re, a magyar értelmiség első szakadása tulajdonképpen akkor zajlik le. És nem a népi–urbánus tengely mentén következett be, hanem 1957-ben a párt nyomást gyakorolt a magyar értelmiség színe-javára, hogy az ENSZ számára írjanak alá egy olyan nyilatkozatot, amelyben elítélik a forradalmat, azaz tulajdonképpen egy hűségnyilatkozatot a Kádár-rendszer mellett. Majdnem mindenkit megkerestek, s a kommunista állambiztonság szolgáltatta hozzá a municiót. Gondolják végig, '57! Nagyon sokan aláírják ímmel-ámmal, igen rossz lélekkel, de aláírják. Vannak, persze, akik önként és dalolva, róluk ne beszéljünk. De azért vannak emberek, s az ő tettüknek az emléke ne legyen kisebb attól, hogy most emberileg nem ítélek meg, értsük meg a tragédiákat! Voltak emberek, például a filmben látott Mészöly Miklós, s igenis adózunk ennyi évtized után is az ő bátorságának és az egész Újhold-körnek, Nemes Nagy Ágneseknek, akik nemet mondtak, s nagyon komoly veszélyeket és egzisztenciális hátrányokat vállaltak fel. Ezt a dolgot a maga teljességében kell látni. A legdrámaibb eleme ennek különben Pilinszky Jánosé, akinél tisztább ember nem hiszem, hogy létezhetett a magyar értelmiség soraiban, legalábbis nekem ő egy ilyen csillag az égen ebben a posványos világban. Pilinszkynek egy halálosan beteg unokaöccse volt, s őt azzal zsarolták meg, hogy ha nem írja alá ezt az 57-es nyilatkozatot, akkor a külföldi gyógyszereit nem engedik behozni, s ő ezért írta alá, hát, gondolom, nagyon megszenvedte. Remélem, világos, hogy hova akartam kilyukadni. Teljesen azért ne relativizáljuk a dolgokat, s ne feledkezzünk meg teljesen azokról, akik nagyon sok hátrányt és negatívumot vállalva nemet mondtak. Nemet mondtak aláírásra, szervezésre és sok mindenre.

Huth Gergely: – Sokan őszintén megdöbbenek, amikor az 1990-es évektől kezdtek kiderülni a manipulációk. Pesty Laci, te azt mondd, pontosan tudad, hogy mit művelnek. Hogy van ez?

Pesty László: – Hadd szemléltessem ezt az 1980-as évek elején történt, személyes esetemmel. Felvettek az egyetemre az érettségi után, de előtte egy évet a katonaságnál kellett töltenem. És a katonaságnál okoztam némi bonyodalmat. 1983-at írtunk, s a sztálinista hangvételű, politikai tankönyveket egy hatalmas gúába raktam a körlet folyosóján, s leöntöttem benzinnel, majd felgyújtottam. Ezt aztán többen sérelmezték. Másnap Major százados behívott, akinek csak a nevét tudtuk, mert soha senki nem látta, szóval a százados tüzetesen kihallgatott, majd azt mondta: „Na, ide figyeljen, Pesty elvtárs! Itt van ez a papír. Pontosan tudjuk, hogy mit csinált. Ha mostantól bejár hozzám, és szépen elmeséli, hogy mi lesz, vagy mi volt, vagy mi van századszinten, miről beszélgetnek, kik szidják a rendszert, s aláírja ezt a papírt, akkor mehet egyetemre. Ha nem írja alá, akkor ebben az országban egész életében, a bűdös életben egyetemre nem megy.” Én katolikus neveltetést kaptam, s a bérmakeresztési szentem Morus Tamás. Akinek a vértanúságát ismerjük, hiszen a hitéért az oltárnál legyilkolták. És megkérdeztem Major századosot, hogy hallott-e Morus Tamásról, aki az életét adta az elképzeléseikért és a hitéért. Meglepő választ kaptam, művelt ember volt Major százados. Azt mondta, hogy igen, persze, mindent tud róla. Mondom, hogy akkor, ha nem haragszik, én ezt most nem írnám alá. Major százados maga elé nézett, megvonta a vállát, s azt mondta: „Tulajdonképpen igaza van. Na, menjen a francba!” Hankiss Ágneshez kapcsolódva: nagyrészt vele értek egyet. Az ember fiatal korában másképp gondolja az ügynöklisták nyilvánosságra hozatalát, s ahogy telik az idő, egyre több sorsot, egyre több helyzetet ismer meg arról, hogy kit, mivel zsaroltak ahhoz, hogy belépjen. Én a mai napig nem tudtam zöldágra vergődni abban a kérdésben, amelyet Ági felvetett, fiatalabb koromban én is radikálisabb voltam, fiatalabb koromban az ember általában feketében és fehérebben látja a világot, ma már, ötvenkét évesen a szürke nagyon sok árnyalatában látom ugyanezt a világot. Igen, voltak, akik borzalmas kényszer alatt írtak alá, s voltak, akik önként és dalolva, előnyökért írtak alá. Elmesélhetném az édesapám példáját, kicsit analóg a helyzet, ő most nyolcvanhat éves, őt egy másik dilemma elé állították. Tudományos kutató volt, lett volna akadémikus és az ország legünnepeltebb geokémikusa, ha belép a pártba. De nem lépett be.

64-es vagyok, s az én generációmnak megadatott az a hallatlan szerencse, hogy felnőtt fejjel érthette meg a rendszerváltást. Végigéltük gyermekként és kamaszként a diktatúrát, s pont a pályánk indulásakor jött a rendszerváltás, amikor is kinyílt a világ, és szabadokká váltunk. A szabadság szót most ne elemezzük, azt se, hogy mi történt itt az elmúlt huszonhat évben, s mi nem történt. Mindenesetre a nagy változás éppen a felnőttkorunk határán zajlott. Tehát az én generációm nagyon szerencsés e tekintetben, hiszen mind a két világot alaposan megtapasztalhatta. A filmhez gratulálni szeretnék Gergőnek és munkatársainak, mert ahogy az egész kérdés nem fehér és fekete, úgy a film sem az. Hanem, hogy egy felkapott könyv címével éljek, a szürke ötven árnyalata.

Huth Gergely: – Azt javaslom, hogy rövid körkérdéssel búcsúzzunk el sorban a vendégeinktől. Elcsalta-e önök szerint az állampárt a rendszerváltást, s begyógyíthatók-e azok a sebek, amelyeket azóta a rendszerváltók egymáson ejtettek?

Szokolay Zoltán: – Annak a csaknem tízmillió embernek, aki ebben érintett volt, azaz Magyarország lakosságának a lelkében bizonyára elcsalta. Nem az következett be, én úgy látom, amit reméltünk, elég keserű szabadság, amely most van.

Alexa Károly: – Nehéz erre válaszolni, én azt mondom, hogy minden Bach-korszak megpróbálja a maga képére átírni a történelmet, a jövőt is. Egy darabig sikerül is, rengeteg kínlódat, szerencsétlenséget, meghasonlást és szegénységet okozva, családon belül, nemzetben belül és határokon túl is, de egy idő után a dolgok visszatérnek a maguk medrébe. Szóval a dolog a maga rendjéhez igazodik hozzá. A magyar történelmet nézve is, amikor szabadabb volt a magyar múlt, akkor az ilyen rövid, ilyen balhész, zűrös és emberpróbáló idők után beállt egy stabil állapot – és most nem a mai rendszert dicsérem, félreértés ne essék, bár dicsérhetném, mert nagy bajom nincsen –, de most Tisza Kálmánra

gondolok konkrétan. Akkor az igencsak sötét idő után valami békeség uralkodott el rengeteg megtiport emberrel, rengeteg öngyilkossal, a börtönidőket nehezen túlélő emberekkel, rengeteg gyászoló özvegygel. Ez most is megvan, de most az a nagy probléma, hogy akik a rendszerváltozásból vesztésként jöttek ki, azok nem igen tudnak ebből kikapaszzkodni. Maradnak ott, ahol voltak, nem tudom, hogy mekkora százalék ez, s milyen módon változik az állapotuk, de azt hiszem, hogy ez az elemi szegénysége az országnak. Azt nem hiszem, hogy a rendszerváltozást háttérből levezényelni próbáló kolonisták és szövetségeseik, valamint a hűbéreseik, hosszú távon valóban megrongálhatták volna azt, amit mi a magyar történelem Historia Geniusának gondolunk. Bocsánat, ha túlzottan optimista lennék.

Bálint László: – Nagyjából úgy történhetett, mint az 1956-os forradalom alatt. Akkor is számtalan példa volt arra, hogy különböző, forradalmi intézményekbe a kommunisták beépítették az embereiket, hiszen kiadták a jelszót, hogy kommunisták be a forradalom intézményeibe, a nemzetőrségbe, a munkástanácsokba és a forradalmi bizottságokba, tehát akkor is már úgy félrecsúszófélben volt a forradalmunk. Hiszen a forradalmi kormányunk is jószérivel kommunistákból állt, s ugyanígy történt 89-90-ben is, hogy a pozíciójukat megőrizték. Tehát gyakorlatilag sikerült, nevezhetjük így is, elcsalni ezt a rendszerváltást.

Hankiss Ágnes: – Az egyik kérdés: elcsalta-e az állampárt a rendszerváltást? Hát, igen, eléggé eredményes volt ebben az igyekezetében, de azért hozzáténném, hogy harminc év után ez már nem mentség semmire, legfeljebb magyarázat.

A másik kérdés: a szekértáborok közt létrejehet-e valamifajta kibékülésféle? Ebben nem igazán bízom, mert túl mélyek a sebek, azt hiszem, hogy ezt az idő fogja meghaladni, magyarán, ha mi kihalunk, azaz kihalnak azok a nemzedékek, akik ennek a genezisében szerepet játszottak, továbbadták és hordozták ezt az ellentétet. Az idő fogja ezt túlhaladni. Ezt nem kis mértékben a saját fiaimnál látom, az ő baráti körüknél. Akik mennek, beülnek valahova, együtt szórakoznak, beszélgetnek, nem eszik olyan forrón a kását, ott van ilyen családból, olyan családból való társuk, ők már nem élnek át zsigeri és indulati vehemenciával ezt a vélt és valós, hangsúlyozom vélt és valós ellentétet, amelyet mi, öregebbek. Abban nem igazán hiszek, hogy mi magunk ezen túl tudunk lépni. Túl sok sebet kaptunk, s túl sok sebet adtunk egymásnak.

Horváth Attila: – Én azt látom problémának, hogy mi nem tudunk igazából semminek sem örülni. Az ünnepeink is mind szomorúságról szólnak, a történelmi múltunkban is, különösen a XX. században, inkább csak a tragédiákra emlékezünk. Amikor például megkérdezzük, hogy a rendszerváltozás mikor történt, azt sem tudjuk konkrét dátumhoz kötni, az alaptörvény próbálta meg 1990. május 2-ához kapcsolni, de ennek sincsen egy olyan ünnepe, mint például március 15-e, vagy augusztus 20-a, vagy október 23-a. Nem örülünk kellőképpen annak, hogy innen azért csak kivonultak a szovjet csapatok, amelyet előtte nem is nagyon tudtunk remélni. Csak vége lett ennek az állampárti diktatúrának, s mégiscsak egy többpárti demokráciában, egy jogállamban élünk, mindenki szabadon cselekedhet, szabadon mozoghat, szabadon véleményt alkothat. És a következő témakör: azért itt eltelt huszonhét év, és sok mindenben tapasztaltabbak lettünk, sok mindent tanultunk, sok mindent most már jobban tudunk. Persze, sok mindenre utólag jövünk rá. Ha valaki megnézi, hogyan nézett ki Magyarország az 1990-es évek elején, hát, tapasztalhatja, hogy milyen sok mindenben előbbre léptünk.

Azt tartom nagyon fontosnak, s ebben ez a film is apró segítség, hogy a civil társadalmat kell fejleszteni. És mindannyiunknak magunkba kell néznünk, hogy ne mindig másokban keressük a hibát. Ne abból induljunk ki, hogy nem lehet tenni semmit, mi Mohács óta vesztesek vagyunk, nekünk teljesen reménytelen a helyzetünk, nem érdemes elmenni, szavazni, nem érdemes részt venni a politikában. Hihetetlen erő van a civil társadalomban, a magyarság, ha megmozdul és összefog, s elkezd valamit szervezni, cselekedni és tenni, elképesztő ereje van. Ezt kéne tennünk, összefogni, megkeresni azokat a lehetőségeket, amelyekkel használni tudnánk embertársainknak, az elesetteknek, azoknak,

akik nehéz helyzetbe kerültek, az országnak a problémáiban, vagy csak a helyi kis közösségünkben. Szóval körülnézni, hogy ki, miben tudna segíteni a másikon.

És a tartótisztek? Az önkéntesek?

Pesty László: – Mi, székelyek azt szoktuk mondani, hogy megbocsátok, de nem felejték. Én ezzel nagy bajban vagyok. Az a rezsim, amelyik a holokausztot követően néhány évvel nyolcszázézer honfitársunkat hurcolta el a Gulágra, akiknek jelentős része ott veszett, mégpedig számottevő magyar segítséggel, annak nagyon nehéz megbocsátani. Nemcsak elfelejteni, hanem megbocsátani. Az a rezsim, amelyik negyven évig, ha a legvidámabb barakknak hívták is, de azt tette velünk, amit tett, nagyon nehéz megbocsátani. A tartótiszteknek is, s itt szeretnék éles különbséget tenni az ügynökök, a tartótisztek és a politikusok között. Az ügynök ügynök volt, erről már beszéltünk. Így vagy úgy beszerverték. A tartótiszt tudatosan vállalta a rendszer kiszolgálását, s a nap huszonnégy órájában alátámasztotta a diktatúrát a legsúlyosabb eszközökkel, mint az erőszakos szervezetek közül talán a legerősebb. De van egy harmadik felelősségi szint. És itt tudnék kapcsolódni Gergő kérdéséhez, hogy: elcsalták-e a rendszerváltást a kommunisták? Elcsalták, mert az ügynöki jelentések, amelyek átmentek az SZT-tisztek kezén, végül politikusok asztalán landoltak. Olyan politikusok asztalán, akik ezt a diktatúrát fenntartották. Ezért azt mondom, hogy amikor a 89-es, a 90-es és a 91-es években zajlottak az események, amikor párttitkárok és tsz-elnökök négy forintért privatizáltak milliárdos vállalatokat, s áramlottak be mai napig működő demokratikus szervezetekbe, s folytathatnám azzal, hogyan vették át a hatalmat a gazdaságban, a kultúrában és a politikában észrevétlenül, átszellemülve, úgy, mintha mi sem történt volna. Akkor vissza kell térnem a mondandóm elejére: nem felejtünk. És megbocsátunk? Biztos, hogy megbocsátunk? Pozsgay Imre azt mondta, hogy népfelkelés. De pontosan tudjuk, hogy az ő asztalán is ott landoltak ezek a jelentések, azok a jelentések, amelyek olyan lehallgatásokból születtek, amelyek során házaspárok szexuális életét hallgatták le. Biztos, hogy megbocsátunk? Köszönöm szépen.

Kukorelly Endre: – Én nem használnám ezt a szót, hogy elcsalták. Nyilván azok, akik helyzetben voltak, jobban csaltak, mindenestre el van az egész rontva. Alapvetően rendben van, hogy szabadság van, s hogy teljesen más rendszer van, hála istennek, s ezért folyamatosan örülök ennek. Egész egyszerűen nem engedem meg magamnak, hogy ne örüljek, hogy annak a rendszernek vége van.

Nem gondoltam volna még az 1980-as években, hogy ez valaha is ilyen radikálisra fog megváltozni, de tudjuk és érezzük azt, hogy ebben az országban mekkora erő és potenciál van ahhoz képest, hogy mi a helyzet. Ez, azt mondanám, hogy lehangoló. De én egy pozitív csávó vagyok, s ha megengeded, csatlakoznék hozzád (Horváth Attilához fordulva), hogy mindenki akkor teszi jól, ha a saját portája előtt kezd el söpörni, szembenéz azzal, hogy mit követett el, mit csinált, mit csinált jól, mit csinált rosszul, s hogy mit lehetne egyáltalán csinálni. Én is bízom abban, hogy a civil társadalom nagyon erős, csak még nem tud erről az erejéről. Kicsit kómában van a civil társadalom, sőt, az egész magyar társadalom, s igazából az értelmiségnek kutyakötelessége lenne a civil társadalmat ebből a kómából, vagy kómaszerű állapotból felrázni. Igenis, a civilség az alap. És igenis a politikát vissza kellene venniük az embereknek. Igenis meg kéne tisztítani azt a szót, hogy politika. Tehát a politikán nem azonnal a hatalmi acsarkodásra kéne gondolni, nem a pártpolitikának erre a katasztrofális acsarkodására kellene gondolnunk, hanem arra, hogy a polisz, tehát a közösség ügyeit valamilyen módon folyamatosan rendezni kéne, s ez alapvetően civil dolog. Tehát ha a civilek majd jobban a kezükbe veszik a saját sorsuk irányítását, vagy a kezelését, akkor szerintem javulni fog a helyzet. Azt gondolom, hogy ez a folyamat most már be fog indulni. ♦

Lexikon a Szétszakadt Magyarország című dokumentumfilm közreműködőiről

Hankiss Ágnes (született Erdős Ágnes, Budapest, 1950) pszichológus, politikus, a Fidesz európai parlamenti képviselője. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett klinikai pszichológia diplomát, majd a társadalomlélektan területén bölcsészdoktori címet. 1974 és 1985 között az ELTE Jogtudományi Karán volt megbízott előadó a társadalomlélektan területén. Ezt követően szabadfoglalkozású íróként dolgozott. Politikai tevékenységét 1990-től 1994-ig a Fővárosi Önkormányzat Fidesz-frakciójában kezdte. 1995-től 2009-ig a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület egyik alelnöki tisztét töltötte be. 2000-től 2003-ig a Károlyi Palota Kulturális Központ főigazgatójaként dolgozott. 2003-tól a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet igazgatója, valamint 2008-tól a Duna Televízió Kuratóriumának elnökségi tagja.

Huth Gergely (Budapest, 1977) újságíró, műsorvezető, a PestiSrácok.hu oknyomozó és hírportál társalapítója és kiadója. Már a középiskolában, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is részt vett a diáktársaknak szóló lapok szerkesztésében. 1998-ban a Napi Magyarország oknyomozó újságírója, belpolitikai tudósítója lett, majd a 2000-es lapfúziótól 2009-ig a Magyar Nemzet munkatársa, később belpolitikai rovatvezetője. Számtalan tényfeltáró riportban világított rá privatizációs és más közéleti visszaélésekre. Sok más mellett emlékezetes a Belgrád 1999-es NATO-bombázása idején írt felrázó, helyszíni riportja, vagy a Gyurcsány Ferenchez köthető üzleti kör a veszélyeshulladék-iparban és a bauxitágazatban folytatott, több tízmilliárd forintnyi közpénzt érintő machinációit felfedő cikksorozata. 2009-ben a tulajdonos hívására

a Magyar Hírlap főszerkesztő-helyettese lett, s 2012-ben közös megegyezéssel távozott a laptól. 2015 februárjában az Uránia Nemzeti Filmszínházban mutatták be Huth Gergely és Kerekes András *Lejáratus és bomlasztás – A hálózat örök* című dokumentumfilmjét a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet múltfeltárása alapján. A *Szétszakadt Magyarország* című dokumentumfilmjének premierjére pedig 2017 februárjában került sor ugyancsak az Urániában.

Alexa Károly (Radstadt, 1945) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. A Magyar Demokrata Fórum alapító tagja volt. A Sánta Kutya-díj bizottsági tagja. 1968-ban az ELTE BTK magyar–történelem szakos hallgatójaként végzett. Először szakmunkástanuló iskolában oktatott, majd az ELTE BTK magyar irodalomtörténet tanszékén oktatott, 1978-tól adjunktus volt. 1973 és 1975 között a Magyar Hírlap kulturális rovatvezetője, majd a Kortárs folyóirat kritikai rovatvezetője volt. 1978 és 1983 között a Mozgó Világ főszerkesztő-helyettese. 1986-ban kilépett a Magyar Szocialista Munkáspártból. 1988 és 1992 között a Hírel főszerkesztő-helyettese. Aztán a Heti Magyarország főszerkesztő-helyetteseként, majd főszerkesztőjeként dolgozott. 1993 és 1996 között a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatója, 1998 és 2001 között a Magyar Televízió Hírtanácsának elnöke, 2000 és 2004 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára volt. 2004 óta az Életünk igazgatófőszerkesztője, 2015 óta a Helyem Házam Palotám folyóirat szerkesztőbizottságának tagja.

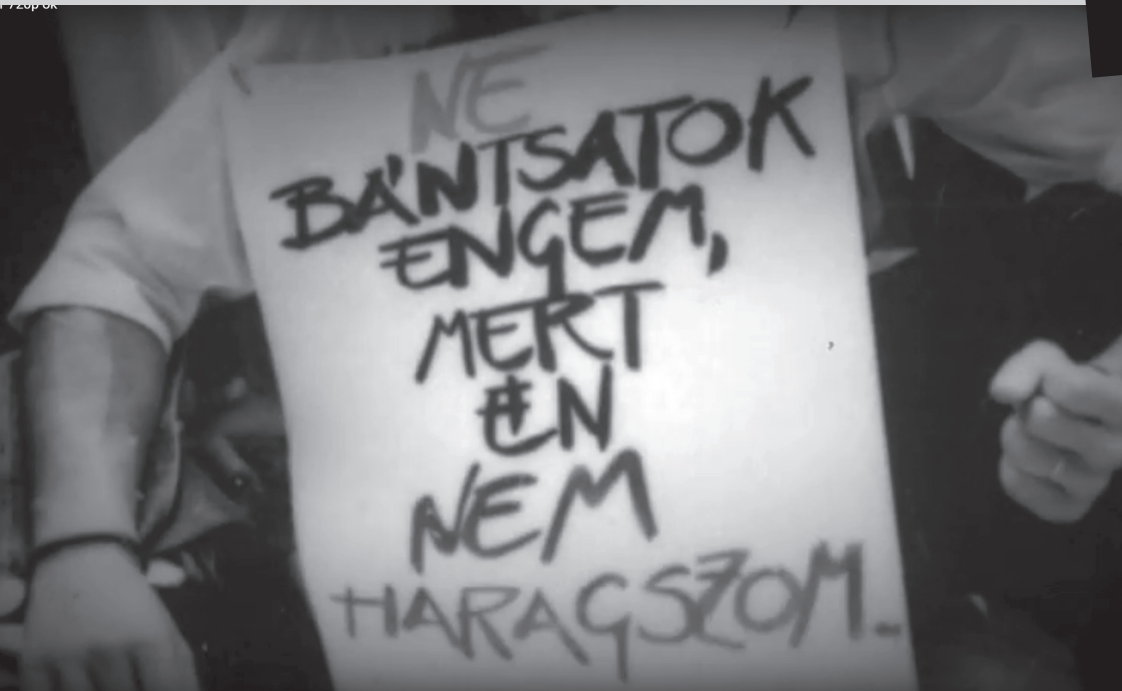
Bálint László (Kistelek, 1940) magyar kémelhárító, történelmi kutató, állambiztonsági szakértő. A szegedi Ságvári

Endre Gimnáziumban végzett, továbbtanulását 1956-os szerepvállalása miatt megakadályozták. Először segédmunkásként, majd szakmunkásként dolgozott. 1969-ben nyomozónak jelentkezett a BRFK-ra, ahová fel is vették, csakhogy kémelhárítónak osztották be a III/II-A alosztályra. A népgazdaságvédelem területén dolgozott, s noha az osztály egyik leg sikeresebb operatív tisztje lett, az MSZMP-alapszervezettel elmérgesedett viszonya következtében 1985-ben pártfegyel-mivel leváltották csoportvezetői beosztásából. Sikertől áthelyeztetnie magát a központba, a BM III/II-4-A alosztályra, ahol továbbra is kémelhárítóként dolgozott az úgynevezett izraeli vonalon. 1995-ben alezredesi rangban, alosztályvezető-helyettesként vonult nyugállományba az NBH-tól. Történelmi kutatóként elsősorban az 1956-os, szegedi eseményekkel és szereplőkkel foglalkozik. Eddig tizenhét könyve mellett számos publikációja látott napvilágot. Állambiztonsági szakértőként a bíróságon is sikeresen segítette többek közt Csurka István MIÉP-elnököt, Kondor Katalin rádióelnököt, Martonyi János politikust és Kárpáti György vízilabdázót.

Deutsch Tamás (Budapest, 1966) magyar politikus, a Fidesz alapító tagja. 1999 és 2002 között ifjúsági és sportminiszter. 1990 és 2009 között országgyűlési képviselő, 2004 és 2006 között a magyar Országgyűlés egyik alelnöke. 2009-től az Európai Parlament képviselője. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 1988-ban kezdte meg. 1989 augusztusában Prágában a Vencel téri tüntetésen Németh László Ákossal és Kerényi Györggyel együtt letartóztatták, mivel „Virággal jöttünk, nem

tankkal” feliratú transzparencs-sel vettek részt a tüntetésen, később bírósági ítélettel kiutasították Csehszlovákiából őket. Ekkor váltak országosan ismertté. Országgyűlési tevékenysége során több bizottság munkájában vett/vesz részt. 1996 és 1998 között például a Tocsik-üggyel foglalkozó országgyűlési vizsgálóbizottság elnöke. 1990-től 1999-ig (kisebb megszakítással), majd 2002 és 2009 között a Fidesz egyik parlamenti frakcióvezető-helyettesi posztját töltötte be. A 2009-es EP-választáson a Fidesz–KDNP listájáról szerzett mandátumot, ezért országgyűlési képviselői mandátumáról lemondott, s azóta az Európai Parlament képviselője.

Fodor Gábor (Gyöngyös, 1962) jogász, politikus, 1990 és 1993 között a Fidesz országgyűlési képviselője, 1994-től SZDSZ-képviselő. 1994 és 1995 között oktatási miniszter, 2007 és 2008 közt környezetvédelmi és vízügyi miniszter, majd körülbelül egy évig az SZDSZ elnöke. 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban az SZDSZ országos listájáról jutott képviselői mandátumhoz. A Horn-kormányban a művelődési és közoktatási tárca élén egyik legfontosabb lépése volt az 1996-tól bevezetett felsőoktatási tandíj előkészítése is. 1995 végén lemondott erről a posztjáról. 2002-től kezdve az emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság elnöke, majd később a párt parlamenti frakcióvezető-helyettes is. Az SZDSZ 2009-es EP-választási kudarca után Fodor Gábor bejelentette távozását pártelnöki tisztéről. Alig egy hónap múlva lemondott az Országgyűlésben betöltött képviselői helyéről is. A 2010-es országgyűlési választás utáni revízió során nem újította meg párttagságát. 2013 áprilisában jelentette be, hogy Magyar Liberális Párt (Liberálisok) néven új pártot alapít. A

pártba fiatal, politikai múlttal nem rendelkező fiatalokat toborzott. A 2014-es országgyűlési választásokon mandátumot szerzett.

Dr. Horváth Attila

(1959). Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 1986-ban, Bölcsészettudományi Karán 1987-ben végzett. 1986-tól tanít az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Egyetemének egyik alapító tanára. A Nemzeti Községi Egyetem Állam- és Közigazgatási Karán 2013. július 1-jétől tanszékvezető, 2013. szeptember 1-jétől intézetvezető. PhD, summa cum laude (2003). Habilitáció, summa cum laude (2010). 2013 óta a fővárosi XVI. kerület díszpolgára. Az Országgyűlés 2016. november 22-én választotta meg az Alkotmánybíróság tagjává.

Jakab Lajos (Mátészalka, 1951) közgazdász. A Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen végzett elméleti tervező-elemző szakon, majd 1979-től különböző vállalatoknál dolgozott közgazdászként. Először több, már meglévő szamizdatos kiadó (engedély nélkül kiadott könyvek, újságok) munkáját segítette. 1984-ben néhány társával létrehozta a Szabad Idő

szamizdatkiadót. 1985 elején szamizdatos tevékenysége miatt elbocsátották a Phylaxia nevű vállalatától, ahol közgazdasági osztályvezetőként dolgozott. 1985-től 1989-ig az *Aramlat Szamizdat Kiadót* vezette. Jakab Lajos aktívan, kezdeményezőként részt vett a '80-as évek második felében a független március 15-ei és október 23-ai felvonulásokon, megemlékezéseken. A szamizdatos évek során néhány rövidebb írása jelent meg szamizdat újságokban, például 1956-ról és Magyarország gazdasági helyzetéről.

Kukorelly Endre (Budapest, 1951) József Attila-díjas író, költő, újságíró, kritikus. Irodalmi munkássága mellett a Kalligram című folyóirat rovatvezetője. A 2010-es, országgyűlési választáson a Lehet Más a Politika Pest megyei területi listájáról szerzett mandátumot, amelyről 2012-ben mondott le. Egyetemi évei után folyóiratok szerkesztőjeként tevékenykedett, 1989-ig Nemes Nagy Ágnes felkérésére az Újhold Évkönyv munkatársa is volt. A rendszerváltás után a Magyar Napló rovatvezetője volt 1992-ig, emellett 1991-től a Karádi Éva által fémjelzett Magyar Lettre Internationale munkatársa. 1991 és 1994 között a Magyar Narancs című közéleti hetilap szerkesztője, majd főmunkatársa volt. 1999.

december 11-én a Szépirok Társasága elnökévé választották. Tisztségét 2003. március 6-áig viselte, ezt követően 2006-ig a társaság alelnöke volt. Ezekén kívül a József Attila Kör és a Magyar PEN Club tagja. Több magyar és nemzetközi irodalmi ösztöndíjban részesült. A Magyar Íróválogatott alapítója.

Mező Gábor kutató, a Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet munkatársa (Huth Gergely újságíró fivére). Szerényen csak ennyit mond önmagáról: „Nem vagyok ügynökvádász, nem vagyok történész. A Hamvas Intézet munkatársaként nyomozok, kutatok, próbálom összerakni a kirakós néhány részletét. Inkább csak Túrt, semmint Támogatott munka ez – és én mégis imádom.”

Pesty László (1964) magyar filmrendező és producer, a Pesty Fekete Doboz vezetője, korábban a Fekete Doboz tagja. Tanulmányait az ELTE jogi karán folytatta, ahol csatlakozott a Vizualis Műhelyhez, amelyet Péterffy András filmpedagógus vezetett. Tőle tanulta meg a szakma alapjait. Már ekkor minden idejét a filmtudománynak és a filmkészítésnek szentelte. Hamar rábízták az egyetem filozófia diákkörének vezetését is, amelyből gyorsan másként gondolkodó műhely lett, mivel ellenzéki gondolkodókat hívott

előadni, s dobozba rakott, tiltott filmeket vetített. Ekkor már erősödő kapcsolatot tartott fenn a demokratikus ellenzékkel. A jogi kar mellett '89-ben elvégezte az ELTE médiaszakát is. A *Dr.* címet nem használja. Gyakran vendége televíziós, beszélgetős műsoroknak.

Szokolay Zoltán (Hódmezővásárhely, 1956) író, költő, műfordító, versmondó, előadóművész, politikus, országgyűlési képviselő. Édesapja dr. Szokolay Károly (1929–2000) műfordító, az irodalomtudományok kandidátusa. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK magyar–orosz szakán szerezte első diplomáját. A Magyar Írószövetség KISZ-titkáraként kezdte politikai pályafutását. 1988-ban csatlakozott a Fideszhez, innen rövidesen, még 1988-ban átlépett az MDF-be. Az 1994-es ügynöktörvény életbe lépését követően kiderült róla, hogy a fennmaradt dokumentumok szerint még 1984-ben „hazafias alapon” személyét zsarolással beszervezte a titkosszolgálat *Havasi Zoltán fedőnéven* a progresszív irodalmárok megfigyelésére. Tartóztatja Gál István százados és Hajnal József főhadnagy voltak. Szokolay Zoltán 1970-től 1988-ig publikált szépirodalmi műveket napilapokban, folyóiratokban és antológiákban. A rendszerváltás után egy ideig publicisztikai írásai is megjelentek néhány napilapban. Aztán húsz évig nem publikált, de az írást nem hagyta abba. Titkosszolgálati múltját ekkoriban verseiben próbálta, próbálja feldolgozni. 1994-től 1999-ig az Írmag Könyvkiadó vezetője, 1995 és 1999 között főszerkesztője volt az I. kerületi Önkormányzat által kiadott Várnegyed című újságnak. Később Pécel, Ecsér és Isaszeg önkormányzatainak oktatási referenseként tevékenykedett, s a Pécel című irodalmi-művészeti folyóirat főszerkesztője volt. Közoktatási szakértő, érettségi vizsgaelnök. ♣

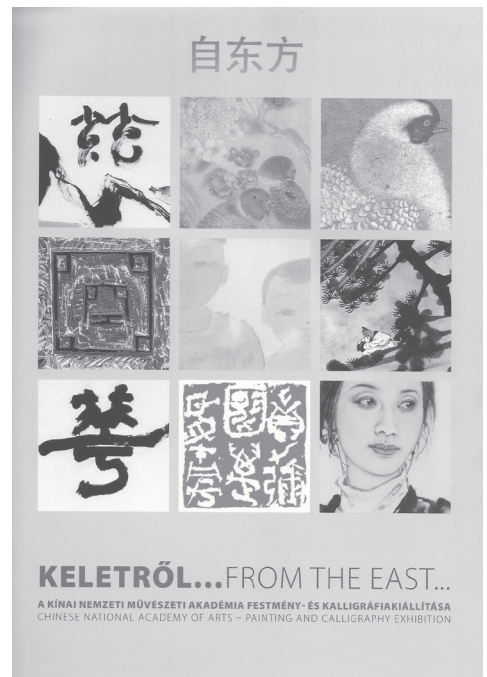
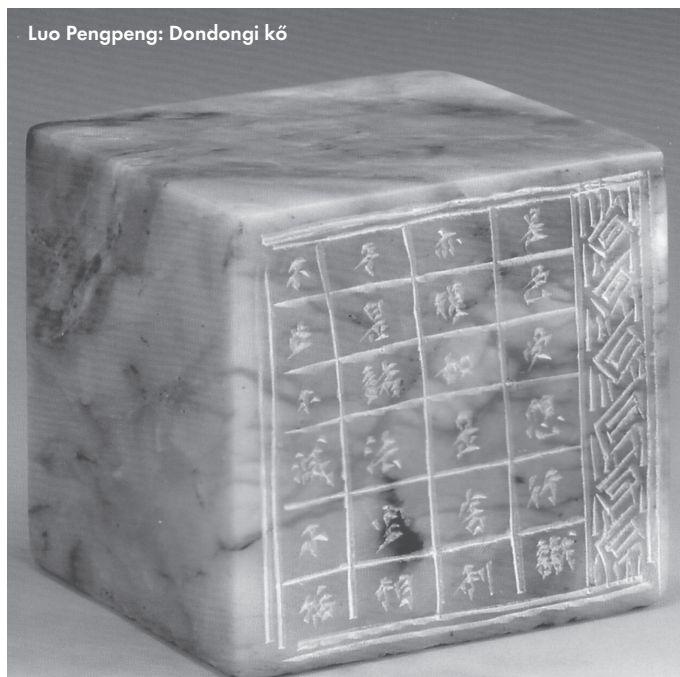
KELETRŐL...

A Kínai Nemzeti Művészeti Akadémia bemutatkozása

A Magyar Művészeti Akadémia meghívására érkeztek Budapestre testvérintézményének, a Kínai Nemzeti Művészeti Akadémiának a művészei, hogy a Keletről... című festmény- és kalligráfiakiállításal bemutatkozzanak a magyar közönség előtt. A távol-keleti, hagyományos művészeti elemekre épülő, kortárs kínai művészetet bemutató tárlatot 2017. április 10-én nyitották meg a Pesti Vigadóban, amelyet május végéig látogathatnak az érdeklődők. Egy nappal később Érintkezések címmel a kiállításához kötődő konferenciát is rendeztek ugyanitt. A két intézmény a konferencia megkezdése előtt együttműködési megállapodást írt alá, amelyet magyar részről Fekete György elnök, a kínai fél részéről pedig Tan Ping alelnök látott el kézjegyével. A Keletről... című tárlatot Ijgyártó István, a Külgazdasági és Külügyminisztérium kulturális és tudománydiplomáciáért felelős államtitkára nyitotta meg.

A kínai festészet a keleti világ hangulatát, szépségét és látványosságát tükrözi. A kínai festészetben megjelenik a kalligráfia, hangsúlyt kap a vonalbeli minőség, a nedves és a száraz árnyalatok változatossága, a könnyedebb és a nehezebb vonalvezetés keveredése. De a kínai festmények irodalmi jelentőséggel is bírnak. A vers és a képalkotás egysége, együvé tartozása következtében a képi világ a költészet világává lényegül át. A kínai tájképek (hegy és víz), a virágokat és madarakat ábrázoló festmények, s még inkább az erdős hegyek-völgyek nyugalmanak, a fülhalmában megbúvó köd és bárányfelhők szabad mozgásának ábrázolása – az isteni minőségváltásra fókuszálva – a kínai hagyományos festészet általános jellemzőjévé váltak.

Guan Jun: Kalligráfifestmény hosszú tekercsen (részlet)

KELETRŐL...FROM THE EAST...

A KÍNAI NEMZETI MŰVÉSZETI AKADÉMIA FESTMÉNY- ÉS KALLIGRÁFIAKIÁLLÍTÁSA
CHINESE NATIONAL ACADEMY OF ARTS - PAINTING AND CALLIGRAPHY EXHIBITION

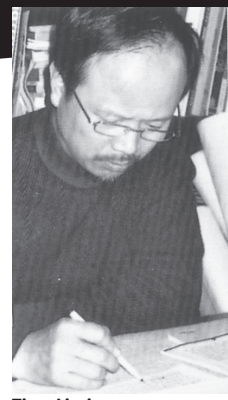
Luo Pengpeng

Guan Jun

Liu Wanming

Tian Liming

Jiang Hongwei

Xu Jun

Yin Hailong

Yang Tao

Zhao Jiancheng

ÍJGYÁRTÓ ISTVÁN

Gondolatok a kiállítás megnyitójához

Magyarország és Kína fontos partnerei egymásnak, a magyar *Keleti Nyitás* és a kínai *Egy övezet, egy út* kezdeményezések – egymásra rimelve és egymást erősítve – együttműködésünk fejlődésében új, virágzó fejezetet nyitottak. Mindkét programra érvényes, hogy nemcsak a politikai és a gazdasági kapcsolatok elmélyítését célozza országaink között, hanem figyelmet fordít az oktatási, a kulturális, a tudományos, sőt, a turisztikai kapcsolatok fejlesztésére is.

A magyar–kínai kapcsolatok azonban nem új keletűek, hanem hosszú időre nyúlnak vissza. A magyar ember mindig afféle őshazaként tekintett Ázsia távoli vidékeire, s ez számos honfitársunkat ösztönözte arra, hogy a Kelet felfedezésére induljon. Az első, világi magyar utazók a 18. században léptek Kína földjére Jelky András és a híres kalandor, Benyovszky Móric személyében. Őket követte Xantus János, Lóczy Lajos, Stein Aurél és Zichy Jenő is. Az általuk írt számos útleírás, útikönyv, cikk és tudósítás nyomán a magyar közönség is szélesebb ismereteket szerezhetett Kínáról.

A másik irányból az első kínaiak között érkezett hazánkba Kang Youwei (1858–1927), a száznapos reform vezetője, aki 1904-ben nyugati körútja során Magyarországot is érintette, s verset is írt a magyarokról, idézek ebből: „Fehér a bőrszín, piros az orca – / megismer-szik mégis a fajta: / szívből köszönt, kezemet rázza / a magyarok kicsinye-nagyja. / Magyarország ritka vándor, / soha nem látott,

hona távol / – első vagyok, ki erre járok / a messizi kínai hazából.” Versében megjelenik a mára már megcáfolt, de a korabeli Kínában népszerű elmélet a kínai–hun rokonságról. Kevesen tudják: mindamellett, hogy politikai gondolkodó, tudós és reformer volt, jegyzett kalligráfusként is működött.

Együttműködésünk egyik fontos hozadéka, hogy Budapesten kínai–magyar kéttannyelvű iskola működik, s manapság már tíz magyar egyetem teszi lehetővé a kínai nyelv tanulását, s ezzel mintegy háromezer diák él. Kína számos egyetemén pedig magyar nyelvet és kultúrát tanulhatnak a diákok. A kultúra és a nyelvtanítás területén kölcsönösen gazdag programokat kínálunk mind a Pekingi Magyar Kulturális Intézet, mind a magyarországi Konfuciusz Intézetek munkájának köszönhetően. Kapcsolatainkat tovább erősítheti a reményeink szerint hamarosan Budapesten megnyíló Kínai Kulturális Intézet.

Érdemes kiemelni, hogy Magyarország tavaly nyáron díszvendégként mutatkozott be a Kína–KKE Befektetési és Kereskedelmi Expon Ningbóban; hazánk a Pekingi Nemzetközi Könyvvásáron a többi KKE-országgal közösen külön pavilonban kapott helyet; ősszel pedig a nagyszabású Sanghaji Nemzetközi Művészeti Fesztiválon Magyar Hét színesítette a programokat. A tisztelet és az érdeklődés kölcsönös: Kína 2016-ban a Budapesti Tavaszi Fesztivál Utazás, Kiállítás és a Mesterségek Ünnepe díszvendégeként szerepelt.

A mindkét fél részéről elkötelezett szándék

további bizonyítéka a Kínai Nemzeti Művészeti Akadémia mostani, *Keletről...* című kiállítása, amely a 2015-ben Pekingben megkezdett tárgyalások eredményeként, több hónapos előkészítő munka után mutatkozhatott be itt, a Pesti Vigadóban.

A kiállításon kilenc művész alkotásai láthatók: vízfestmények, kalligráfiák és pecsétek. Igazi különlegesség, hogy bemutatnak egy tizenhét méteres, úgynevezett hosszúterkereset is, amelyen Tian Liming és másik tizenhat művész alkotásai is láthatók. A tárlat célja, hogy megismertesse a kortárs és a hagyományos, ősi pecsétművészetet, sőt, olyan kalligráfiákat is, amelyek több mint háromezer évvel ezelőtti, jóslócsontokra vésett írásjegyeket tartalmaznak. A kínai kalligráfiában létrehozott íráskép azáltal válik esztétikai jelenséggé, hogy végső soron magának az emberi mozgásnak a lenyomata. Önálló műalkotásként is megállja a helyét, amelynek az egész szerkezet felépítése, egyensúlya, harmóniája, arányai és egysége adja a művészeti értéket. Elengedhetetlen tartozéka a pecsétnyomó, amelynek mai megfelelője az ujjlenyomat lehetne.

A kínai civilizáció folyamatosságával egyedülálló a világon, s ezt a mai kiállítás ismételt bizonyítja. Köszönetemet fejezem ki a Kínai Nemzeti Művészeti Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia vezetőinek, képviselőinek a tárlat megrendezéséért, amely a kínai kultúra klasszikus műfaját hozza közelebb az érdeklődő magyar közönséghez. ♡

Irodalmi díjak

A Baumgarten-díj 1.

A Baumgarten-díj húsz éven át segítette a kortárs magyar irodalmat (1929–1949). Korának legfontosabb díja volt, érdemes elidőzni az emléken.

A díj névadója *Baumgarten Ferenc* irodalomtörténész. A szerteágazó Baumgarten kereskedőcsalád gyapjú- és gabonakereskedéssel, valamint ingatlanbefektetéssel foglalkozott. Már a reformkorban Pesten találjuk őket. Édesapja többszörös milliomos lett. Baumgarten nem folytatta ősei tevékenységét. A pesti egyetemen kezdte tanulmányait történelem szakon (1898), majd német egyetemeken (Strassburg, Heidelberg) egészítette ki azokat. Érdeklődése inkább az irodalomtörténet felé fordult. 1910-től Berlinben telepedett le.

Itt kezdett el rangos folyóiratokban publikálni. Kritikákat és tanulmányokat írt, amelyekre felfigyelt a német irodalmi világ. Baumgarten figyelemmel kísérte a kortárs magyar irodalmat is. Különösen Babits Mihály munkásságát becsülte sokra. Több írását elküldte a költőnek, feltehetően azzal a szándékkal, hogy ezek méltatást nyerjenek a Nyugatban. Évente hazajárt, de már csak látogatóba. Kereste az alkalmat a költővel való személyes találkozásra. Ez két, alapos, baráti beszélgetésben következett be 1923 szeptemberében. A személyes megismerkedés fokozta rokonszenvét a költő iránt. Irodalmi ízlésük, kulturális szemléletük és világirodalmi tájékozottságuk sokban egyezett. Érzékeny, zárkózott és tanáros alkatuk is hasonlóan bizonyult. A beszélgetések egy része arról szólt, hogy a magyar írók és költők, még az ismertek is, igen bizonytalan egzisztenciális helyzetben kénytelenek élni. Ahogyan Ady jegyezte meg egy Csinszának írt levelében: „a nagyszerű versekért gyalázatosan sikertelen élettel fizetünk.”

Ezek a beszélgetések erősítették meg Baumgarten elképzelését, hogy vagyont a magyar írók támogatására hagyja. Mégpedig a Babits által figyelt íróársadalomra. 1923 októberében felkereste családjuk régi jogászát, dr. Basch Lórántot. Vázolta elképzeléseit, s kérte, hogy készítse el a végrendeletét. Bár a végrendekezés kicsit korainak tetszett, hiszen negyvenhárom éves volt akkor, elkészítésének akadályát nem volt. (Baumgartent fiatalkora óta üzleti gyulladások kínozták, emiatt bottal kényszerült járni.) Nem élt házasságban, gyermeke nem volt. A végrendeletben teljes vagyont

egy készítenő irodalmi alapítványra hagyta. Baumgarten visszatért Németországba. A végrendeletéről értesítették Babitsot is. Tekintettel a végrendelező viszonylag fiatal korára, ennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Tudták, hogy Baumgarten gazdag ember, de a vagyon értéke ismeretlen volt.

Baumgarten azonban pár év múlva, 1927 elején váratlanul meghalt. Halálát tüszős mandulagyulladás okozta, s a végrendelet életbe lépett. A vagyont a pesti belvárosban egy hatalmas, jó állapotú, négyemeletes bérház jelentette a Sas utca és a mai József Attila utca sarkán. Az ingatlan értékes lakásokból, irodákból és üzlethelyiségekből állt. Jó nevű cégek béreltek itt tetemes bérleti árakon (például a Meinl-cég). Ezzel azonban folyamatosan gazdálkodni kellett, ezért a bevétel évente változott. A bevételből osztották ki az irodalmi díjat.

Babits három évvel fiatalabb volt Baumgartennél, 1927-ben negyvennégy éves. Ismerve visszahúzódo természetét, nem csoda, ha ő maga is tartott az alapítvánnyal járó kurátori feladatoktól. Főleg az ezzel elkerülhetetlenül együtt járó hivatali gondoktól. Ezeket a terheket nagyrészt levette a válláról a másik kurátor, a jogász Basch Lóránt.

A végrendelet nyilvánosságra kerülése mindjárt botrányra indult. Baumgarten Ferenc testvérei közül kettő, Ignác és Sándor megtámadta a végrendeletet. Bár ők maguk is milliomosok voltak, furcsállották a vagyon ilyen célra való felhasználását. Megkérdőjelezték végrendelező testvérük beszámíthatóságát, s a végrendeletelhagyáskor befolyásoltságra gyanakodtak. Bár jogilag komoly bizonyítékuk nem volt, egy ilyen per évekre elhúzódhatott volna.

A leendő alapítvány kezelői a sajtóhoz, illetve az íróársadalomhoz fordultak. A magyarhoz is és a némethez is. Az írói nyilatkozatok nem kímélték a perlekedő rokonokat. Heltai Jenő és Karinthy Frigyes az irónia eszközeivel mutatott rá, milyen jellemző, hogy ha valaki az irodalomra áldoz komoly vagyont, annak mindjárt az épelméjűségét vonják kétségbe. Karinthy szerint, amíg más kulturális társadalomban egy mecénás éppen a mecénatúrájával kíván elismertséget szerezni, addig a mi pénzarisztokráciánknál az ilyen inkább elmebeteggyanus.

A leghatásosabb segítség a német íróktól érkezett. Nagy tekintélyű írók a magyar írók mellé álltak. Thomas Mann, Heinrich Mann,

Alfred Kerr és Robert Curtius több nagyváros (Bécs, Berlin, Prága, Budapest) tizenkét napilapjában éppen 1927. szeptember 17-én, a tárgyalás napjára időzítve tett közzé a magyar írókkal szolidáris nyilatkozatot. Ennek hatására a Baumgarten-fivérek visszavonták keresetüket. A német írók kiállítását méltatta Schöpflin Aladár a *Nyugat* 1927 októberi számában: „A német írók testvéri szolidaritásból és baráti kegyeletről hajtva tették közre tiltakozásukat a perlekedő családtagok ellen. Az ügy erkölcsi részét a német írók közbelépése jogerősen elintézte a magyar írók javára.”

A következő, megoldandó feladat a végrendelet alapítvánnyá formálása és az alapítvány minisztériumi jóváhagyása volt. A végrendelet célja: „a szűkölködő magyar írók anyagi gondjának enyhítése... Nemesak a szépirodalom, de a tudományt művelők támogatása... akik minden vallási, faji és társadalmi előítéllettől mentesek és csakis eszményi célokot szolgálnak, így személyes előnyök kedvéért megalakulást nem ismervén, anyagiakban szükségét szenvednek...” Jogi szempontból az „eszményi célok szolgálata” és a „megalkuvásnélküliség”, nem is olyan könnyen értelmezhető fogalmak. De ebbe nem kötött bele senki.

Klebsberg Kuno vallás és közoktatási minisztert ismerőse, az *Est lapok* irodalmi szerkesztője, Mikes Lajos kereste meg. Klebsberg kezdő jogász korából ismerte a Baumgarten jogi irodát, s jó véleménnyel volt róla. Ha rövid időre is, de hivatalában fogadta a két kurátort, személyesen már rég kíváncsi volt Babitsra. Az alapítványt hazafias gesztusként értékelte és támogatta. A minisztériumi hozzájárulás így rendben volt. Ezzel 1928 májusában a *Baumgarten Ferenc Irodalmi Alapítványt* bejegyezték a magyar írók javára. A minisztérium azt javasolta, hogy a díjazottak kiválasztásában egy szakértői, tanácsadó testületet is segítse a kurátorokat. De a végső szót minden díjazott esetében Babits mondta ki. A minisztérium fenntartotta magának a főfelügyeleti és ezzel a vétőjogot. „Ha az évdíj odaítélése törvénybe, vagy jogszabályba ütközik, vagy az alapítólevél rendelkezéseivel ellenkezik, azt a főfelügyeleti hatóság [vagyis a minisztérium] megsemmisítheti.”

Az alapítvány értékét 850 000 pengőre becsülték. Az évi bevétel 1941-ig, Babits haláláig, 82 000 és 38 000 pengő között mozgott. Ami

Babits az Esti
kérdés című
versét olvassa
fel a rádióban

NYUGAT

1938 (JANUÁR—JUNIUS)
HARMINCEGYEDIK ÉVFOLYAM I. KÖTET (1—6. SZÁM)

SZERKESZTIK:
BABITS MIHÁLY ÉS GELLÉRT OSZKÁR

TÁRSZERKESZTŐK:
SCHÖPFLIN ALADÁR ÉS ILLYÉS GYULA

Babits a Baumgarten-
kuratóriumban
(középen)

az évdíj konkrét összegét illeti, az kezdetben 4000 pengő volt, 1932-től pedig 3000 pengő. Később bevezettek egy úgynevezett kisdíjat, vagy jutalmat is, ezt 1000 pengőben határozták meg. (A harmincas évek kereseti viszonyait a „havi 200 pengő fixszel, már az ember könnyen viccel” filmsláger soraival jellemezhetjük.) A díj tehát jelentős összeg volt. Sem az állam (Kultuszminisztérium), sem az MTA nem tudott hasonló összegű díjakat osztogatni. Nem beszélve a Kisfaludy vagy Petőfi Társaságról. Emellett az alapítvány adott segélyeket is 100 és 1500 pengő között. A minisztérium csak az évdíjazottakat vizsgálta, az egyéb odaítélésekbe nem szólt bele. A két kurátor – Babits és Basch – tiszteletdíja is jelentősnek volt mondható: évi 4000 és 8000 pengő között mozgott. Ezzel Babits végre jó anyagi körülmények közé kerülhetett. (Szomorú, hogy ennek a pénznek a jó részét már egyre súlyosbodó betegségeinek kezelésére kellett fordítsa.)

A vagyon felhasználását és a végrendelet értelmezését illetően különféle ötletek merültek fel. Ignópus például azt javasolta, hogy minden évben csak egy író vagy tudós nyerje el, de a teljes összeget. Támadt némi vita az érettebb vagy a fiatal, kezdő írók díjazása körül is. Az eddigi életművet jutalmazták, vagy egy leendő, remélhetőleg remekmű létrehozását segítsék. Az évdíj egy év „alkotószabadságot” tett lehetővé, vagyis egy anyagi gondok nélküli esztendő, csak az alkotásra való koncentráció lehetőségét. A kurátorok, ismerve az íróársadalom egy részének bohémságra való hajlandóságát, arra is gondoltak, hogy nem egy összegben utalták át a pénzt, hanem minden hónap elsején lehetett a havi részletet felvenni. A vélelmezett munkában eltelt évről rövid beszámolót kértek. Erre néhány író, például Gelléri Andor Endre gúnyos hangú levéllel reagált.

Az első kollégium összetétele: Ambrus Zoltán elnök, Mikes Lajos, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Szekfű Gyula, Voinovich Géza, Réti István és Thienemann Tivadar. Az díjak kiosztása minden év január 18-án, Baumgarten halála napján történt. A minisztérium december elejére kérte a díjazottak névsorát. Először 1929 januárjában a sajtó szenzációkeltésével adták át a díjakat. A sajtó ebből a hírből minden évben igyekezett szenzációt, és ha lehet, botrányt csinálni. (Ki kapott, ki nem, s ki miért kapott, ki miért nem kapott.)

Az első díjazottak: Erdélyi József, Juhász Gyula, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Szini Gyula, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő és Elek Artúr, valamint Farkas Zoltán és Kárpáti Aurél kritikusok voltak. A testület minden évben gondot fordított arra, hogy egy erdélyi író is díjazzon. Ennek volt négy alkalommal is kedvezményezettje Tamási Áron. De így kapott díjat Wass Albert is (1940). A díjat többször is el lehetett nyerni. Legtöbbször (négyyszer) a következők nyerték el: Illyés Gyula, Tamási Áron és Tersánszky J. Jenő. Az íróársadalom egzisztenciális helyzetét jól jelezte, hogy hamarosan megindult a segélykérők levéláradata. Az ismert irodalmi „szegénylegényeken” (József Attila, Nagy Lajos, Berda József, Somlyó Zoltán és Zelk Zoltán) kívül meglepően sok elismert név is folyamodott segélyért. Például Fülep Lajos panasolja Babitsnak, hogy vidéki lelkipasztorkodásában nem tud nyugodtan dolgozni, a helyi tanító állandóan feljelenti, híveinél ellehetetleníti (1929). Kosáryné Réz Lola panaszkodik, hogy betegségekkel küszködik, nem tud dolgozni (1931). Kosztolányi közös barátjának, Karinthy Frigyesnek a közismert gazdasági viszonyok miatt kér gyorssegélyt (1932), bár, mint tudható, Karinthy egyike volt a legjobban kereső íróknak. Karinthy nővére,

Emília műfordítói nyugdíjáruléka fenyegető adóssággal terhelt (1936). Szerb Antal, aki korábban már kapott évdíjat, arra hivatkozik, hogy szüleit és öccsét is el kell tartania, első feleségének tartásdíjat kell fizetnie, katonai behívó fenyegeti, s nagyobb művén, a világirodalom történetén dolgozik, amelyet kívánatra be is tud mutatni (1939).

Az alapítvány léte kezdettől kihívott támadásokat is. A mindenkivel szemben igen kritikus Szabó Dezső „súlyos terheltségű” végrendeletéről beszél, amely csak „hazugságot, rothadást és elszajhásodást ígér” (1928). Ijjas Antal katolikus író szerint ez a díj nem annyira a magyar irodalom, mint inkább egy szűk irodalmi szekta támogatása. Márai szerint bár a legrászorultabb írókat minden szerkesztőség jól ismeri, mégsem ők kapták a díjat (1930). Ignópus Pál eliszaposodott irodalomról és Nyugat-klikkről beszélt. Féja Géza „csökönyös Baumgarten-homály”-ként értékeli a jelölések körülményeit. Ezek a megjegyzések kivívták még az igen mérsékelt Babits indulatát is. Az 1930. februári Nyugatban kifakadt: „Ám jönnek a kis sakálók, a jobb- és baloldali senkik, s akik nem kaphatták meg a Baumgarten-díjat...” A baloldali sajtó (Népszava) Kassák, József Attila, Zelk, Illyés és Darvas díjazását követelte. A szélsőjobb (Magyarság) hamar kijelentette, hogy ez az alapítvány csak a kozmopolita írók kitenyésztésére alkalmas.

Megjelennek a sértődések és a lemondások. Elsőnek Mikes Lajos – aki pedig sokat tett az alapítvány érdekében – mondott le az irodalmi tanács tagságáról. Nyilatkozata szerint másfél év alatt kiderült, hogy ő merőben másként értelmezi a végrendeletet, mint a tanács többsége és a két kurátor (1929). Voinovich Géza, az idős irodalomtörténész, Arany-kutató azért mondott le, mert sorozatosan olyan nevek kerültek szóba, akiknek a műveit nem eléggé ismerte (1930). Németh László azért adta vissza a díj egy részét a Baumgarten-könyvtárnak, mert úgy érezte, hogy az írói közvélemény rosszindulattal fogadta díjazását (1930). Fodor József kisdíjat kapott, amelyet visszautasított. Úgy érezte, kisdíjat csak egy harmadrangú költő kap (1936).

A minisztérium is vizsgálta a felterjesztetteket, de csak politikai szempontból. Basch Lóránt visszaemlékezése szerint a Hóman Bálint vezette minisztérium egy váratlan leirattal más szépírók figyelembevételét is javasolta, s ez a levél a felügyeleti jog jelentős túllépését jelentette. Babitsék magyarázatot kértek, ezért a minisztérium visszakozott. Később – 1940-ben – az ugyancsak Hóman vezette minisztérium ajánlotta az irodalmi tanácsnak, hogy figyeljenek a díjazni kívántak származására is.

Megindultak a protekciókérések is. Makkai

„NEHEZEN LÁTJUK MAGUNKAT KÍVÜLRŐL”

Kérdések Kukorelly Endréhez

A költészet másnapján találkozunk Kukorelly Endrével, akit általában véve is sok helyre hívnak, József Attila születésének évfordulója azonban különösen zsúfoltra sikeredett számára. Ilyenkor nehezebb dolga van az interjú készítőjének, mint máskor, hiszen alighanem minden fontos kérdést feltettek már a költőnek, aki talán kicsit unja is faggatást. Vagy mégsem?

Sándor író-püspök Szombati Szabó István erdélyi költőnek kér támogatást, Szekfű Gyula Jóó Tibor tudományos kutatót ajánlja, Ravasz László a La Fontaine Irodalmi Társaság Kalevala díszkiadásához való anyagi hozzájárulást kéri.

Babits Mihály a 30-as évekre a magyar irodalom reprezentánsa lesz. Minden fontos irodalmi ügyben elsőként Babits véleményét kéri. Bár egészségi állapota egyre gyengül, rengeteget vállal. A Nyugatnak ő a főszerkesztője – egészen a halálig. (Halála napjával a Nyugat azonnal meg is szűnik.) Baumgarteni kurátorságában Babits sokszor kénytelen nemet is mondani, emiatt támadják (volt, aki öngyilkossággal fenyegetőzött, ha nem kaphat díjat). Komlós Aladár visszaemlékezései szerint: „Babits-sal rosszban lenni, akkoriban annyit jelentett, mint a 17. század Franciaországában kizárva lenni az udvar fényéből.”

A meg nem kapott Baumgarten-díj miatt első sorban József Attila ügyét szokták a kuratóriumnak felróni. József Attila 1930 januárjában *A Toll* című folyóiratban hosszú pamfletet írt Babits ellen. Elsősorban Babits „Az istenek hálnak, az ember él” című kötetét kritizálta nem igazán ízlésesen. De 1930-ban még nem tartoztak egy költői súlycsoportba. Később József Attila többször volt kénytelen mea culpázni, ráadásul a kuratóriumtól pénzt kérni. Kapott segélyt is, s úgynevezett kisdíjat is. A nagydíj azonban váratott magára. Babits tehetséges költőnek tartotta József Attilát, de nem látott nagy költőt benne. Többféle, szerencsétlen további félreértés is hátráltatta a díj odaítélését. József Attiláról többször is szavazott a tanácsadó testület, s a kortársak nem mindenben egyező visszaemlékezése szerint 1938-ban nagy valószínűség szerint meg is kapta volna. De ebből a díjból már csak temetési segély lett.

Babits rangja, megbecsültsége egyre nő. Folyamatosan jelennek meg versei, könyvei és sok nyelvből fordításai, s írásai megjelennek világnyelveken is. 1931-ben a francia kulturális kormányzat becsületrendi lovaggá nevezi ki, s az olasz Népkultúra miniszterétől San Remóban jelentős irodalmi díjat vehet át (1940, Dante-fordítását értékelve). Irodalmi társaságok igyekeznek tagjaik között tudni a Kisfaludy Társaságtól a Petőfi Társaságig. Élete utolsó évében a Magyar Tudományos Akadémia is levelező tagjává választja (1941). Egészségi állapota azonban folyamatosan romlik, s a súlyos operációk sem ígérnek gyógyulást. Elveszti beszédképességét, de dolgozik tovább. Ír, fordít és beszélgetőfüzetei segítségével szerkeszt, kurátorkodik. 1941 januárjában még az ő jelöltjei kapnak évdíjat: Reményik Sándor és Tompa László erdélyi költők, Kerecsényi Dezső irodalomtörténész és Réti István művészeti esszéíró. Aztán 1941 nyarára már végképp hűtlenek lettek hozzá a szavak. Gyászjelentését a Magyar Tudományos Akadémia és a Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány tette közzé.

(Folytatjuk) ◆

– Szeret a közönség, gyakorlott, hálás interjúalany vagy. Nemigen lehet már olyan kérdést feltenni, amelyet ne tetek volna fel neked. Konzervválaszok helyett át szoktad fogalmazni a válaszaid, mint ahogy a szövegeidet is?

– A létezésre nézve mindössze pár tucat alapvető kérdésünk van, ezeket teszed fel újra meg újra. És igyekszel rá valamiként válaszolni – de az is válasz, ha csak kérdezel. Nem az a lényeg, hogy mi a kérdés, nem is, hogy mi a válasz, hanem hogy mindezt hogyan csinálod. Az európai kultúra legnagyobb toposza Krisztus a kereszten, ezt filmezték, zenésítették, festették és írták meg a legtöbbször. Nem a sztori az érdekes, azt mindenki ismeri, hanem hogy miként beszélsz róla. Ezt beszél az európai festészet egyik csúcsa, Matthias Grünewald Isenheimi oltára, de fröccsöntött vásári Krisztus is, amelynek, ha megnyomod a hasát, világít a szeme. Az érdekes igazából, hogy miként nyúlnak hozzá ehhez a néhány toposzhoz.

– Három éve jelent meg *Mind*, átjavított, újabb, régiék című válogatott köteted, az idén pedig *Porcelánbolt* című olvasónaplód, amelyben csaknem az összes irodalmi vonatkozású szöveget gyűjtötted össze. Mi motivál az újíráásra? Esztétikai vagy eszmei alapváltoztatás inkább a szövegeiden?

– Akkor változtatok, ha valami nem tetszik, vagy nem pontos – azon nem, hogy egykor „mit gondolt a költő”. Megoldásbeli problémáim vannak inkább, ha a szempontok változnak is valamelyest, azokat nem írom át. A nem helyett, nem írok igent, viszont kiegészítetek, árnyalok és lábjegyzetek. Kilenc évig érleljétek, így Horatius. Persze, kinek van kilenc éve, de ha sokáig félreteszed azt, amit írtál, s képes vagy hidegen nézni, szépen látod majd a hibákat.

– Min dolgozol most?

– Több mindenben párhuzamosan, s minden nap valamennyit – még ha csak jelképesen is. Regényt írok, bár most kicsit elakadtam. Nem haladok jól, rengeteg más dolgot vállaltam, elégedetlen vagyok azzal, ahogy szervezem az életemet. Berágnatnak a médiába, „érdekes” vagyok nekik, író és volt parlamenti képviselő, ez a kombináció, úgy látszik, tetszik a szerkesztőknek. Nehéz nemet mondani. Csak a média képes valamelyest újra játékba hozni az amúgy páriaként kezelt kortárs irodalmat, amely épp azért van ilyen helyzetben, mert nem üti át az ingerküszöböt. Vagy ami épp átüti, bárcsak ne ütné! Nem vagyunk elég érdekesek, nem világos, nem evidens, hogy a kultúra nem hab a tortán, hanem alap, hogy „magaskultúra” nélkül semmi nem ér semmit. Másrészt pedig igyekszem a hajléktalanság-projektemet reklámozni. Elindítottam egy *Nyugodt szív a lakhatásért* nevű csoportot, amely ma már alapítvány.

– Hosszú idő óta tanítasz kreatív írást...

– Huszonöt éve foglalkozom ezzel. Nem szabályos, nyugati típusú oktatás, nem ex katedra beszélek, mindenki mondja a véleményét, de persze én vezetem. Olyanok járnak, akik írói problémájukat szívesen megbeszélik. Ezek különben általános kérdések, írónak, balettcoreográfusnak és festőnek ugyanazok a strukturális problémái. Igazi *close reading*eket tartok, szoroson olvassuk a szövegeket, mindenki mondja a véleményét, ez mindenkire ráferne, beleértve Kosztolányit... A jó attitűd, hogy ha a te írásodról van szó, megpróbálsz átállni, az olvasó, a véleményét elmondó helyzetébe állsz, igyekszel megérteni, hogy a másik miért beszél úgy, ahogy. Ha más szemével látod a saját dolgaid, mást látsz. Mindenki túlzottan benne van a saját világában, saját magában, nehezen látjuk magunkat kívülről.

– Mi a *Nyugodt szív a lakhatásért* alapítvány célja?

KUKORELLY ENDRE NYUGODT SZÍV

Látod, azon a padon él
az a nagykabátos ember.
A szagát elhordja a szél.
A szél minden szagot elver.

A nejlonzacskóit maga
köré pakolja szorosán.
Emberszag. Az ember szaga.
Látod, egy ember, szaga van.

Förláll, elindul, nem tudom
hova. Kihúzni a telet
a Népköztársaság uton.
Vágy megint Andrásy, lehet.

– 2015. január 11-én éjszaka a metróból kifelé látva azt, amit mindennap látok amúgy, hogy tehát emberek alszanak az aluljáró kövén, annyira felbosszantott, hogy még aznap létrehoztam egy oldalt és egy csoportot a Facebookon. Összejöttünk néhányan, s azóta megy, adományokból embereket lakhatáshoz juttatunk, illetve benn tartjuk a rendszerben. Már több mint harmincmillió forint gyűlt össze kisebb-nagyobb befizetésekből, s közel háromszáz családnak tudtunk segíteni. Van kuratórium, csupa hölgy csinálja, fantasztikusak! Talán működik az, hogy ha a médiumok által minél többen megismerik, többen csatlakoznak hozzánk. Alapvető, hogy az ember vegyen részt a közügyekben. Mindenki. Az szabad ember, aki magánügyeinek menedzselése mellett a közügyekkel is foglalkozik. Aki nem teszi, ne morogjon – vagy-vagy! Ez a politika. A politika a civilek ügye. Olyan civileké, akik nem hagyják, hogy helyettük má-

sok intézkedjenek, részt akarnak venni ügyeik intézésben. Minél többünk számára válik ez evidenssé, annál jobb lesz mindenkinek, nemcsak a szájunkat jártatjuk, hanem valamit végre csinálunk is.

– *Az utóbbi napok civil megmozdulásainak fényében ez a kijelentésed még aktuálisabbnak tetszik.*

– Egy tüntetés nagyon figyelemfelhívó és nagyon megosztó. Rögtön úgy definiálja magát, hogy én vagyok a jó, s az, amivel én szemben állok, velejéig rossz. Fekete–fehér, kuruc–labanc, népi–urbánus leosztásban élünk, egyre nagyobb az ellentét a két pólus között. De a tüntetés azért kell, hogy minél többen gondolkozzanak el végre azon, hogy jé, ilyet is lehet csinálni. Lehet valamit csinálni! Aktívnak lenni! Minél többen mozdulnak meg, csinálnak olyan típusú akciókat, mint például a *Nyugodt szív*, annál nagyobb lesz a hatásuk a döntéshozókra. Van egy kritikus tömeg, amelyet már nem lehet negligálni. Ebben elég pozitív vagyok.

– *Hedonistának vallod magad, de most sokkal inkább önfeláldozónak látszol.*

– Semmi önfeláldozás meg Teréz anya! Ha segítesz, ne sírj az illetővel, ne siránkozz! Fő a jó érzés. Aki rájön arra, hogy tenni, adni élvezetes, az folytatni fogja. Például szívesen megyek szemétyűjtő akciókra, élvezem, hogy ott azt a dzsuvát legalább meg lehet szüntetni.

– *Írásaidal, különösen a költészetteddel kapcsolatban viszont pont az az érzésem, mintha szándékosan ellenkező irányba mennél, csak nehogy a didaktikusság enyhe fénye is vetüljön rád.*

– Nem tudom a tutit, s idegesít, ha valaki azt mondja magáról, hogy tudja. Még az is idegesít, ha tényleg tudja. Az érték- és érdekszféránkból beszélünk ki, onnan értelmezzük a világot, jobb ezt tudatosítani. Hogy ki-kij saját érdekeinek megfelelően rendez mindent el, s a vélemények artikulálásából, képviseléstől alakul a közösségi élet. Ha valaki nem azt mondja, hogy szerintem így van, hanem hogy nekem igazam van, a másíknak meg nem, én okos vagyok, a másíki hülye, sőt, gazember, mert másként látja, mint én, az nagyon bosszant. A médiumokban való szereplés különösen kényes dolog. A nézők eleve prekoncepcióval választanak csatornákat és műsorok közt, s ha nem pont azt mondod, amit várnak tőled, abban a pillanatban besorolnak az ellenségek közé. Elég öreg vagyok már ahhoz, hogy azt mondjam, amit gondolok. Nem a tutit, hanem ahogy látom. Szeretek egyetérteni és vitatkozni is, de nem csinállok ezekből sportot. A *Porcelánbolt* olyan könyv, amelyben elég élesen megmondom, amit gondolok például a kortárs irodalmi kánon végtelenül igazságtalan alakulásáról, vagy hogy felháborítóan méltatlan helyzetben van a kortárs irodalom a magyar közoktatásban. Nem szeretem az aránytalanságot és igazságtalanságot – de persze ki szereti? Az értelmiségi zsigerileg függetlenedik a kétszatuságtól, a dolgot magát nézi, nem pártalapon. Elsősorban magadtól kell megkérdezned, hogy ez, vagy az helyes-e, vagy sem. Ha ez megy, meg tudod csinálni, s ki is mondod, akkor minden rendben lesz. Kis túlzással. Sosincs semmi rendben. ♡

Szép magyar beszéd

Ebben az esztendőben, Arany János születésének 200. évfordulóján, amikor nemcsak a költőre, hanem nyelvünk legnagyobb mesterére is emlékezünk, talán minden eddiginél nagyobb jelentősége volt annak a középiskolai, szép magyar beszéd versenynek, amelyet immár ötvenkét esztendő óta rendez meg Győrben a Kazinczy Alapítvány és az Anyanyelvpolók Szövetsége. „Beszélni nehéz” – mondta Péchy Blanka színésznő. Bajor Gizi évfolyamtársa volt a Színiakadémián, játszott a Vígszínházban meg a Belvárosiban, de kiváló német tudásával jó néhány évadot Bécsben is, ahol szép sikere volt Max Reinhardt színházában. Mégis inkább a magyar nyelv szerelmese lett, s anyagi áldozatot is vállalva létrehozta anyanyelvünk védelmét szolgáló mozgalmát, amelyhez kiváló nyelvészek, magyartanárok csatlakoztak, s amely mozgalom ma is él, eredményei többek között megmutatkoznak az ország különböző pontjain az ifjúságnak megrendezett *Szép magyar beszéd* versenyekben. *Wacha Imre* egyike azoknak a nyelvész-professoroknak, akik hivatásuknak érzik a nyelv tisztasága fölötti örökösödést. Egyetemeken, főiskolákon tanított és tanít, hosszú évek óta neki köszönhetjük azokat a szépen, érthetően és értelmezően beszélő rádió- és tévébemondókat is, akik az ő keze alól kerültek ki. Számos publikációja, könyve jelent meg retorikáról, szövegértelmezésről, legutóbb *A szöveg és hangzása* című tanulmánykötete a *győri Kazinczy Ferenc Gimnázium* kiadásában. *Wacha Imre* évtizedek óta kíséri figyelemmel a fiatalok szereplését, élete értelméhez tartoznak a balatonboglári, a győri, a kisújszállási és a sátoraljaújhegyi versenyek, amelyeken, a határon túli fiatalokkal együtt, az ország különböző tájairól érkező diákok mutatják meg elkötelezettségüket anyanyelvünk tisztasága iránt.

Az idei verseny záróünnepségén a győri városháza dísztermében hangzott el *Wacha Imre* itt közölt beszéde.

Szakonyi Károly

Győrött a Kazinczy-versenyen Kövér László köszöntötte a résztvevőket

(A 2017. április 23-án elhangzott beszédből.)

Kedves Barátaim! Tudják, tudjátok-e, hogy miért vagyunk ma itt? Végiggondolták, végiggondolták-e ezt?

Hosszú életem legutóbbi tíz évének meghatározója két dallam és a két dallamhoz tartozó szöveg volt. Az egyik a *Szivárvány havasán* kezdetű népdal, amelyben két kultúra találkozik: a keresztény Európa kultúrája a gregorián dallammal, valamint a magyar népköltészet, a magát jelképekben kifejező sajátosan magyar népköltészet (kissé pogány?) magyar hitvilága: *Szivárvány havasán / Felnőtt rozmaringszál, / El akar hervadni, / Nincs, ki leszakítsa. ||: Ki kell onnan venni, / Új helyre kell vinni. ||*

Mindig gyötört, hogy a *rozmaringszál* miért akar elhervadni, miért magányos, miért vágyódik el, miért nem teremtett társakat magának, mért hagyta, hogy földje másnak teremjen? Mindig gyötört, hogy az a *rozmaringszál* – nemcsak az erdélyi, a székely *rozmaringszál*, hanem a *Kárpát-medence minden rozmaringszála* – miért akar elhervadni, miért magányos, miért vágyódik el, miért nem teremtett társakat magának, mért nem tette termővé földjét, miért hagyta, hogy földje másnak teremjen, miért nem termékenyítette meg földjét, miért hagyta, hagyja, hogy szülte földjét „elmunkálják” tőle?

A *szivárvány hídja*, amely alatt a *rozmaringszál népe* él, az anyanyelv *szivárványhídja* számomra a Kárpát-medence két távoli pólusát köti össze: Nyugat-Magyarországnak, az egykori királyi Magyarországnak két városát, a magyar nyelvterület nyugati határán:

Sopront és Győrt, valamint Erdélyország fővárosát, Kolozsvárt egészen Zágonig. Sopront, a hűség városát, Győrt, Szent László királyunk városát kapcsolja össze Kolozsvárral. (A keménykezü, harcos lovagkirály Szent László védőszentje a székelységnek, képe ott van az Árpád-kori templomok freskóin, hermája ott van a győri püspöki templomban.) Az *anyanyelv szivárványhídja* Nyugat-Magyarországot köti össze Kolozsvárral, a másik lovagkirálynak, a kultúrát teremtő Mátyásnak a városával egészen Zágonig. (Mátyás király szobra ott áll Kolozsvár főterén a Szent Mihály-templom előtt.) Szent Mihály arkangyal a jók védelmezője, őre. És ez a két város együtt az anyanyelv két fővárosa is. Mindkettő két nagy nyelv- és kultúrateremtő személy munkáját folytatja: Győr a Kazinczy-versenyekkel Kazinczy nyelvi mozgalmát, Kolozsvár, Erdélyország fővárosa nyelvi versenyekkel Aranka György tevékenységét.

Jelképszerű számomra az is, hogy az *Aran-ka-versenyek*, az anyanyelvi versenyek Kolozsváron minden évben a református teológia imatermében kezdődnek. Hiszen a nyelv Isten teremtő szava is. Amikor magyar nyelv 1844. nov. 13-án a nemzet hivatalos nyelve lett, akkor a Kárpát-medence soknyelvű *népéből*, a sokféle nép nyelveiből, a nép nyelvéből, a szolganyelvből, a jobbágynyelvből a *magyar nemzet* nyelve lett, és a sokajkú Kárpát-medence népei az egységes *nyelv által nemzeté* kovácsolódtak össze.

Életem másik meghatározó dallama *Kodály Psalmus hungaricus* volt, ma is az. Kodály személye, a zenemű dallama és főleg verse miatt. És amiatt, amit Kodály műve és szemé-

WACHA IMRE

AZ ANYANYELV SZIVÁRVÁNYHÍDJÁN

lye mögött vélek fölfedezni. A magyarázathoz kissé korábbra kell visszanyúlnom. Két irányba is. A Psalmust Kodály 1923-ban írta Pest, Buda és Óbuda egyesítésének ötvenedik évfordulója tiszteletére. Tehát örömnempe. De ha meghallgatjuk a művet, azt tapasztaljuk, hogy dallamában és szövegében is csupa fájdalmas jankiáltás. Így hangzanak a Kecskeméti Vég Mihály írta Psalmus első sorai: *Mikoron Dávid nagy búsultában, / Baráti miatt volna bánatban, / Panaszolkodván nagy haragjában, / Ilyen könyörgést kezdte ő magában. / Istenem Uram! kérlek tégedet, / For-*

Aztán 1937–38-ban újra megszólalt Kodály: meghirdette „riadóját” a *tiszta magyar beszéd* védelmében. Annak a tiszta beszédnek a védelmében, amely artikulációs fegyelemre nevel, s a többnyelvű országban a beszédnek, az anyanyelvnek egységét – színességében is egységét – és a gondolkodás, a tudatosság fegyelmét kívánja meg.

Hiszen az első kiejtési verseny két győztese a kellemes nyelvjárásiassággal szóló *Lőrincze Lajos* és a tiszta fővárosi köznyelvet beszélő *Vermes Stefánia*. Vidék és a főváros, férfi és nő. És ekkor szegődik társul

Lőrincze Lajost, hogy indítsa újra az *Édes anyanyelvünket*. És évtizedekig hat Lőrincze szava. Sokak bánatára sem ő, sem társai (például Grétsy, Fábrián Pál és mások) nem „nyelvcsöszködnek” (bántják is Lajos tanár urat, hogy liberális: a „lehet így is, lehet úgy is, az egyik minden esetre jó, olykor mindkettő” szlogent vetik Lőrincze szemére). És nem veszik észre, hogy ő „nyelvművelő” műsorával a *nyelvet használókat* műveli. Példáival a magyar nyelv és irodalom értékeit nekik mutatja be, sorakoztatja fel az 1947-ben, a kék cédulás választások után dömpingszerűen ránk törő „kulturális és ideológiai fölény” ellensúlyozására.

Aztán 1960-ban *Péchy Blanka* megalapítja a *Kazinczy-díjat*. És 64-ben megindulnak, máig is tartanak a *Kazinczy-versenyek*, majd az *Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyek* a *Nyelvünkben élünk mozgalommal*, majd az országossá szélesedő *Beszélni nehéz* mozgalommal. És tartanak a retorikai versenyek is. Ezt szolgálták a tévé anyanyelvi műsorai is. De mennyire haragudott – magában – Péchy Blanka a „szép magyar beszéd verseny” elnevezés miatt. Ő az okos, értelmes, példamutató beszédet akarta szolgálni – és szolgálta társaival, *Deme Lászlóval*, *Bencédy Józseffel*, *Kerekes Barnával* és másokkal együtt. Az *értelmes beszédet* – a sematikus gondolkodás, a szép szavakkal semmit nem mondó frázisos beszédnek, a sablonos beszédnek, a szajkózott beszédnek a korában.

És ma? Nem az a baj, hogy több nyelven beszélünk. Az jó. Csak mellette tudatosan is használjuk anyanyelvünket. A tudatos anyanyelvhasználat a fontos. A magyar anyanyelvben, a magyar anyanyelvvel való gondolkodás által. Erről tudósítottak bennünket a „marslakók”: Neumann János, Kármán Tódor, Szilárd Leó, Wigner Jenő és Teller Ede.

Ti, fiatalok, az ő utódaik lehettek, mert azal, hogy itt vagytok, hogy ezeken a versenyeken szerepeltek, az értelmes gondolkodást és a nép, a nemzet megmaradását szolgáljátok. Mert ha nem is tudatosan, de belül érzitek, amit Bessenyei fogalmazott meg: minden nemzet csak a maga nyelvén lehet naggyá, idegenen sohasem. Azt is tudjátok, érzitek korunk rohanó világában, hogy a nyelv, az anyanyelv minékünk végső menedékünk.

Tudjátok már, hogy miért vagyunk itt? ☛

dítsad reám szent szemeidet, / Nagy szükségemben ne hagyj engemet, / Mert megemészt nagy bánat szívemet. / Csak sívok, rívok nagy nyavalyámban, / Elfogyatkoztam gondolatomban, / Megkeseredtem nagy búsultomban, / Ellenségre való haragomban. / Hogyha én-nékem szárnyam lett volna, / Mint az galamb, elröpültem volna. / Hogyha az Isten engedte volna, / Innét én régen elfutottam volna.

Hogy lehet ez? Örömnempe siralomének. Panaszdal? Igen. Mert Kodály a három város egyesítésén érzett örömeiben az országnak, a Kárpát-medencének a szétesését, szétszabdálását siratja, hiszen 1922, Trianon után vagyunk. Nem első nyelvén, az édes anyai nyelvén, hanem második anyanyelvén, a zene nyelvén mondja el keserűségét. És ugyancsak a második anyanyelvén, a zene nyelvén védi értékeinket, amikor 1930-ban megírja a magyar népzene értékeit összegyűjtő *Marosszéki* táncokat és 1933-ban a *Galántai* táncokat.

Tessék csak a térképre nézni! Ezáltal második anyanyelvén, a zene nyelvén, a zsolnárok és a népdalok nyelvén szólalt meg – legalább is egy időre – a nemzet nyelvének, a nemzeti nyelvnek az ügye.

(Kodály mellé, vagy tőle függetlenül Kodály ügye mellé) *Kosztolányi Dezső* a jeles nyelvészek tanulmányait tartalmazó kötetcskével a Pesti Hírlap *Nyelvőrével*, s ekkor indul el a Rádióban *Halász Gyula* sorozata: az *Édes anyanyelvünk*. Anyanyelvvédelem és nyelvi ismeretterjesztés, az anyanyelvi tudat növelése és az anyanyelvi értékek bemutatkozása, tiltakozás a germanizmusok ellen, a nyelvilleg hibátlan szövegalkotás (Például a némettel bilingvis magyar értelmiség közelében. Emlékeim szerint ekkor indul el a névmagyarosítás folyamata is: számos magyar tudós, író, költő, művész és színész ekkor cseréli német nevét magyarra.)

Miért kell ez? Mert ott van a közelünkben, ott fenyeget bennünket egy veszélyes ideológia terjedésének a lehetősége: Hitler nagynémet birodalmi terjeszkedése, az Anschluss előjele. Hitler 1939-ben rohanja le és csatolja Ausztriát a Német Birodalomhoz. Hogy mi ne legyünk német gyarmat – mondja József Attila

És 1947 után, 1952-ben ismét megszólalt Kodály, igaz más szájjal. Ráveszi az igényes magyarsággal, tiszta beszéddel szóló

GRÓH GÁSPÁR

Leletmentés

Domokos Mátyás köteteiről

(Részlet a szerző Szemben a felejtéssel című kötetéből)

Az 1989–90-es fordulat óta eltelt évek egyik és mindenképp jelzésértékű meglepetése az az amnézia, amellyel az értelmiség a pártállam négy évtizedére tekint. De miért is volna kellemes arra az árulászagú kompromisszumra emlékezni, amelyben a társadalom az egyéni túlélés esélyének keresésével lényegében önmagát számolta fel, s ennek során az értelmiségből diplomás bürokrata, állampolgárból lakosság lett? Mára azonban publicisztikai közhely, hogy a gyors és tudatos felejtés szívósabban őrzi ennek a kényszerű megalkuvásnak az emlékét, mint a tudatos és kritikus emlékezés. Az öntudatlan pontossággal rendszerváltásnak (hiszen valóban csak a rendszer változott) nevezett eseménysor nem hozott önvizsgálatot: mintha minden a legnagyobb rendben volna, s néhány hónap vagy év politikai változásai felszámolhatnák a két nemzedéket elért agyomosás teremtette mentalitást, amelynek továbbélését bizonyítja a késő kádárista Magyarország személyi restaurációja. És ezt nem a volt apparatschikok, hanem túlnyomó többségben a rendszer egykori alávetettjei harcolták ki: semmit sem tanultak, s mindent elfelejtettek.

Domokos Mátyás *Leletmentés* című kötetében kettős feladatra vállalkozik: részint azt bizonyítja, hogy nem mindenki volt kollaboráns (kedvelt tétele volt ez ádáz emigránsoknak és a maguk árulásait ezzel mentegető honi „magánszorgalmú kutyáknak”), másrészt a felejtéssel, amely a hajdani behódolások mai alakváltozata, száll szembe. Könyvéből kiderül: ha valaki feltétlenül ragaszkodott a maga normáihoz, akár meg is őrizhette őket. A Kádár-rendszert a totális diktatúra rövidzarlatai különböztették meg más pártállamoktól, s nem az erőszak, hanem ezek a kihagyások tartották életben. S nemcsak a hatalmi kontinuitásra, hanem a szabadság ritka és véletlenszerű pillanatainak megragadására is lehetett életstratégiát építeni, feltéve, hogy vállalta valaki az ezzel járó mellőzéseket, kisebb-nagyobb megaláztatásokat és az állandó készenléletet.

Domokos könyvéből ismételtelen kiderül: a Nagy Kompromisszum nem két egyenjogú fél között kötött. A diktatúra ugyan totális erő-

főnyben volt, de sem jogi, sem erkölcsi legitimitását nem tudta biztosítani, ezért mondott le túlhatalmának teljes és következetes érvényesítéséről. Ennek fejében a lojalitást kötelezővé tette. Ebben az alkuban mindkét fél a maga számára nagyon fontos dolgokat kapott. A magyar modell éppen ettől vált majdnem valódi kompromisszummá, s ez különböztette meg a sztálinista diktatúrától. Az így kialakult hatalmi rendszerbe beépült (jóllehet, rendkívüli cinizmussal párosult) értékismeret és a diktatúra hagyományos slamposága hagyott teret a szellemi szabadságharcnak, kínált esélyt példás, egyéni erőfeszítéseknek arra, hogy némely esetben eredményesek legyenek. Azzal együtt, hogy a mozgásteret és a játékszabályokat a mindenható pártállam határozta meg, s a döntőbírói szerepet is magának tartotta fent, a részletekben folytatott küzdelem hozhatott sikereket a rendszer hézagait életterüknek tekintő értelmiségiek számára is. Ezt néhányan, s nem is kevesen, példásan érzékelték, a túlélés érdekében ki is használták, s az ő erőfeszítései biztosították egyfelől a magyar kultúra folytonosságát, másfelől kölcsönöztek némi – egyébként korántsem jogos – legitimitásérzést ellenfeleiknek, akik alkalmi engedékenységet igencsak szerették a saját, elmulasztott szabadságharcuk győzelmének tekinteni. Pedig éppen a velük folytatott iszapbirkózás során fecseklődtek el hihetetlen energiák.

Domokos Mátyás e negyvenéves háború epizódjaiból sorol emlékeket, sorakoztat dokumentumokat. A kötet tizenhét, rádiós beszélgetést ad közre: íróársak, szerkesztők, lektorok, s ha még közöttünk vannak, maguk a cenzúrákárosult szerzők emlékeznek egykori ütközetekre, a mindenütt jelen levő cenzúrával folytatott harcukra. Domokos példái nem kivételesek, mindez lényegében magának a szocialista könyvkiadásnak napi gyakorlatát jelenti. A négy évtizedet átívelő szerkesztői emlékekből kiviláglik: a kor könyvkiadásának története nemcsak irodalom-, hanem cenzúratörténet is. Bár ez az időszak korántsem volt egységes, eszméiben, ideológiájában, gyakorlatában és módszereiben folyamatosan változott, a diktatúra mindvégig diktatúra, a cenzúra pedig cenzúra maradt. Ennek feladata pedig nem egyszerűen az volt, hogy bizonyos gondolatok megjelenésének útját állja. Kifi-

nomult formájában mint kollektív öncenzúra működött, és sikerült elérnie, hogy *letiltandó* gondolatok és *művek egyáltalán ne születessenek meg*. A cenzúra fölöttébb szégyenlős volt, s irtózott annak kinyilvánításától, hogy ez a minden világok legjobbika esetleg korlátozható a sajtó- és gondolat szabadságot. Munkáját akkor érezte eredményesnek, ha nem volt mit tiltani, s ekkor büszkén és igazi demokrataként jelenthették ki: nálunk „minden értékes mű megjelenik, az írók asztalfiókjában nem hevernek világrengető alkotások”.

De ugyanilyen fontos volt az is, hogy az írók, a kiadók és a szerkesztők érezzék: valójában súlytalanok, nem tőlük függenek a döntések, hanem ők függenek nemcsak munkájukban, hanem minden gondolatukban is a mindenható hatalomtól. Az értelmiség így végrehajtott behódoltatását (mert hiszen a kompromisszum végső soron ezt jelentette) elháríthatatlannak, sőt, a szabadságra vezető egyetlen lehetséges útnak tüntették fel (vö. „a szabadság felismert szükségszerűsége”). A racionalitás parancsának elfogadása éppen annyi szabadságot biztosított, amennyit egy szafáripark vadállatai élvezhetnek, ami mégiscsak más, mint a hagyományos állatkertek ketreceinek vastag rácsai közé zártság. De ahogyan a kerítésnek nem szabad látszania, ugyanúgy a cenzúra is megőrizte anonimitását, a hatalom személytelen maradt. Az Illyés-vers, az *Egy mondat a zsarnokságról* kísérletes pontossággal igazolja vissza a hatalom szándékának sikerességét: mindenütt való totális jelenléte tudatát, azt, hogy „eszmélnél, de eszme / csak övé jut eszedbe”, hogy mindenki fogoly és egyben foglár. A lényeg itt már nem a cenzúra mikéntje, hanem a ténye. Domokos történetei ismételtelen bizonyítják, hogy a hatalom számára az érték valójában közömbös, a szerkesztőség és a szerkesztők feladata az, hogy értékeljen, a döntést egy arctalan apparátus hozza, s ítéletében nem az értékszempontra a meghatározók. Fontosabb, hogy a mű és a szerző közvetett vagy közvetlen bizonyítéka lehetett annak, hogy a hatalom nem mindenható, s eleve óvatosságot követel az a tény, hogy születtek alkotások, amelyeknek létezése cáfolta a kikezdetlennek gondolt dogmát: csak a hatalom által létezhet érték.

E szempontokról nem akart tudomást venni a puhuló diktatúra alanyi irodalmárainak egy

CSOKITS JÁNOS Pilinszky Nyugaton

NAP KIADÓ

része. Úgy vélték: egy regénytől, novellától, verstől, mondattól vagy jelzőtől még nem dől össze a rendszer, s ezért a hatalom szorongása nem indokolt. Ma már világos: nemcsak túlbecsülték, hanem nem is értették a hatalmat – amely sokkal inkább tisztában volt saját gyengeségével, mint lehetséges ellenzéke. Ahogyan Illyés az egyetlen szál gyufától lángra lobbanó erdő példájában a zsarnokság eskalációjának modelljét látta, úgy a hatalom minden költői képben erre a gyufára és a szabadság erdőtüzére gyanakodott. S ebből a szorongásból nőtt ki a cenzúra sokszor öncélúnak és irracionálisnak látszó birodalma.

Volt ebben a gyanakvásban valami megtisztelő – s ennek emléke is erősíti a mai nosztalgiaikat. Mert hiszen van-e író, aki nem vágyik a figyelemre? S ha ezt megkapja, akkor természetes hiúsága és olykor fennhéjázó mazochizmusa nem engedi, hogy észrevegye: szabadsága esik áldozatul. Ez az esetek meghatározó részében öntudatlan alku többnyire különösebb viták nélkül meg is köttetett. Az igazi alkotó és mű azonban öntörvényű – s ezt a hatalom esztétái és aszkétái pontosan érezték (jó néhányuk tudta is). Domokos Kodolányi Jánosnak – még a két háború közt született – mondatát idézi: „az író akkor is eleve gyanús, ha a hatalommal tart.” A gyanú azonban nem rá, hanem szuverenitására irányul, ez az, amit a hatalom nem tűrhet el, mert rá nézve akkor is alapvető fenyegetés, ha nem ellene irányul. Jól mutatja ezt az a procedura, amelynek maga Kodolányi volt az elszenvetője. Domokos Mátyás pontosan rögzíti az író megtörésére irányuló hadjárat szakaszait. A történet tanmeszeszerűen ábrázolja azt a taktikát, amely a kötetben bemutatott esetek zömében érzékelhető. A manőver a teljes kiszorítással–elutasítással kezdődik, s az ígéretekkel folytatódik. A reménykeltést az ígéretek fokozatos visszavétele követi, hogy a végén egy olyan kompromisszumba is beletrödjék az író, amelyet korábban bizonyosan nem fogadott volna el. Ennek a gyakorlatnak következménye, hogy a ma a könyvespolcon sorakozó kötetek jelentős részét azonnal ki lehetne selejtezni, mert azok sokszor alapvető mondataikban sérült szövegeket tartalmaznak, rációval arra a kritikai kiadások esetében követett elvre, hogy a szerző életében megjelent utolsó változat tekinthető a végleges szövegnek.

Messzire vezetne annak vizsgálata, hogy a szocialista rendszerekben hogyan vált napi gyakorlattá a századelő bolsevik kultúrkritikája, amely a kultúrát a világforradalom csataterévé tette. Az azonban könnyen átlátható, hogy ez a könyvkiadásban – amely az irodalompolitika gyakorlati megvalósításának legfontosabb területei közé tartozott – miként működött. Különös csiki-csuki játékok alakultak ki a hatalmi és a civil szempontok között. Mert a kása ugyan forró volt, de

nem volt muszáj azonnal megenni. Az a Lenin–Lukács–Révai–Aczél-észjárás, amely a „kultúrát azzal igazolta a marxisták szemében, hogy megmutatta, hogyan lehet marxista módon megbélyegezni” (R. Scruton), sohasem valósulhat meg a maga teljességében. Elsősorban azért, mert a kultúra a természete szerint plurális, s a propaganda hatása véges. Az a cinikus törekvés, amely szerint „kiadunk szövegeket, hogy megbíráljuk őket”, azzal a taktikai ellentétellel egészült ki, hogy „megbíráljunk szövegeket, hogy kiadhassuk őket”. Így azonban az irodalom már nem irodalom, hanem manipulációs tér, amelyet az ezt maga alá gyűrő apparatcsik-bürokrata határoz meg. Személyében nem feltétlenül annyira ostobán – legalábbis nem mindig és nem mindenütt –, mint ahogyan azt az apparátus egészének működése alapján képzelhetnénk. Ugyanakkor végtelen álszentséggel és cinizmussal, nemcsak a szerzők és az olvasók, hanem önmaga arcába is hazudva. Ez fejeződik ki a Kiadói Főigazgatóság egy anonim előadójának mármár lírai vallomásából, aki meghasonlottságát így fogalmazta meg: „reggelente elindulok hazulról, mint Szerb Antal, s beérkezem a minisztériumba, mint Andics Erzsébet.” Vagyis pontosan tudták, hogy mit csinálnak, de nem szégyenkeztek, hanem panaszkodtak miatta. Eközben pedig hidegvérű szerencsejátékosként tologatták az irodalom kincseit saját maguk szabta (és menetközben szívesen megváltoztatott) szabályok szerint zajló kártyapartijuk tétjeként. Tájékozottak voltak, de gyakran tévedtek: még hosszú évtizedek valóban nagy formátumú kultúrdiktátora, Aczél György sem mindig tudta pontosan, hogy mi fölött ítélkezik. Szász Imre könyvét hanyag eleganciával tévesztette össze Hernádi Gyula vagy Mészöly Miklós (még az sincs kizárva, hogy Csoóri Sándor) kéziratával. Tehette ezt azon egyszerű ok miatt, hogy valamennyit betiltotta.

Másutt arról értesülhetünk, hogy a naprakész cinizmus hogyan ujjong egy olyan mű nagyszerűségén, amelyet természetesen nem enged kiadni. Ötvenes évekbeli történet, de nem csak akkor volt jellemző: Berda József verseit hallva Darvas József „a térdét csapkodta a gyönyörűségtől: – Nagyszerű! Isteni! Hát, szó sem lehet róla, hogy megjelenjenek. De remek!” Vagy egy másik látványos példa – más is állhatna helyette –, ahogyan Tamási Áronnak mondja egy illetékes (sajnos, a nevét nem árulja el Domokos Mátyás): „Áron bátyám, a könyved olyan gyönyörű, hogy nem lehet nem kiadni, de hát sajnos kiadni nem lehet...” Majd – az elutasítás ünnepi alkalmát felhasználva – dedikáltatja a magával cipelt Tamási-köteteket. A történetet az teszi teljessé, hogy rövid

CEYHUN ATUF KANSU

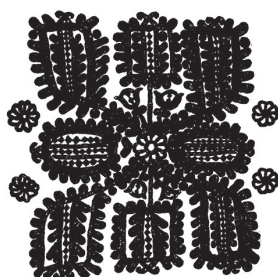
Mustafa
Kemal
Atatürk

NAP KIADÓ

GRÓH GÁSPÁR Szemben a felejtéssel

Esszék, kritikák

NAP KIADÓ

idő múlva a kötet mégis megjelenik, s korábbi tiltóitól a szerző Kossuth-díjat kap, mert megváltozott a kurzus. A cenzurális intézmények egyik feladata az volt, hogy magukra vállalják a rejtélyes vagy kevésbé rejtélyes központok döntését. Az engedélyezés jogával azonban nem rendelkeztek – vagyis a cenzorok is cenzúrázva voltak. Ez egyebek közt abban is kifejeződött, hogy a Kiadói Főigazgatóságtól gyakorlatilag csak az informálisan már engedélyezett kötetekre lehetett engedélyt kérni. Tökéletesen jellemzi e rendszer átláthatatlanságát és tetten érhetetlenségét Illés Endre magyarázkodása (levelének címzettje: Komlós Aladár): „Azt írod: tőlem függ versköteted megjelentetése... látom, nem ismered könyvkiadásunk összefüggő fogaskerékrendszerét. Irodalmi vezető vagyok. Hát, persze, hogy tőlem is függ. De mint egy óraszerkezetben: kerekeket mozgatok, s engem is kerekek mozgatnak.” Hogy ezt a gépezetet milyen rugók működtették, azt egy másik levélrészlet mutatja. Egy engedélyezést (és nem tiltást) indokol – nyilván kényszerből született – feljegyzésében fogalmazója: „A nyomósabbok azonban az volt, ez az igazság, hogy a Szépirodalmi Kiadó Aczél elvtárral történt megállapodásra hivatkozott, arra, hogy Aczél

GOMBÁR ENDRE A HELYZET

hasznoslesők és nyomorultak
végtelen serege özönlik
gazdagnak vélt nyugat
és hűs észak felé
templomtornyok dőlnek
minaretek nőnek
mindenfelé
és még a pápa sem
érti világosan
hogy mi itt a helyzet

elvtárs hozzájárult” az adott regény kiadásához. A szövegből kiderül: fellebbezni is csak ahhoz a fórumhoz lehetett, amely az ítéletet hozta, ahogyan ez a szocialista joggyakorlat szerint az 1956 utáni perekben is történt, amikor a bíróság az ítélet meghozatala után átalakult kegyelmi tanácsná.

Ennek irodalmi párhuzama például Hernádi Gyula esete. Regényét az ÁVO szerepéről írtak miatt nem adták ki. Bevihette viszont egy főhivatalhoz a kéziratot, hogy reklamáljon. Az eredmény nem lehetett kétséges: annak vezetője (is) egy exávós volt, aki – nyilván szakmai kompetenciája révén – megállapíthatta, hogy a mű nem méltó a megjelentetésre. Hasonló Galgóczi Erzsébet *Vidrávasának* története is. A MAORT-perről, mint a koncepciós perek modelljéről készült regény kéziratának kiadhatóságáról a per haj-

KALÁSZ MÁRTON ÁRVA JELADÁS

Ha a versnek két végsorát is jól rimelteted –
a fosztva gondolat nyelvbe vergődésével se gond lehet.
Sután az Úr lecsobbintja még alkonyatra néhol a havat,
nyomot, ha ott jársz, kell a lélek, létünk fogyatéka talpa hagy.
Én, ha átvehetném immár a csöndben vallatott
vers hangját, amit a lét tisztult látást még ránk hagyott,
lenne is segédkez – oly hamar elvész, ami képként vissza se fog.
Gyűjts már, jó szívem, mondhatom, tisztán, de vonj,
magamból, érdek, nem csupán itthagynom –
de ott, melyik zug, mire találnom, s úgy fogad,
árva jeladásomra ajtót is nyitnak, s te vagy –
lent hunyt szemed, boldog tágassága kékké tehet,
kell, hol az örökkévaló szerelem most már, „kelnetek,
szép lesz”, szólal – hol angyal: együtt bárhova vihet.

dani forgatókönyvének szerzője nyilatkozott – aligha kelthet meglepetést, hogy elutasítóan. A kulturális politika hangzatos kijelentéseit ilyen háttér előtt kell értelmezni. Egy 1964-es, külföldnek szánt tájékoztatás szerint az „irodalompolitikának sok megjelent művel van vitája” – mintha jelenhetett volna meg más, mint amit ez az irodalompolitika jóváhagyott. Ekkor éppen úgy, mint Révai idejében, aki ezt mondhatta: „a művet nem ismerem, az ilyen műveket, ha nem kimondottan ellenséges írás, ki kell adni, elretentő példaként.”

Mindez még a nyolcvanas évek végén sem volt nagyon másként. Király István 1988-as

CZIGÁNY GYÖRGY KILENCVENEDIK

(XVI. Benedek születésnapjára)

Igazra hajló mennyek magassága
mégis különb az alázat nála
igazságnál nagyobb szeretet
véráldozatnál több lehet
csillagszóró napokat áhít
megtagadott föltámadásig
hogy színváltozását
a láthatatlant lássák
szentebb a túrve titkolandó
leveretés és áldott a mankó
ha zongora-futam véste
föl tekintetét égbe
egy hirtelen melódia
szív-kamrából ima
méltatlan sötétbe világít
pokol-víziók pénz-palotáit
régmúlt mosoly rengeti
jó összeczárt szájba rejteni
mit hajnként kívánt
dúdolgatható gregoriánt
irgalmas dallamokat újra
Alleluja Alleluja

levele, Németh László legfontosabb tanulmányainak akkor már évek óta vajdó kiadását sürgetve – az általa különösen jól ismert logikára – épít: „Szükségessé teszi ... a megjelentetést a régi, nevelő célzatú, didaktikus, paternalista kiadáspolitikai koncepcióval való szakítás, s a Miniszter elvtárs irányítása mellett épp napjainkban formálódni kezdő, új, dialógus-elven alapuló kiadáspolitikai. [...] A nyíltság, a nyílvanosság segít a fantomozlatásban, elősegíti

egymás megértését, míg az elhallgatás csak újabb gyanakvásokat s fantomokat szül.” Vagyis a kiadás mellett még a dicstelen rendszer végnapjaiban is érvelni kellett (ráadásul a szovjet kommunista párt aktuális ideológiájának nyelvi kliséit kölcsönözve), s a magyar szellemi élet történetében alapvető fontosságú szövegek megjelentetése ügyében döntően napi, pártpolitikai érvek sorakozhattak.

Domokos Mátyás könyve ezt a világot nem engedi elfelejteni. Hiteles és kiválóan tájékozott tanú maga is, hiszen a szerkesztők a maguk eszközeivel az írókkal együtt vívták a hatalom szélmalmai ellen a maguk szabadságharcát. Nem ők tehetek arról, hogy helyzetük, szerepük látszólag egy manipulációs rendszer részévé tette őket. Egy bizonyos: bármilyen sok csatát vesztek, a háborút ők nyerték meg. Művek születtek és jelentek meg, a magyar kultúra nem halt meg, s egy olyan történelmi korban, amely egyszerre volt velejéig romlott és értékellenes, alapvető erkölcsi és szellemi értékeket tudtak képviselni, átmenteni. Domokos érthető szeméremből nem szól arról, hogy neki milyen szerepe volt mindebben. Talán ez a legfőbb oka, hogy ellenfeleit is ritkán nevezi meg. Emiatt inkább e világ modellje bontakozik ki, míg a valóság történetet gyakran némi balladai homály fedi. A jól választott beszélgetőtársak maguk is visszafogottak, így elmarad az események jó néhány negatív hősének néven nevezése. Ez pedig, ha az emlékek hitelességéből nem, forrásértékekből nem keveset vesz el. Igaz, nem emlékiratokat, hanem rádiós beszélgetéseket ad közre Domokos. Tapintata érthető, de ha ő sem, akkor vajon ki írja meg ennek a kornak rosszul vagy egyáltalán nem dokumentált, írásos forrásokból aligha rekonstruálható történetét? ♦♦

(Domokos Mátyás:
Leletmentés. Budapest,
Osiris Kiadó, 1996.)

WELTLER ILDIKÓ

TIZENÖT ORSZÁG MAGYARJAI A KULTURÁLIS VILÁGTALÁLKOZÓN

A delegáltak egy csoportja
Hoppál Péter államtitkár, Bódis József
rektor, Szilágyi Péter államtitkár
és Szili Katalin miniszterelnöki megbízott

A hatszázötven éves Pécsi Tudományegyetem és a Határon Túli Magyarorsággért Alapítvány szervezte azt a kétnapos rendezvényt, amelyet 2010 után másodszor rendeztek meg *Magyarok kulturális világtalálkozója* címmel. A 2017. március 31-én és április 1-jén tartott eseményre világszerte számtalan, elismert, magyar közéleti, kulturális és tudományos személyiség kapott meghívást, s tizenöt országból több mint száz vendég érkezett.

A vendégeket *Bódis József*, az egyetem rektora köszöntötte, majd az intézmény múltjáról és tevékenységéről beszélt. Elmondta, hogy az első magyar egyetem egykori alapítói döntésükkel a „tudásalapon társadalmat építő nemzetek” közé emelték a magyar népet. Az intézményben több mint harminc éve folyik idegen nyelvű oktatás is, a külföldi hallgatók száma háromezer-nyolcszáz, a teljes létszám tizenöt százaléka. A kampuszon az idén külön program foglalkozik a határon túli magyarokkal. A rendezvényre külföldi magyar intézmények, valamint olyan magyar egyetemek képviselőit várták, amelyek a határon túli területekkel foglalkoznak.

A találkozó fő programja a műhelymunka volt. A felsőoktatási kerekasztal célja egyrészt az, hogy közös pályázati és együttműködési lehetőségeket hozzon létre (szó esett projekt-lehetőségekről és ösztöndíjprogramokról), másrészt az, hogy új kapcsolatokat teremtsen, amelyeknek révén a Kárpát-medencében mű-

ködi magyar egyetemek segíthetik egymás szakmai fejlődését.

A világtalálkozó missziója olyan magyar diaszpórahálózat alapítása, amely a tömbben, szórványban és diaszpórában élő magyarok identitásának megőrzését hivatott segíteni, emellett pedig ápolja a kapcsolatokat a világ különböző tájain élő magyarok között, s közös programokat szervez, méghozzá a Pécsi Tudományegyetem aktív közreműködésével.

A rendezvényen többen is felszólaltak a világ számtalan országában élő magyarok képviselésében, s bemutatták az ottani helyzetét. Kormányzati részről *Hoppál Péter* kultúráért felelős államtitkár mindenekelőtt a magyar kultúra ápolásáról beszélt, s olyan kulturális nagyberuházásokat sorolt fel, amelyeket nemzeti erőforrásokból sikerült megvalósítani. A budapesti, négyszázhuszonkét milliárd forint értékű beruházások mellett szólt a *Modern városok* program kulturális fejlesztéseiről is, példaként említve a debreceni, a kaposvári és a veszprémi színház felújítását. *Hoppál Péter* beszélt a *Hagyományok Házáról* is, amely a

tervek szerint bővülni fog: hazánkban megyei intézményhálózatot hoznak létre kilenc központtal, míg a határon túli magyar közösségek számára külön hálózati rendszert építenek ki a Vajdaságban, a Felvidéken, Erdélyben és Kárpátalján. Az államtitkár kitért még a művészeti, a történelmi és az emlékezetpolitikai témájú *emlékévekre*, amelyeknek üzenetét minden közösséghez igyekeznek eljuttatni, s amelyeknek programjaira a határon túli és a diaszpóra-magyarságot is várják.

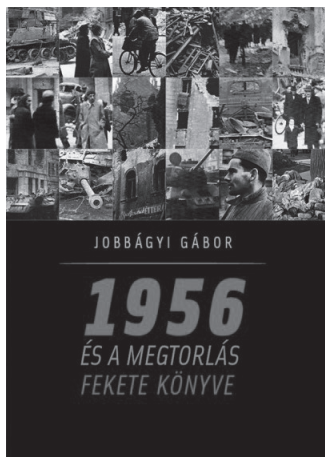
Szilágyi Péter, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára a magyar diaszpórához kötődő nemzetstratégiát mutatta be röviden. 2010 óta legfontosabb feladatnak a világszerte élő magyarság újraegyesítését nevezte. Ennek az egyik eredménye az egyszerűsített honosítás, amelynek köszönhetően eddig csaknem nyolcszázharminzezer külföldi magyar lett újdonsült állampolgár, száztízezer diaszpórában élő magyar pedig visszakapta állampolgárságát. Mint mondta: „Egyre közelebb kerülünk ahhoz a célhoz, hogy 2018-ra az egymilliomodik új magyar állampolgár is letegye esküjét.”

Szász Jenő, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke a Kárpát-medencei hálózatok és tudásközpontok fontosságáról beszélt. Felvetette, hogy a Kárpát-medence mint felsőoktatási, gazdasági és szociális tér mellett a világ más részein élő magyar közösségek számára diaszpóra-ösztöndíjat kellene létrehozni, amely lehetővé tenné, hogy a másutt élő magyar családok gyermekei magyarországi egyetemeken tanuljanak.

A tanácskozáson a határon túli autonómiaüggyekért felelős miniszterelnöki megbízott, *Szili Katalin* is felszólalt. Elmondta, hogy új időszámítás kezdődött a magyar nemzetpolitikában: egyetértés született a határontúliak állampolgárságának, választójogának és önrendelkezésének kérdésében. Fontosnak nevezte, hogy a szórványközösségek megértessék saját társadalmukkal: törekvésük nem „irredenta, eretnek dolog”. Amikor a székelyföldi, a vajdasági, a felvidéki vagy a kárpátaljai autonómiáról szólunk, a magyarság semmi többet nem akar, csak és kizárólag annyit, amennyi Európában bármelyik közösségnek jár. ♦

Időmérték

Új irodalmi műsor indult a hatos csatornán márciusban Időmérték címmel, az '56-os Emlékbizottság támogatásával. Jobbágyi Gábor: Szevasztok, én meghalok!, korábban a Kairosz Kiadónál megjelent kötetére e műsorban hívták fel nézőik figyelmét a szerkesztők.

Jobbágyi Gábor kényes témához nyúl a könyvében. Megpróbálja összegezni azokat a statisztikai adatokat, amelyek az '56-os forradalom és szabadságharc halálos áldozatainak számát becsülik fel. Értékes munkája történelmi jelentőségű, hiszen a korabeli statisztikák mélyen hallgattak arról, hogy a sortüzekben, a lövöldözésekben és a tankok torkolattüzében hányan vesztették el életüket. A jelenkori történelmet kutatók nagyjából *háromezer* főre becsülik ezt a számot, Jobbágyi azonban nemcsak a halálozási adatokat számlálta össze, hanem azokat is, akik megsebesültek után hunytak el.

Érdemes figyelemmel kísérni azokat a beszédes számokat is, amelyek az 1956-os és 1957-es népmozgalmi adatokat tartalmazzák, amelyek egyértelműen mutatják, hogy a forradalmat megelőző évben és 1958-ban is jóval kisebb halálozási mutatókkal rendelkezett hazánk. Mintegy *hatezer* embert nyi a *különbség*. Ugyanakkor a korabeli statisztika szerint „hadműveletek alkalmával elszenvedett sérülésbe” kétezer-ötszázhetvenötön haltak bele e két évben. Honnan a különbség? S mi az, amit még ma sem tudunk? Az író ezekre a kérdésekre keresi a választ.

Az is tény, hogy 1956 végén és 1957 elején a belügyi szervek két kivétellel minden kórháztól begyűjtötték a kórlapokat, emiatt a sebesülthalalozás nem volt felderíthető. Annyit tudunk csak, hogy október 23-a és december 31-e között több mint *tizenkilencezer* sérültet láttak el az egészségügyi intézményekben. S hogy közülük hányan maradtak életben és hányan haltak meg? Pontosan talán sosem fogjuk tudni. Mint ahogy azt sem, hogy a polgári lakosság ellen elkövetett merényletekben hányan vesztették el életüket. A sorban állók közül, akikre tüzet nyitottak, vagy a járóelők közül, akiket a „tetőharcosok” lőttek le orvul. A tankok ágyúitól beomlott házakban, szétlőtt kocsikban, mentőautókban, vagy éppen az utak mentén.

Jobbágyi Gábor becslése alapján az '56-os forradalom és szabadságharcban elesett katonák, a polgári áldozatok és a megtorlásoknak áldozatul eső személyek száma összesen *húszezer* főre tehető. Körülbelül annyira, mint mondjuk Fót, Keszthely vagy Várpalota lakossága.

A megrendítő, tanulmányainkból alig ismert tények és a mögöttük levő emberi sorok mellett nem mehetünk el szótlanság. Az igazság felderítésére tett kísérletet Jobbágyi Gábor, élénk tárva közelmúltunk e komor, máig felderítetlen titkát. Könyve néma főhajtás az áldozatok emléke előtt.

♣ Kellős Éva

Jobbágyi Gábor jogászprofesszor *1956 és a megtorlás fekete könyve* című, saját szavaival élve „harag és részrehajlás nélkül” megírt, feltáró tanulmánykötetét, 2016-ban szintén a Kairosz Kiadó jelentette meg. (A szerk.)

KÁRPÁT-MEDENCEI TÖRTÉNETI CSALÁDNÉVATLASZ

A Kárpát-medencei történelmi családnévatalasz egyszerre kíván társa és folytatása lenni a Kalligram Kiadónál 2014-ben megjelent *Kis magyar családnévatalasz*nak. A kézikönyv négyszázötvenkét színes térképlapja az 1720-as, országos összeírásra támaszkodva dolgozza fel a korabeli Magyar Királyság adóköteles személyeinek családnéveit. A lexikális típusok közül a *százhetvenhat* leggyakoribbnak a nyelvöldrajzát tanulmányozhatjuk. Rajtuk kívül mutatványként néhány szemantikai és morfoszemantikai típus kartogramját is közléteszik. A magyar eredetreteg mellett szép számmal találunk a német, a román és a hazai szláv nyelvek népességéhez köthető térképeket. Ezek által prezentálódik a török kiűzése utáni magyar társadalom etnikai sokszínűsége, sőt, bizonyos térségekben a korabeli nyelvhatárok is kirajzolódnak. Képet alkotunk a 18. század eleji népességmozgásokról: a német ajkú lakosság betelepítéséről és betelepüléséről, a szlovákság országárszek közötti migrációjáról, valamint a hazai románság partiumi terjeszkedésének mértékéről.

A kézikönyv három nagy fejezetből áll: a bevezetés után elméleti jellegű bevezető tanulmányt, irodalomjegyzéket és információgazdag térképtárat tartalmaz. A regionális gyakoriságok az 1910. évi megyebeosztás alapján lettek korszerű számítástechnikai és a térinformatikai alkalmazások felhasználásával térképre vetítve. Ezekhez rendelődnek hozzá a 18. század első harmadának településhálózatát figyelembe vevő részletes jelenlégtérképek. A kartogramok „olvasását” kívánják megkönnyíteni a képzésmód alá besorolt családnévek változatainak keletkezés-, hang-, morfológia-, helyesírás- és/vagy művelődéstörténetének hátterét megvilágító szöveges magyarázatok.

A könyv nem csupán magyarországi nyelvészeti/névtani szakembereknek szól. Sok egyéb szakterület hazai és külföldi érdeklődői forgathatják haszonnal, hiszen a népességtörténet, néprajz, migráció, nyelvpolitika és stratégia, genealógia, magyarság- és családfakutatás, valamint helyismeret gazdag Kárpát-medencei információhalmaza olvasható ki a térképlapokból.

A szerző, Vörös Ferenc nyelvész tizenkilenc monografikus munka, illetőleg középiskolai és egyetemi tankönyv szerzője. Jelenleg a *Magyar Családnévatalasz* kutatási projektjén dolgozik. A Kalligram Kiadónál közelmúltban megjelent kötetei: *Családnév-kutatások Szlovákiában* (2004); *Nyelvek és kultúrák vonzásában I–II.* (2011–2013); *Kis magyar családnévatalasz* (2014).

(Vörös Ferenc: *Kárpát-medencei történelmi családnévatalasz*, Kalligram Kiadó, 2017.)

SZENTMÁRTONI JÁNOS

„A legnagyobb bátorság a remény”

VASY GÉZA 75 ÉVES

(Elhangzott 2017. március 28-án a Magyar Írószövetség klubtermében.)

„Egy igaz ember a törtétek korában” – ezzel a talán hangzatosnak vagy patetikusként tetsző mondattal kezdeném köszöntésemet, amely egy Vasy Gézárt méltató korábbi írásból való Pósa Zoltántól. Talán már félünk az egyértelmű állításoktól, a komolyan vehető kijelentésektől, az olyan mondatoktól, amelyeknek – Pilinszkyt idézve – valódi állítmányuk van. De miért félünk tőlük? Miért gondoljuk azt, hogy irodalomról – és persze nem csak irodalomról – pusztán általánosnak látszó, vértelen, tét nélküli állításokat közölhetünk? Ezen a jeles estén, Vasy Gézárt köszöntve, különösen aktuálisnak érzem a fenti gondolatot. Hiszen ő egyike azoknak a szellemi embereknek, akik a magyar kultúrát, a magyar irodalmat életben tartják, ismerik és ápolják. Ez pedig olyan feladat, amely nem megy e nélkül a bizonyos „igaz”-ság nélkül. Az igazság itt azt jelenti, hogy valaki következetesen, kompromisszumok nélkül áll ki általa fontosnak gondolt igazságok mellett, s ezeket az igazságokat egy életen keresztül nem hagyja el, nem fordul szembe velük, nem árulja el őket. Egyszóval egyenes ember. Vagy hűséges. Vasy Géza éppen ilyen. Egyenessége vitathatatlan, ahogyan a hűsége is. Hűsége a magyar irodalomhoz, az általa nagyra becsült alkotókhoz és életművükhöz, s mindezeket túl a magyar írásos kultúrához.

„Az irodalom az emberiség lelkiismerete, története” – írja Vasy Géza *Magyar irodalom – magyar jövő* című esszéjében. Majd így folytatja: „A magyar irodalom elsősorban a magyar nemzet lelkiismerete és története. Talán kijelenthető, hogy kárpát-medencei sorsunk miatt erőteljesebben történet és szívbe markolóbban lelkiismeret. E fogalomba értsük bele a szélsőségeket: ne csak a felelősségtudatos létezés, hanem az építés mellett a rombolást is. A lelkiismeret mellé annak hiányát. Az irodalom ezt a teljességet mutatja fel.”

E fenti idézetből is látható, hogy Vasy Gézának nem kenyerere a mellébeszélés, szereti a világosan megfogalmazott, egyértelmű és határozott állításokat. Valljuk be, sokan vannak manapság, akiknek nem kenyerük mindez, akik szívük szerint mindörökre száműznék a Vasyéhoz hasonló véleményt és világléteket a szellemi élet horizontjáról! Amikor Vasy Géza hitet tesz Csoóri Sándor, Nagy László, Illyés Gyula, Kormos István, Sánta Ferenc vagy a Kilenec költőinek életműve mellett, akkor azt fenti sorainak szellemében teszi. Az irodalomra úgy tekinteni, mint egy nemzet lelkiismeretére, erre a gondolatra talán ma nagyobb szükségünk van, mint korábban bármikor.

Vasy Géza tanáremberként, irodalomtörténészként, kritikusként – és nem utolsósorban a Magyar Írószövetség volt elnökeként – következetesen és szelíd kérlelhetlenséggel képviseli évtizedek óta ezt a hűséget és elkötelezettséget. Ha jól számoltam össze, mind ez idáig harminckilenc általa írt vagy általa szerkesztett kötete jelent meg. Az első, egy

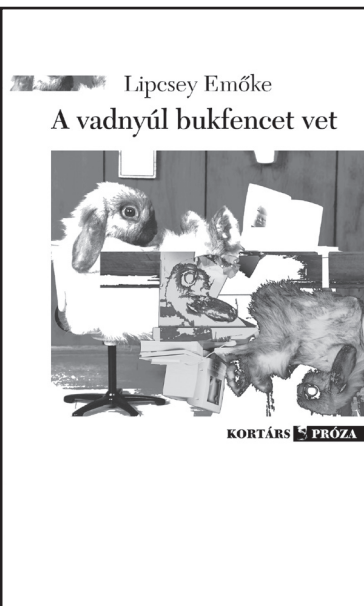
kismonográfia Sánta Ferencről 1975-ben. A tavalyinak már a címe is beszédes: „Az irodalom: nélkülözhetetlen.” S amit most a kezünkben tarthatunk, a *Világképek és válaszutak*, szintén gazdag keresztmetszetét nyújtja széles körű tevékenységének. Hihetetlenül impozáns ezeknek a műveknek a listája, s többek közt arra is rámutat, hogy a hosszú évtizedek – és az évtize-

dek alatt ide-oda fújdogáló ideológiai szelek – mennyire nem voltak képesek eltántorítani Vasy Gézárt mindattól, amit fontosnak gondolt. Életművére tekintve látnunk kell, hogy értékítélete mindenkor pontos és érzékeny, munkájának vezérlőfonala pedig a magyar irodalom szolgálata, a valódi, mindnyájunkat érintő és éltető magyar irodalomé, amely nélkül emberi mivoltunkat is elvesztenénk.

Vasy Géza hetvenöt éves. Immár több mint negyven éve a pályán. Több írásában is felbukkan ez az Illyés Gyulától való idézet: „A legnagyobb bátorság a remény.” Vasy Géza munkássága és pályája erről a reményről szól, a reményről és a bátorságról, hogy talán még nincs veszve minden, hogy talán mégiscsak van értelme ennek a „szellemi honvédelemnek”, amelyre ő az életét tette fel.

Kedves Tanár Úr, köszönjük neked mindent, Isten éltesen sokáig! ♡

A VADNYÚL BUKFENCET VET

címmel jelent meg az áprilisi Könyvfesztiválra Lipcsey Emőke Svédországban élő magyar író, költő és műfordító legújabb kötete a *Kortárs Kiadó* gondozásában. A szerző harmadik regényének fordulatossága több szálon fut, s a szereplők sorsában Svédország közelmúltjának epizódjai villannak fel. A kötet fülszövegében ezeket az elmentmondásos mondatokat olvashatjuk:

„Nincs üdvözítőbb a határok nélküli, mindenkit befogadó Európánál. – Semmi sem garantálja jobban az európai értékek megőrzését mint a nemzetállamok; Svédország a szociális biztonság, a jólét, és az emberi jogok bástyája. – Svédország az álszentek, a magányosok, az agymosottak fellegrája, valamint a multikulturalitás csődje. Vajon értelmezhetőek-e az efféle kizárólagos igazságok? Hányféle valóságban élünk, és

vannak-e kizárólagos valóságok?” Európa egyre érezhetőbb morális-kulturális válságát átélve a hazai olvasónak különösképp érdekes lehet, hogy Svédország hetvenéves szociáldemokrata rezsimjének dogmatikája milyen sok ponton egybevág a kelet-európai szocializmuséval, a svéd jóléti állam, a „Svéd Csoda” eszménye a mi fridsiderszocializmusunkéval.

Lipcsey Emőke írói erénye, hogy a saját bőrén tapasztalt svéd ellentmondásokat eleven karaktereken keresztül, eltérő szocializációjú és habitusú szereplők sorsán át érezteti árnyalt lélekrajz, hiteles társadalom-, kor- és kórképpel. Távolságtartással, fegyelemmel, minden szépítéstől mentesen. Történeteit Lipcsey Emőke nyitva hagyja, a válsághelyzeteket pedig megoldatlanul – megoldásra várva. Miként egy becsületes író nem is tehet másképp. ♡

LYUKASÓRA

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVI. évfolyam, 3. szám. 2017/3.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Líviusz,
Iancu Laura, Kalász Márton,
Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly, Tóth Éva**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető: **Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6952.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), **e-mailen** a hirlapelofizetes@posta.hu címen, **telefonon** 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Borsos Miklós kiállítása

a győri Esterházy-palotában **B/2**

Szakonyi Károly: Deák Ferenc Füreden **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE **Dobozi Eszter**

Szent György leánya, nénje, húga, Mint aki

hallgat, Sorok Ferenczy Károly képére,

Salvador Dalí látomása, Egry József két

festménye alá, Saturnalia Christiana,

Változatok egy alakzatra **2-4**

Alföldy Jenő:

Dobozi Eszter versei képekről **2**

Lipcsey Emőke: Tabán **5-7**

Réfi Zsuzsanna: Jubileumi beszélgetés

Tokody Ilonával **8-10**

Ég és föld, **Borsos Miklós** kiállítása **11**

Szakonyi Károly: Olvassuk újra!

Leányfalu és a nagyvilág **12**

Karinthy Ferenc:

Papageno és Monostatos **13-16**

Enyedi Ildikó

Arary Medve-díjas filmje **17**

Sebők Melinda:

Az ismeretlen Rónay György **18-19**

Falusi Márton: Zselichen a csillagok **19**

Gülch Csaba:

Eszmecsere Szarka Tamással **20-24**

Kossuth-díj 2017 **24-25**

Szétszakadt Magyarország,

dokumentumfilm **26-33**

Pódiumvita a Szétszakadt Magyarország

filmbemutatója után **34-37**

Lexikon a dokumentumfilm

közreműködőiről **38-39**

Keletről... A Kínai Nemzeti Művészeti

Akadémia bemutatkozása **40**

Ígyártó István:

Gondolatok a kiállítás megnyitójához **41**

Seregélyesi János:

A Baumgarten-díj **42-44**

Ughy Szabina:

Kérdések Kukorelly Endréhez **44-45**

Kukorelly Endre: Nyugodt szív **45**

Szakonyi Károly:

Szép magyar beszéd **46**

Wacha Imre:

Az anyanyelv szivárványhidján **46-47**

Gróh Gáspár: Letentés **48-50**

Kalász Márton: Árva jeladás **50**

Czigány György: Kilencvenedik **50**

Gombár Endre: A helyzet **50**

Weltler Ildikó: Tizenöt ország magyarjai

a kulturális világtalálkozón **51**

Kellős Éva: Időmérték **52**

Kárpát-medencei történeti

családnévatlasz **52**

Szentmártoni János:

Vasy Géza 75 éves **53**

Lipcsey Emőke új kötete **53**

A magyar színjátszásról **55**

Madár János: Keserű lélegzet, Balkányi

töredék **55**

Gyurkovics Tibor versmondó verseny **56**

Ankara – Budapest fotókiállítás

a Várkert Bazárban **56-B/3**

Keletről... A Kínai Nemzeti Művészeti

Akadémia festmény- és kalligráfia kiállítása

a Pesti Vigadóban **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenítését azzal, hogy a 2017-es évre előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számain. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

nka
Nemzeti Kulturális Alap

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- Ferencváros Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat Borsos Miklós kiállításának képeivel, a Keletről... című kiállítás anyagával, Tokody Ilona fotóival, Szarka Tamás színházi fotóival, a Szétszakadt Magyarország című dokumentumfilm képeivel, Sirató Ildikó színházi albumának fotóival, az Ankara – Budapest című fotókiállítás felvételeivel és a Lyukasóra folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Czigány György, 1931
Dobozi Eszter, 1956
Falusi Márton, 1983
Gróh Gáspár, 1953
Gombár Endre, 1938

Gülch Csaba, 1959
Huth Gergely, 1977
Ígyártó István, 1963
Kalász Márton, 1934
Karinthy Ferenc, 1921–1992
Kellős Éva, 1971
Kukorelly Endre, 1951
Lipcsey Emőke, 1957
Réfi Zsuzsanna, 1974

Sághy Ildikó, 1941
Sebők Melinda, 1979
Seregélyesi János, 1948
Szakonyi Károly, 1931
Szarka Tamás, 1964
Szentmártoni János, 1975
Ughy Szabina, 1985
Wacha Imre, 1931
Weltler Ildikó, 1970

1

2

A MAGYAR SZÍNJÁT SZÁSRÓL Az idén tavasszal a Könyvfesztiválra jelentette meg a *Holnap Kiadó* a magyar művészet és művelődéstörténet fejezeteivel foglalkozó sorozatában *Sírató Ildikó: A magyar színjátság rövid története* című, képes albumát. A kötet a magyar színjátság történetét úgy „meséli el”, ahogyan azt közös emlékezetünk őrzi, ám egy kicsit tudományosan is, ahogyan arra a hivatásos történészek emlékeznek. Ennek a művészeti ágak a történetét követve mai élményeink gyökereit keresve megtapasztalhatjuk azt, amit a kutatók úgy fogalmazzak: a színjáték a legösszetettebb művészeti ág, hiszen a színház egyúttal társadalmi fórum is. Miközben kultúránk része, ugyanakkor személyes és közösségi életünk tükré. S hogy milyen utat járt be a magyar színészet és közönsége a 18. századtól máig, ezt követhetjük egy izgalmas nyomozásként a kötetben. Titkok és összefüggések láncszemeibe fogódzva haladhatunk előre a régiektől a mai színészegyenységek és előadások – képekkel illusztrált – történeteit olvasva. ➡

4

5

1. Az Operettszínház Állami áruház címmű operettjében Rátónyi Róbert, Rajnay Elli és Latabár Kálmán (1952)
 2. Jelenet a Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról című musicalből, Vígszínház, 1973 (Déry Tibor–Presser Gábor–Adamis Anna)
 3. Csehov: Ványa bácsi: Darvas Iván, Tomanek Nándor és Laftinovits Zoltán, Vígszínház, 1970
 4. Czákó Zsigmond: Végrendelet, Laborfalvi Róza, id. Lendvay Márton és Komlóssy Ida, Nemzeti Színház, 1845, acélmetszet
 5. Anouilh: Euridike: Várkonyi Zoltán, Tolnay Klári és Darvas Iván, Művész Színház, 1946

Szeretne színházról, moziról, tévéről írni?

Jelentkezzen a Színház- és filmművészeti szakíró és kritikus szakirányú továbbképzésére

Jó tollú kritikusjelölteket várunk a Károli Gáspár Református Egyetemre – és rögtön az első honoráriumukat is kifizetjük!

Ha a kitöltött online jelentkezési lap (<http://www.kre.hu/btkfelveteli/szin haz.html>) mellé elküldi nekünk egy idén látott színházi előadásról, filmről vagy tévéműsorról készített, 3000-5000 terjedelem leütésű kritikáját, és úgy látjuk, hogy az jó író készségről árulkodik, a képzés díjának 10 %-át elengedjük Önnek! A beküldött kritikákat a képzésen oktató tanárok bírálják el. A kritikákat az alábbi e-mail-címekre kérjük elküldeni legkésőbb

2017. június 20-ig:

boldog.dalma@kre.hu; rakoczy.anita@kre.hu

Amennyiben a képzés felkeltette érdeklődését, az alábbi oldalon további információkat talál róla: KRE – Károli Gáspár Református Egyetem

<http://www.kre.hu/btk/index.php/szin haz-es-filmmuveszeti-szakiro-kritikus-szakiranyu-tovabbkepzesi-szak>

**MADÁR JÁNOS
KESERŰ LÉLEGZET**

Halvány csillag a rész.
 Csak morzsányi égbolt ragyog.
 Mert a világ oly gyöngö a fénynek.
 A semmi súlyától összerogy.

BALKÁNYI TÖREDÉK

Szálfákat és hegyeket szorított nagyapám.
 Sziklányi rögöket morzsolt szét ökle.
 Arcához hajolt ez a kő, megalvadt halom.
 Itt nyugszik – vére mindörökre.

VERSENYFELHÍVÁS GYURKOVICS TIBOR ORSZÁGOS VERS-, PRÓZAMONDÓ ÉS VERSENEKLŐ VERSENY

A rendezvény célja Gyurkovics Tibor irodalmi munkásságának és szellemi örökségének népszerűsítése, egyben tehetséges amatőr vers- és prózamondók, verséneklők, valamint előadóművészek felkutatása. A verseny fő támogatói: Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Művészeti Akadémia. A verseny fővédnöke dr. Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár. Védnökei: Dr. Nagy Gábor Tamás Budapest I. kerület polgármestere, s Wattamány Zsolt Budapest VII. kerület, Erzsébetváros polgármestere.

Az elődöntők és a döntő sikerességének érdekében a versmondók és a verséneklők figyelmének felhívásában a szervezők számítanak a pedagógusokra, a különböző települések versmondó és színjátszó műhelyeire, valamint mindazokra, akik segíteni tudnak a cél elérésében.

A verseny elődöntőinek tervezett helyszínei: Pécs, Nagykanizsa, Veszprém, Debrecen, Szeged és Budapest 2017. szeptember-október hónapjában. Az elődöntőkön háromfős zsűri értékeli a produkciókat. Farkas Tibor, Gyurkovics Györgyi és minden megyében egy-egy helybeli, neves szakember. Ők választják ki a hat elődöntő után azt a mintegy harminc produkciót, amellyel a jelentkezők részt vehetnek a budapesti döntőn.

Nevezni vers- és prózamondás kategóriában Gyurkovics Tibor egy választott versével és prózájával lehet, valamint egy, a magyar irodalomból választott verssel vagy prózai művel. Énekelt vers kategóriájában szintén egy Gyurkovics-mű és egy szabadon választott magyar szerző megzenésített versével lehet nevezni. Nevezhet szólólista vagy zenekar, amelynek létszáma maximum hat fő lehet.

Gyurkovics Tibor verseinek és prózáinak elérhetősége a könyvtárakon kívül a Petőfi Irodalmi Múzeum digitális halhatatlanok honlapján: <https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/gyurkovics-tibor#>.

A választott művek egyenként nem haladhatják meg a nyolc percet. A jelentkezési lap letölthető: www.k11.hu, illetve a www.eromuvhaz.hu weboldalakról.

A kitöltött jelentkezési lapot az alábbi e-mail-címre kérjük küldeni: gyurkovicsvers2017@gmail.com.

A verseny döntőjén a legjobb produkciók ötfős, közismert művészekből álló zsűri előtt mutathatják be produkcióikat.

Kategóriák: 1. Vers- és prózamondás: a) Ifjúsági: 15-től 24 éves korig; b) Felnőtt: 25 éves kortól, felső korhatár nincsen. 2. Énekelt vers kategóriájában: 16 éves kortól, felső korhatár nincs.

A jelentkezés határideje: 2017. szeptember 30.

Tervezett elődöntői helyszínek, amelyek a jelentkezések létszámának függvényében változhatnak: 2017. szeptember 30. – Pécs; október 1. – Nagykanizsa; október 7. – Debrecen; október 8. – Szeged; október 14. – Veszprém; október 15. – Budapest.

A pontos helyszínekről és a kezdési időpontokról a jelentkezések beérkezése után levélben vagy e-mailben, esetleg telefonon értesítik a versenyzőket és az őket felkészítő tanárokat.

A verseny elődöntőire az utazás önköltségen történik, a döntőre a szervezők biztosítják az utazás, a szállás és az étkezés költségeit.

A döntő és a gálaműsor időpontja: 2017. november 18. (szombat) délelőtt 10 óra. Helyszíne: Petőfi Irodalmi Múzeum.

Díjak mindkét kategóriában és korcsoportban: I. hely: 100 000 forint, II. hely: 75 000 forint, III. hely: 50 000 forint. A döntőben a zsűrinek az elhangzott produkciók alapján jogában áll különdíjat is kiosztani, illetve a döntőben egy közönségszavazás díj is kiosztásra kerül.

A versenyről információ kérhető: Farkas Tibor: 30/915-2518. ☎

KÉT NEMZET, EGY KAMERA

Ankara – Budapest
fotókiállítás
a Várkert Bazárban

Nagy Mary-Anna

Az elmúlt esztendőben Magyarország Ankarai Nagykövetsége szervezésében indult útjára az a kezdeményezés, amelynek során lelkes magyar és török fotósok közös élményein, ám egyedi látásmódján keresztül mutatták be saját, valamint egymás kultúráját. A fotókból készült kiállításnak, amely az utazó szemével látatja Ankara és Budapest szépségeit, a Budapesti Tavasz Fesztivál programjaként a Várkert Bazár adott otthont, s a 2NIC – ANKARA BUDAPEST címmel meghirdetett tárlatot Hammerstein Judit, a Külgazdasági és Külügyminisztérium helyettes államtitkára nyitotta meg.

Tizenkét magyar és török, hivatásos és amatőr fotográfus látogatott el közösen Ankarába és Budapestre, hogy lefotózza a két város jellegzetes helyszíneit. A képek élményeket rögzítenek, gondolatokat fogalmaznak meg, hogy azután a falakon egymás mellé került fotográfiák meséljenek tovább. A kiállítást elsőként – az 1956-os emlékvé alkalmából – Ankarában, a Magyar Nagykövetség szervezésében rendezték meg 2016 őszén. Erre az alkalomra csaknem kétszáz oldalas fotóalbum is született. S a fotókiállítást harminckét oldalas, háromnyelvű, a szerzőket külön-külön bemutató kiadvány is kíséri. Ebben *Tarlós István*, Budapest főpolgármestere szavait is olvashatjuk: „Együttműködés indult el a két főváros között a kultúra területén is... Szimbolikus jelentőségű, hogy mindkét városban utcát neveztünk el a testvérvárosról, megőriztük az utókor számára. A városközi kapcsolatok egyik legfontosabb üzenete a hidak építése két nép között.”

A tárlat sikerét jelzi, hogy a kiállítás anyagát a törökországi Izmir városa is be kívánja mutatni. A közös fotótúrák ötlete Pécs polgármesterének tetszését is elnyerte, így a következő közös fotózásra Pécs és testvérvárosában, Isztambul Beyoglu negyedében kerül sor.

A *Két nemzet, egy kamera* fotókiállítás a Várkert Bazárban június 31-éig látogatható. ☎

Can Özgun

Oláh Máté

Dr. Márk Petra

Can Özgun

Ali Eronat

Sinan Beskurt

Diana Borja Dologh

KELETRŐL...

A KÍNAI NEMZETI MŰVÉSZETI AKADÉMIA
FESTMÉNY- ÉS KALLIGRÁFIAKIÁLLÍTÁSA
A PESTI VIGADÓBAN

Cikkünk a 40. oldalon

1

2

3

4

1. Jiang Hongwei: Madárdal a nyírlevelű körte óceánjában
2. Xu Jun: Az írástudók tisztelt társasága

3. Zhao Jiancheng: Az illatos virágok közt az ember gondtalan
4. Liu Wanming: A szántón
5. Zhao Jiancheng: Wu Guanzhong portréja
6. Liu Wanming: Tyúk és csibéi
7. Xu Jun: Nézem a vizesést

5

6

7

